

Universitat de Lleida

E.P. Thompson i el concepte de classe social: Un debat historiogràfic

Treball de fi de grau
Grau en Història (2011-2015)

Albert Rafael Cots
Dirigit per: Manel López Esteve

Resum

En aquest treball trobarem una primera aproximació a l'obra de E.P. Thompson, centrant-nos sobretot en la seva noció de classe social. El lector podrà trobar un treball bibliogràfic on es desenvoluparà el context polític i intel·lectual de l'obra de Thompson, així com les tres crítiques que fa l'autor a: la interpretació *whig* de la història, l'estalinisme i l'estructuralisme marxista; la seva aportació historiogràfica, centrant-nos sobretot en el seu llibre *La formación de la clase obrera en Inglaterra*; i per últim, el debat que va generar la seva obra, tant les influències que va desencadenar com les crítiques. En un moment de crisi econòmica, política, social i de valors, és important tornar a reflexionar sobre la noció de classe social. Thompson és un punt de referència important on començar.

Paraules clau: materialisme històric, E.P. Thompson, classe social, lluita de classes, experiència, història cultural.

Abstract

In this work we will find a first approach of E.P Thompson's work, focusing overall in his notion of the social class. The reader will find a bibliographic work where the political and intellectual context of Thompson's work will develop, such as the three critiques the author does to: whig history interpretation, stalinism and marxist structuralism; his historiographic input, focusing on his book *The Making of the English Working Class*; and finally, the discussion his work created, not only the influences he unchained but also the critiques. In a time of economic, politic, social and value crisis, it is important to meditate about the notion of the social class. Thompson is an important reference point to start.

Keywords: historical materialism, E.P. Thompson, social class, class struggle, experience, cultural history.

Índex

1.	Introducció.....	4
2.	Context històric de l'obra intel·lectual de Thompson.....	6
2.1.	<i>Breus apunts biogràfics (1924-1993)</i>	6
2.2.	<i>Crítica a la interpretació whig de la història</i>	10
2.3.	<i>Crítica a l'ortodòxia estalinista</i>	14
2.4.	<i>L'estructuralisme, l'inici d'una nova ciència formal</i>	16
3.	E.P. Thompson i la formació de la classe obrera.....	18
3.1.	<i>La intersecció dels aspectes econòmics i culturals</i>	19
3.2.	<i>Quan el vell món no acaba de morir i el nou no acaba de néixer</i> ...	22
3.3.	<i>La història des de baix. L'autoformació de la classe obrera</i>	25
3.4.	<i>Conclusió</i>	35
4.	Més enllà de Thompson.....	39
4.1.	<i>Estats Units, Eugene Genovese i la History Workshop</i>	39
4.2.	<i>James C. Scott i la continuïtat de l'economia moral</i>	42
4.3.	<i>Ranahit Guha i els estudis subalterns</i>	45
4.4.	<i>William Roseberry, revisant el concepte d'hegemonia</i>	48
4.5.	<i>Crítiques</i>	50
5.	Conclusions.....	58
	Bibliografia.....	60

1. Introducció

Durant aquests quatre anys d'estudi, si hagués de buscar un mínim comú denominador entre totes les assignatures, segurament arribaria a la conclusió de que en totes o gairebé totes, se'ns han plantejat una sèrie de dubtes: és objectiva la història? Per a què serveix la història? Podem afirmar que la història és una ciència? Si la resposta fos negativa segurament estaria decebut, ja que tindria la sensació de que durant aquests anys només m'hauria format com a "erudit".

Tota aquesta sèrie de dubtes ens porten ha estudiar el mètode científic. Òbviament aquest tema és molt ampli i no el podem abordar en aquest treball. Per tant, he decidit analitzar el mètode historiogràfic i d'anàlisi que m'ha permès desenvolupar més el meu sentit crític al llarg d'aquest viatge: el materialisme històric. Aquesta perspectiva d'estudi però, també és molt amplia, ja que hauria de tractar molts temes dels quals no tinc ni el temps ni l'espai suficient com per desenvolupar-lo correctament. Així doncs, he decidit estudiar el paper que juga el concepte de classe social dins l'anàlisi històric, i més concretament, observar quina és la visió que li ha donat Edward Palmer Thompson -més conegut com E.P. Thompson- en la seva obra, però sobretot en una de les seves obres de referència: *La formación de la clase obrera en Inglaterra*.

La meua elecció a l'hora de tractar el concepte de classe social es deu a diversos factors. Per una banda, el context econòmic, polític i social en el que estem vivint des de fa unes dècades, especialment des de la instauració del neoliberalisme. Aquest nou discurs liberal s'ha assentat en la nostra societat amb força. Des de la caiguda del mur de Berlin i la desintegració de l'URSS -que era l'única potència que podia fer oposició als Estats Units-, la caiguda de l'Estat del benestar i el camí cap la privatització ha estat continu. El sistema capitalista s'ha vist legitimat per desenvolupar aquest procés, ja que "no hi havia cap model millor". Aquesta ideologia també ha anat creant un discurs de la negació del concepte de classe social. Tots coneixem el discurs de la Thatcher en que deia que no existeix la societat (la col·lectivitat), només l'individu i la família. A partir d'aquest moment s'ha evolucionat cada cop més cap a una societat individualista. Fins i tot als Estats Units s'ha arribat a fer una nova distinció dels sectors socials. Segons ells, només hi ha perdedors (*losers*) i guanyadors (*winners*). Des d'aquest punt de vista, l'estratificació social no és una conseqüència de les desigualtats socials que genera el sistema a l'hora de redistribuir la riquesa, sinó que la posició social de l'individu es transforma en una càrrega individual. Podem afirmar que avui en dia ens trobem en una societat on no hi han classes socials?

En segon lloc, he escollit aquest tema per analitzar si el concepte de classe només és un concepte utilitzat políticament o també és un concepte amb historicitat, és a dir, si té utilitat en l'anàlisi històric. L'autor que ens proporciona millor aquesta dimensió -des del meu punt de vista- és Thompson. Aquest autor britànic va ser el primer en donar consistència teòrica al concepte de classe. Molts altres autors havien utilitzat aquest concepte abans, però Thompson és dels primers que ens diu que entén ell per classe social quan utilitza aquest concepte.

Finalment, amb l'ofensiva neoliberal, dins les ciències socials també ha predominat un discurs postmodern i neopositivista durant les últimes dècades. La crítica del *gir*

cultural va servir per fer-nos adonar que durant molt temps havíem deixat de banda del nostre estudi aspectes importants com l'anàlisi del discurs, que ha servit sobretot per ajudar-nos a entendre com es formen les subjectivitats, i per tant, ha ajudat a desenvolupar una història del gènere. El problema del postmodernisme és que només ha criticat, però no ha generat cap model alternatiu. La seva crítica es centra en negar l'objectivitat de la història. A dia d'avui, no crec que hi hagi cap historiador que no conegui que la nostra ciència -igual que la resta de ciències socials- és impossible que sigui completament objectiva. No obstant, la proposta del postmodernisme és optar per una història narrativa, una història que no té cap funció social, una història que no ens permet entendre perquè hem arribat aquí i com hem arribat.

E.P. Thompson és un autor que hem de tenir en compte avui en dia. Les seves aportacions són importants com a punt de referència per renovar la història social. Actualment, el materialisme històric continua sent un dels mètodes historiogràfics que ens permet intentar conèixer el passat, per comprendre el present i intentar canviar el futur.

Agraïments

Segurament, aquest treball no s'hagués desenvolupat de la mateixa manera si no hagués estat pel suport que m'ha ofert el Dr. Manel López Esteve. Des d'aquí li vull agrair tot el temps que ha dedicat en el meu treball, ja fos proposant-me correccions o millores que podia fer, recomanant-me bibliografia complementaria o deixant-me llibres per facilitar-me el treball. En un principi havia pensat desenvolupar el treball d'una manera diferent, englobar els grans autors que han tractat el concepte de classe social dins del materialisme històric. En conseqüència, gràcies a la seva recomanació, he centrat el treball en un autor que gairebé desconeixia i crec que d'aquesta manera he pogut assolir un coneixement més complet d'un tema concret. Si hagués optat per l'altra via, a mig camí hagués hagut d'aturar-me per falta de temps, i només hauria assolit un coneixement relatiu de diversos autors. Tanmateix, també li agraeixo l'interès que va despertar en mi respecte les qüestions teòriques i historiogràfiques.

També vull donar les gràcies al Dr. Victor Bretón per recomanar-me bibliografia on poder relacionar la influència de Thompson en el món de l'antropologia.

Finalment, també agraeixo a tots aquells professors i professores que al llarg de la carrera han intentat desenvolupar en nosaltres un esperit crític. Sense aquest bagatge, aquest treball no hauria estat el mateix.

2. *Context històric de l'obra intel·lectual de Thompson*

Totes les persones estan influenciades pel context polític, social, econòmic i cultural en el qual es troben. L'obra de Thompson no és una excepció. Si no comprenem el context, no podrem entendre quins són els motius i els objectius de l'autor a l'hora d'escriure el que escriu. Primer de tot, farem un breu resum de la biografia de Thompson, ja que les seves experiències també marcarien el seu desenvolupament i formació com a historiador. Tot seguit, analitzarem els tres aspectes que segurament van influenciar més en el transcurs de l'obra de Thompson: la crítica a la interpretació *whig* de la història, l'estalinisme i l'estructuralisme marxista.

2.1. *Breus apunts biogràfics (1924-1993)*

Thompson va néixer el 1924, en una família amb profundes idees liberals però crítiques amb l'imperialisme britànic, sobretot pels seus valors morals i socials. La família de la seva mare havien estat missioners al Líban i el seu propi pare -que era metodista- havia estat missioner a Bengala. A més, el seu pare havia mantingut correspondència amb líders indis com Ghandi o Nehru¹. Aquests fets van influenciar en la mentalitat de Thompson a l'hora d'establir una consciència antiimperialista.

Segurament, un dels familiars que va influenciar més a Thompson va ser el seu germà Frank, sobretot pel seu esperit humanista i el seu desig de que els pobles europeus s'unissin en lluita front un enemic comú, el feixisme. Frank Thompson en un primer moment havia estat liberal, no obstant, el context històric del moment va generar un desencant per part del jove Frank. Ens trobem en el moment en que els feixismes es comencen a instaurar a Europa i les democràcies liberals estableixen una política de no intervenció, com en el cas de la Guerra Civil espanyola. Aquesta guerra va influenciar molt a Frank, ja que en les Brigades Internacionals hi va combatre un dels seus millors amics, el qual va acabar morint a Madrid. Va ser aquest context històric el que va generar en Frank una consciència política, que el va portar a militar al partit comunista britànic, perquè veia en el comunisme aquest ideal d'ajuda mútua entre els diferents pobles, l'internacionalisme². Ben aviat, s'inscriuria com a voluntari de l'exèrcit anglès per participar en la Segona Guerra Mundial.

Tot i que E.P. Thompson en aquells moments era molt jove per tenir una visió clara sobre la Guerra Civil espanyola, observava que el seu germà i amics seus tenien una forta preocupació envers aquest tema. En una entrevista que li va fer Josep Fontana, Thompson declarà que als quinze anys ja tenia una forta convicció antifeixista³. Així doncs, no podem menystenir la influència que va exercir el seu germà gran sobre ell. Uns anys més tard, el jove Edward amb disset anys, s'inscriuria al partit comunista i amb dinou anys també participaria en la guerra, destinat a Itàlia. Durant aquesta guerra,

¹ Edward P. Thompson, *Más allá de la frontera. La política de una misión fracasada: Bulgaria, 1944* (Barcelona: El Viejo Topo, 2012), p 61.

² Edward P. Thompson, *Más allá de la frontera...*, pp. 73-74.

³ Josep Fontana, *L'ofici d'historiador* (Girona: Documenta Universitaria, 2010), p. 22.

els dos germans aniran intercanviat correspondència; una correspondència que acabarà marcant i influenciant en el pensament de Thompson, sobretot a partir de la mort de Frank, el qual va ser capturat i afusellat el 31 de maig de 1944 quan encara no havia complert ni 23 anys. Aquest esperit internacionalista i antifeixista de Frank, serà viscut en primera persona per part de Thompson a Itàlia⁴. Aquesta experiència però, s'acabaria juntament amb la fi de la guerra i l'inici de la Guerra Freda. La nova lògica de la Guerra Freda va generar un nou context que va acabar amb tot aquell esperit. Per una banda, els Estats Units van iniciar el seu projecte de reconstruir una Europa que servís com a fre del comunisme. El Pla Marshall va permetre aquesta reconstrucció i la creació de l'OTAN va frenar l'avenç del comunisme a Europa. A més, la creació del que coneixem com "l'Estat del benestar", també va servir per crear un "capitalisme amb rostre humà" i desarticular qualsevol opció de protesta i adhesió al projecte comunista. Per altra banda, l'URSS va subordinar els seus països satèl·lits sota les seves directrius i els seus interessos polítics. Aquests països satèl·lits complien una funció semblant a l'Europa que estava reconstruint els Estats Units, fer de para-xocs contra el capitalisme.

El front popular havia acabat⁵. Tanmateix, la experiència de la guerra i del Front Popular és molt important en Thompson, ja que ens permet entendre millor el per què posa tant èmfasi en l'autonomia de la classe obrera.

Un cop acabada la guerra, Thompson va reiniciar els seus estudis acadèmics, i més endavant, es va dedicar a l'ensenyament de persones adultes a Yorkshire (on també hi va treballar la seva dona, Dorothy Thompson⁶). Un fet, que encara que no ho sembli, el va influenciar en la redacció d'un dels seus llibres més importants, *The Making of the English Working Class*: Thompson contaba que *The Making se había escrito pensando en un público como el que asistía a sus clases para adultos -trabajadores, sindicalistas, maestros...- y que se había enriquecido con lo que había aprendido en el Yorkshire de los propios trabajadores, quienes le explicaban con frecuencia los recuerdos de sus padres*⁷. És important recordar que les primeres obres de Thompson no van ser ràpidament reconegudes. La seva influència va arribar anys més tard⁸.

⁴ Josep Fontana, "La formación de E.P. Thompson", *História e Perspectivas*, 1 (2014), p. 19.

⁵ Rafael Aracil, Mario García Bonafé, "Marxismo e historia en Gran Bretaña", *Hacia Una Historia Socialista*, Richard Johnson, Keith McClelland, Gavins Williams, Tim Putnam, Robert Shenton, Simon Clarke, and others, eds. (Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983), p. 9.

⁶ També va ser historiadora i una persona bastant compromesa amb el partit comunista (fins la crisi d'Hongria). Dorothy Thompson ens diu que ella i el seu home llegien els treballs d'un i altre i sempre es feien crítiques constructives, però mai es van dedicar a estudiar els mateixos temes.

⁷ Josep Fontana, "La formación...", p. 23.

⁸ Bryan D. Palmer, ens diu que l'obra de Thompson va passar desapercibuda durant els primers anys. La seva primera obra, *William Morris: Romantic to Revolutionary* (1955) només va tenir una escassa ressenya de 600 paraules, on es criticava el caràcter ideològic de l'autor i la seva forma d'escriure "enfurismada". Bryan D. Palmer, *E.P. Thompson: objeciones y oposiciones* (València: Universitat de València, 2004), p. 18. Amb *The Making of the English Working Class* va passar el mateix: es va publicar el 1963, però no es va fer famosa fins la reedició corregida que es va publicar com el número mil de la col·lecció Pelican de Penguin Books. Josep Fontana, "La formación...", p. 23. Quan va ser reconegut, sempre va ser objecte de crítiques per part del *stablishment* anglès, moltes a partir d'un caràcter ideològic i polític.

Tot i que Thompson es desvinculés bastant del món acadèmic, va formar part del que coneixem com grup d'historiadors del partit comunista britànic o marxisme britànic⁹. Una de les característiques principals de la gran majoria dels integrants d'aquest grup, es que van rebre influència de Maurice Dobb. Era un grup que es movia pel seu interès intel·lectual més la seva motivació política, i per això, van decidir crear un grup d'estudi -que era bastant complex i heterogeni- on hi podem trobar Christopher Hill, Hilton, John Saville, Eric Hobsbawm, o el propi Thompson: *empezaron a reunirse en sombríos pubs, bares o restaurantes de simbólico nombre, como el Restaurante Garibaldi, "armados con papeles ciclostilados, resúmenes de tesis" y llenos "de austeridad física, excitación intelectual, pasión política y amistad" e iniciaron la renovación historiográfica más importante del marxismo europeo actual*¹⁰. El seu marxisme és un marxisme no dogmàtic, anti-economicista. A més hi havia una clara preocupació per l'estudi dels aspectes culturals, que durant molt de temps, havia deixat de banda el materialisme històric. Aquest grup d'historiadors va desenvolupar una de les renovacions historiogràfiques més importants, gràcies als debats que van portar a terme, com van ser: la transició del feudalisme al capitalisme o la problemàtica històrica del concepte de classe com a categoria analítica.

No obstant, van ser un grup al que se li va posar totes les dificultats possibles per obtenir reconeixement dins del món acadèmic (lògica de la guerra freda), evitant que molts d'ells poguessin obtenir una càtedra, i per tant, dedicar-se completament a la investigació¹¹. La revista *Past&Present* fundada el 1952, estava integrada per historiadors del partit comunista britànic, com altres historiadors no marxistes. Aquesta va servir en certa manera per trencar amb aquest silenci i aïllament acadèmic. Va ser una revista que va ajudar a desenvolupar una història social amb pensament crític. Una revista que amb el pas del temps s'ha consolidat com una de les més importants i referent mundial.

Les relacions amb el partit comunista però, van durar fins el 1956, a partir de la crisi d'Hongria. Davant d'aquest fet, Thompson i Saville crearen una revista aquell mateix any, anomenada *Reasoner*. Tanmateix, el partit comunista britànic va decidir que l'acció de l'URSS sobre Hungria era legítima i van prohibir publicacions comunistes

⁹ Primer de tot va formar part del *Party Writers Group*, com a poeta. Podem dir que Thompson no va començar la seva carrera com a historiador fins la redacció del seu primer llibre sobre William Morris. Rudi Batzelli, Sven Beckert, Andrew Gordon, Gabriel Winant, "E.P. Thompson, Politics and History: Writing social history fifty years after *The Making of the English Working Class*", *Journal of Social History. Special Issue: E.P. Thompson after Fifty Years* (2015), p. 2.

¹⁰ Rafael Aracil, Mario García Bonafé, "Marxismo e historia...", p. 10. Thompson considerava que aquesta revista, havia d'incentivar l'organització política del moviment socialista heterogeni a partir de l'educació, la propaganda i el debat. Creant així un centre que no es limités només a informar sobre les diferents tendències polítiques, sinó que pogués iniciar i liderar una tendència política. No obstant, la primera edició de la revista va sorgir el gener de 1960 i tres mesos després, Thompson va estar a punt de dimitir, a causa de la seva inconformitat respecte la conducta política de la revista. Segons Thompson, no es va aconseguir l'objectiu principal, que era crear una esquerra alternativa, políticament parlant. Front aquest fet, més els problemes financers de la revista, es va decidir dissoldre-la. El 1963, Perry Anderson agafarà la direcció de la revista i s'iniciarà una segona etapa, la qual es preocuparà menys de les qüestions polítiques i més per les teòriques. En aquesta segona etapa de la revista, començarà a entrar la influència de l'estructuralisme marxista. Wade Matthews, "Escolas de experiência: 1956, a New Left e a formação da classe operária inglesa", *História e Perspectivas*, 1 (2014), pp. 145-148.

¹¹ Josep Fontana, "La formación...", p. 21.

independents com el *Reasoner*. A causa d'aquests fets, Thompson abandonarà el partit i fundarà el *New Reasoner*¹². Un any més tard, al 1957, un altre grup d'estudiants d'Oxford crearà una revista anomenada *Universities and Left Review*. De la unió d'aquestes dues revistes sorgirà un dels òrgans d'expressió més importants de l'esquerra del moment, la *New Left Review*¹³.

A banda de la seva trajectòria historiogràfica, Thompson té una carrera política molt important, la qual el va obligar a apartar-se del món de la investigació històrica durant uns anys. De la mateixa forma que en la recerca històrica, en la política, tampoc va tindre una trajectòria institucional. Si anem observant la trajectòria científica i política de Thompson, observem que hi ha un denominador comú: *poner de manifiesto cómo desde la aparición del capitalismo se fue creando un movimiento y una tradición de resistencia a aquella bestia*¹⁴.

El moviment polític al qual dedicarà més temps serà al moviment pacifista i anti-nuclear, liderat per la CND (*Campaign for Nuclear Disarmament*). Amb la crisi dels míssils de Cuba de 1962, la consciència de que pogués haver una guerra nuclear havia augmentat. Thompson creia que era en aquesta lluita on podia sorgir de nou aquell esperit que havia unit als diferents pobles d'Europa contra un objectiu comú. En aquest cas, el perill comú a combatre era la gran mortaldat que podia provocar una guerra nuclear d'aquell calibre, a més del desastre ecològic pel planeta. No era una causa que es posicionés a favor o en contra d'un o altre bàndol de la Guerra Freda, sinó que es posicionava contra la campanya armamentista dels dos: *Thompson llamó a actuar en nombre de la supervivencia humana, considerando que detener los euromisiles era una causa común a los pueblos del Este y el Oeste europeos*¹⁵.

Un cop les hostilitats de la Guerra Freda semblava que s'anaven apagant, el moviment pacifista va anar perdent pes, fet que va permetre a Thompson reprendre la seva investigació. No obstant, el context ja no era el mateix. El predomini de la història social semblava que estava entrant en crisi, donant pas a nous paradigmes. A més, l'esquerra internacional estava passant per diverses crisis, accentuada a partir del maig del 1968. Per no dir, que a nivell institucional, als anys vuitanta del segle XX s'estava començant a gestar un nou ordre hegemònic: el neoliberalisme, incentivat per l'aliança entre Thatcher i Reagan. Margaret Thatcher va iniciar una campanya educativa en la que va intentar borrar del mapa la història social, per poder tornar a instaurar aquella història positivista, que exaltava els grans fets de la Gran Bretanya: *"En lugar de enseñar generalidades y grandes temas, ¿por qué no volvemos a los buenos tiempos de antaño en que se aprendían de memoria los nombres de los reyes y las reinas de*

¹² En l'entrevista que li va fer Fontana, Thompson puntualitza que el propi partit també els va "invitar" a que deixessin el partit. Josep Fontana, *L'ofici d'historiador...*, p. 25.

¹³ Rafael Aracil, Mario García Bonafé, "Marxismo e historia...", p. 11.

¹⁴ José A. Ruiz, "Orgullo de inglés nacido libre. El compromiso rebelde de E.P. Thompson contra el exterminismo", *História e Perspectivas*, 1 (2014), p. 182

¹⁵ José A. Ruiz, "Orgullo de inglés nacido libre...", p. 163.

Inglaterra, las batallas, los hechos y todos los gloriosos acontecimientos de nuestro pasado"¹⁶.

Finalment, la caiguda del mur de Berlin (1989) va acabar de sentenciar la història social que havia triomfat fins aquells anys. Ja feia uns anys que s'havia iniciat el que Eley anomena com "gir cultural"¹⁷. Un període que podem dir que s'inicia a finals dels anys seixanta i acaba als anys noranta del segle XX. Durant aquestes quatre dècades es produí el que s'ha anomenat com la crisi de la història i el pas de la història social a la història cultural. A partir d'aquests anys es va accentuar tot el procés que va acabar portant cap a la deslegitimació de la història com a ciència. És el que coneixem com postmodernisme. Un procés que havia arrencat sobretot des del terreny de la filosofia amb anterioritat. Amb tot aquest gir historiogràfic que va acabar portant cap al postmodernisme, es van oblidar les aportacions de Thompson¹⁸. No obstant, el seu retorn amb *Customs in common* va fer despertar les alarmes de tots els seus enemics, tant de dretes com d'esquerreres, ja que era un llibre en el qual ratificava tots els seus arguments anteriors amb contundència. Ara bé, la seva mort al 1993 no va donar prou temps perquè es generés un debat historiogràfic consistent sobre l'obra. Aquest fet va permetre als seus detractors recordar a Thompson com un dels grans historiadors, però que pertanyia a una època que ja s'havia acabat¹⁹.

2.2. Crítica a la interpretació whig de la història

Durant molt temps, la història ha estat utilitzada com una eina de legitimació política. Tots els Estats han necessitat la història per crear un discurs del poder. Un discurs que legitimés la nació, una dinastia o el dret de colonitzar o conquerir certs territoris. Podem dir que aquest ús de la història ha existit des de que trobem formacions estatals. Tanmateix, la història com a ciència no es va començar a desenvolupar fins a finals del segle XVIII i principis del XIX. El primer mètode científic del qual va disposar la història va ser el positivisme d'August Comte. El positivisme era un mètode que només explicava els grans fets i esdeveniments: les guerres, la vida dels reis, els tractats polítics, etc. Explicava la història des de d'alt, ja que es dedicava només a recopilar dades, però no a interpretar-les. Feia ús de l'heurística, però no de l'hermenèutica. Aquesta història positivista molts cops anava acompanyada del discurs romàntic, per exemple, en el cas de la historiografia liberal i l'historicisme alemany.

La historiografia liberal té els seus orígens en l'Estat francès²⁰. Durant l'etapa de la Revolució francesa hi havia una voluntat de lluita antifeudal, més l'interès per legitimar

¹⁶ Pilar Maestro, "El modelo de las historias generales y la enseñanza de la historia", *Usos publicos de la historia*, Juan J. Carreras, Carlos Forcadell, eds. (Madrid: Marcial Pons, 2003), p. 219.

¹⁷ Geoff Eley, *Una línea torcida. De la historia cultural a la historia de la sociedad* (València: Publicacions Universitat de València, 2008).

¹⁸ Josep Fontana, "La formación...", p. 28.

¹⁹ Josep Fontana, "La formación...", p. 31.

²⁰ François Guizot, *Historia de la civilización en Europa: desde la caída del Imperio Romano hasta la Revolución Francesa* (Madrid: Aliana, 1972); Alexis de Tocqueville, *L'Antic Règim i la Revolució: seguit de estat social i polític de França abans i després de 1789* (Barcelona: Edicions 62, 1983).

un nou Estat burgès. Aquesta historiografia liberal burgesa va trobar la forma de legitimar el seu ideari a partir de la introducció del concepte de classe i de lluita de classes (no és una idea encunyada per Marx i Engels sinó del liberalisme francès). Els intel·lectuals francesos necessitaven posar un element econòmic i polític en el seu discurs, per explicar tot el que estava passant amb la Revolució. Aquest element el troben en els conceptes de classe i lluita de classes. La idea de que les evolucions humanes estan en un conflicte permanent i en una lluita pel control dels mitjans de producció no apareix fins aquest moment. Aquest model però, va acabar convertint-se en un discurs que només es dedicava a legitimar el *statu quo*. Van utilitzar només aquelles dades i discursos que els servien per explicar com s'havia arribat a la Revolució francesa, demostrant d'aquesta manera que era inevitable arribar a un Estat liberal i democràtic. Ens trobem davant una història lineal i marcada per etapes, on la millor i última etapa és la democràcia liberal. Un cop arribats a aquesta situació, la lluita de classes s'ha acabat. És a dir, la limitació de la història liberal es troba en la seva exigència política. La història es converteix més en un discurs polític que en una ciència.

El que hem plantejat fins aquí es podria considerar com una interpretació *whig*²¹ de la història, però aquest concepte ha estat utilitzat per fer referència a una branca més concreta del discurs històric, concretament als estudis historiogràfics de la Gran Bretanya. En aquest país es va fer necessari, durant el període de la Revolució industrial, crear un discurs que pogués neutralitzar tot el descontentament que venia de les classes populars. Crear un imaginari col·lectiu que legitimés tot aquell procés que es coneixia com industrialització, tapant la seva cara fosca i mostrant el seu esplendor. Així doncs, el que van intentar mostrar aquests historiadors²² era l'avenç cap al parlamentarisme, el progrés econòmic del capitalisme i l'estabilitat social que atorgava aquell règim liberal.

Segurament, el primer en plantejar una crítica a aquesta visió *whig* de la història va ser Herbert Butterfield. Aquest historiador de principis del segle XX, tot i tenir una ideologia liberal, era molt crític amb tots aquells historiadors que utilitzaven la ciència d'una forma subjectiva, per legitimar la situació política i econòmica del moment. En el prefaci del seu llibre queda molt clar quins són els motius de la seva crítica:

*Lo que aquí se discute es la tendencia de muchos historiadores a escribir del lado de los protestantes y de los whigs, a ensalzar revoluciones una vez que han resultado exitosas, a hacer hincapié en ciertos principios de progreso en el pasado y a producir un relato que constituye una ratificación, si no la glorificación, del presente [...] No se aborda este asunto como un problema de la filosofía de la historia, sino más bien como un aspecto de la psicología de los historiadores*²³.

²¹ Quan ens referim a una interpretació *whig* de la història, no vol dir que l'historiador sigui necessàriament del partit *whig* (conservadors), sinó que ens referim a la seva intencionalitat política en el discurs històric. La manipulació dels fets per legitimar una idea.

²² Thomas Macaulay, *The history of England* (London: Penguin Classics, 1979). Dóna fonament teòric a la interpretació *whig* de la història.

²³ Herbert Butterfield, *Butterfield y la razón histórica: La interpretación Whig de la historia*, Rocio Orsi, ed. (Madrid: Plaza y Valdes, 2013), pp. 77-78.

Podem dir que la interpretació *whig* de la història es caracteritza per aquests punts: 1) Observa el passat a partir d'una visió preconcebuda del present. És a dir, com que saben que avui en dia vivim en una societat liberal, posen els ulls en aquells individus o fets històrics que sembla que en el passat van lluitar per una societat liberal, deslegitimant els altres agents socials (callen la veu dels subalterns); 2) Per tant, la interpretació *whig* tendeix al reduccionisme, tenint en compte que només explica aquells fets que li permeten legitimar el present. Si observem la història d'aquesta manera, sembla que segueixi un camí lineal i ascendent. Els fets històrics es transformen en fets inevitables. La història segueix uns passos essencials, d'una situació C a una B i de la B cap a la A, la qual és el millor dels mons possible -la democràcia liberal-, i per tant, la fi de la història. Amb aquest model, també es legitima el fet de que hi hagi països subdesenvolupats (que es troben en la fase C o B) i desenvolupats (que es troben en la fase A); 3) Aquest discurs omet el patiment, ja que es legitima a partir del resultat final, que és la societat del present. El fi justifica les causes. No obstant això, la història ha de ser tot el contrari. Com diu Thompson, és possible que la Revolució industrial millorés les condicions de vida dels treballadors al cap d'unes generacions, però la generació que va viure aquest procés de canvi va patir, i això no es pot deixar en l'oblit històric; 4) Tendeix a l'idealisme, atès que normalment no utilitza les fonts, sinó que parteix del present per intentar comprendre el passat, quan hauria de ser tot el contrari. Estudiem el passat per intentar comprendre el present; per exemple, com observarem més endavant, si un historiador analitza les societats pre-capitalistes -on no hi ha una "disciplina del temps"- a partir dels valors capitalistes, arribarà a una conclusió errònia, tenint en compte que l'axiologia d'una societat pre-capitalista, no és la mateixa que la d'una societat capitalista.

Thompson serà un ferm detractor contra aquest tipus d'historiografia, que sobretot s'havia centrat en remarcar els punts favorables de la Revolució industrial, deixant de banda aspectes com els nivells de condició de vida i treball; com havien viscut aquest procés de pauperització i proletarització els propis treballadors; la repressió del propi Estat; l'organització obrera, etc. Aquesta història liberal ens venia a dir que és possible que els treballadors no tinguessin unes bones condicions de vida en un principi, però que al cap d'uns anys aquests viurien millor, i que per tant, havia valgut la pena. T.S. Ashton, per exemple, defensa els primers anys d'immensa desigualtat social que va produir la Revolució Industrial. Ashton argumenta que altres països com la Índia o la Xina, viuen aparentment com els seus animals domèstics. Segons ell, això és degut a l'augment de la població i la falta de mecanització d'aquests països, és a dir, és obligatori i necessari passar per la fase anomenada "Revolució Industrial"²⁴. Avui en dia, aquest discurs el trobem representat en les visions neomalthusianes.

Thompson lluitarà contra aquesta interpretació de la història, rescatant del passat aquelles veus silenciades (els subalterns), per demostrar així, que la Revolució industrial no va ser un procés neutre i amb consens, sinó que hi va haver conflicte i lluita:

²⁴ Thomas S. Ashton, *La revolucion industrial* (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1996), pàg. 190.

Trato de rescatar de la enorme prepotencia de la posteridad al pobre tejedor de medias, al tundidor ludita, al "obsoleto" tejedor en telar manual, al artesano "utópico" e incluso al iluso seguidor de Joanna Southcott. Es posible que sus oficios artesanales y sus tradiciones estuviesen muriendo; es posible que su hostilidad hacia el nuevo industrialismo fuese retrógrada; es posible que sus ideales comunitarios fuesen fantasías, es posible que sus conspiraciones insurreccionales fuesen temerarias: pero ellos vivieron en aquellos tiempos de agudos trastornos sociales y nosotros no. Sus aspiraciones eran válidas en términos de su propia experiencia y si fueron víctimas de la historia, siguen siendo víctimas, si se condenan sus propias vidas.

Nuestro único criterio no debería ser si las acciones de un hombre está o no justificadas a la luz dela evolución posterior. Al fin y al cabo, nosotros mismos no estamos al final de la evolución social²⁵.

Com diu Butterfield, l'historiador no s'ha de dedicar a fer judicis de valor sobre el seu objecte d'estudi, ni tampoc tenir una visió preconcebuda d'aquest, simplement la d'estudiar i intentar explicar. Aquest va ser el principal error de la interpretació *whig* de la història, que fragmentava el seu anàlisi entre *amigos y enemigos del progreso*²⁶.

Tot i que ens pot semblar una cosa passada, la visió *whig* encara perdura en alguns discursos contemporanis, com és en el cas dels discursos sobre el "desenvolupament" del Tercer Món. Thompson ja deia en una entrevista que el mateix procés que van viure els artesans i treballadors anglesos de finals del segle XVIII -durant la institucionalització del temps i la nova lògica del treball capitalista-, ara el començarien a viure els països del Tercer Món²⁷. Aquestes polítiques del "desenvolupament", incentivades pel Banc Mundial, no són res més que la institucionalització del model neoliberal en aquests països. Aquestes pràctiques però, s'han vist legitimades a partir de discurs teòrics com el de Rostow, que és l'exemple més clar²⁸.

Tanmateix, tot i que hi hagi un discurs del desenvolupament, això no vol dir que s'estigui aconseguint, ja que les desigualtats entre rics i pobres són cada dia més grans. Alguna cosa falla. El problema es troba sobretot en la premissa, que es creu que el

²⁵ Edward P. Thompson, *La formación...*, pp. 30-31.

²⁶ Herbert Butterfield, *Butterfield y la razón histórica...*, p. 82.

²⁷ Edward P. Thompson, "Una Entrevista con E. P. Thompson", *Tradición, Revuelta y Consciencia de Clase: estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial* (Barcelona: Crítica, 1984), pp. 294-318.

²⁸ Walter W. Rostow, *Las Etapas del crecimiento económico : un manifiesto no comunista* (Méxic: Fondo de Cultura Económica, 1961). Un altre autor que creiem que sintetitza bé aquest model d'intel·lectual partidari de les polítiques del desenvolupament és Jeffrey G. Williamson, el qual ens diu que a la dècada dels 60 del segle XX, la diferència de renda per càpita entre el centre i la perifèria era molt exagerada. Hi havia una divisió del treball molt forta, el 94% de les exportacions de l'Àfrica subsahariana eren de productes agraris. L'autor considera que les polítiques de desenvolupament aplicades al Tercer món -gràcies al Banc Mundial i institucions com l'OCDE (Organització per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic)-, estaven ajudant a industrialitzar aquestes zones i més valia tard que mai. Jeffrey G. Williamson, *Comercio y pobreza: Cuando y cómo comenzó el atraso del Tercer Mundo* (Barcelona: Crítica, 2012). No obstant, nosaltres som més partidaris de la visió de Ben Fine, que opina que aquestes polítiques no són res més que la nova cara del colonialisme, el neocolonialisme. Ben Fine, "The social capital of the World Bank", *Development Policy in the Twenty-first Century. Beyond the Post-Washington Consensus*, Ben Fine, Costas Lapavistas, Jonathan Pincus, eds. (Londres: Routledge, 2001), pp. 136-154. Aquestes polítiques no estaven ajudant al Tercer món, sinó que l'estaven convertint encara més dependent del centre, ja que en un principi aquests països exportaven producte agrícoles, però amb el pas del temps va passar a importar-ne cada cop més. Les importacions de: *cereales de los países en desarrollo pasaron desde 40 millones de toneladas a principios de la década de 1970 a 96 millones de toneladas en 1980/81*. Ester Boserup, "El impacto de la escasez y la abundancia en el desarrollo", *El hambre en el mundo* (Siglo XXI: España, 1998), p. 228.

desenvolupament i el subdesenvolupament són dues etapes diferents i l'única forma de passar d'una etapa a una altra és a partir del progrés (com creia Rostow). Això però - com ens va demostrar Wallerstein amb el seu plantejament del sistema-món capitalista- no és així. El desenvolupament i el subdesenvolupament són dues cares de la mateixa moneda, sense una no pot existir l'altra²⁹. Tot i així, de la mateixa forma que el discurs *whig* sobre la Revolució industrial va penetrar en l'imaginari col·lectiu de la gent durant molt de temps, també ho està fent aquesta meta-utopia del discurs del "desenvolupament"³⁰. El que hem de fer nosaltres, és desmentir aquests argumentaris amb proves empíriques.

2.3. Crítica a l'ortodòxia estalinista

El que coneixem com marxisme dins de la ciència històrica és un corpus teòric, una metodologia científica que és més acceptada com materialisme històric. Aquest mètode científic va ser utilitzat per Marx per primer cop, tot i que ell mai el va anomenar així. El materialisme històric ens ofereix un mètode científic per explicar com s'han desenvolupat les societats fins a dia d'avui. Tanmateix, dins del marxisme també hi ha un projecte polític, una proposta per canviar el món, aquest és un dels fets que algunes vegades han fet caure la teoria científica en models ortodoxos, que simplifiquen la realitat. Això va passar sobretot amb la instauració de l'estalinisme a l'URSS. El marxisme en un principi havia estat aquella teoria que deslegitimava la història lineal dels liberals, els quals havien creat el concepte de classe i de lluita de classes, no obstant, per ells aquesta havia acabat amb el triomf de la revolució francesa i l'establiment de les bases de l'Estat liberal. S'havia arribat a la fi de la història, no hi havia cap sistema millor.

El marxisme ortodox va tornar a caure en aquest parany. Amb l'estalinisme, la ciència històrica va servir per legitimar un model polític. La història seguia unes fases concretes i lineals, que al final portarien cap al capitalisme i aquest seria enderrocant pel comunisme (model de les cinc etapes)³¹. La fi de la lluita de classes era la fi de la

²⁹ Immanuel Wallerstein, *El capitalismo histórico* (Madrid: Siglo XXI de España Editores, 2012), p. 25.

³⁰ Per saber més sobre l'anàlisi i l'estudi de com s'han generat aquests discursos i quines són les seves conseqüències, llegir: Víctor Bretón, "¿Saturno devora a sus hijos? De hegemonía(s), desarrollo(s) y posdesarrollo(s)", *Saturno devora a sus hijos: Miradas críticas sobre el desarrollo y sus promesas*, Víctor Bretón, ed. (Barcelona: Icaria editorial, 2013).

³¹ Podríem dir que aquest model va iniciar-se abans de l'arribada de Stalin al poder, però aquest va accentuar el procés. Per exemple, autors com Kautsky ja havien iniciat aquest procés abans de que triomfés la revolució russa. La tesi de Kautsky recau en veure la pagesia com un residu històric. Aquesta visió comença a partir del marxisme clàssic (Marx, Engels, Kautsky i Lenin). El pagès és un sector social que forma part d'un mode de producció que ha estat superat, per tant, el pagès està condemnat a la seva desaparició pel destí de la història, de la mateixa forma que l'industrialisme havia acabat amb l'artesania. La visió de Kautsky és que l'agricultura tendiria cada cop més a la centralització en poques mans (monopolis). Per tant, creia que els pagesos acabarien desapareixent i transformant-se en proletaris. Aquesta visió de que la petita explotació pagesa està destinada al fracàs, també es compartida pels liberals. Per això consideren que els pagesos són una trava pel desenvolupament. Miren Etxezarreta, *La evolución del campesinado: La agricultura en el desarrollo capitalista* (Barcelona: Servicio de Publicaciones agrarias, 1979), p. 19. Lenin serà l'excepció dins d'aquesta visió, principalment perquè Rússia era un país camperol i no podia fer la Revolució sense ells. El Marx més madur, també acabarà

història. Va ser una teoria que va caure en el determinisme econòmic, sense tenir en compte els factors socials, culturals i simbòlics. És més, tots aquests factors quedaven subordinats a la "base". L'estalinisme va arribar a uns nivells de manipulació tant alts, que fins hi tot va reescriure llibres de història per legitimar les seves idees polítiques³².

El marxisme ortodox va interpretar les idees de Marx com un dogma (com si fos un text religiós que no es podia canviar). Va seguir fil per randa les idees de Marx (tot i que s'hauria de qüestionar fins a quin punt coincidien les idees de Marx amb els d'aquest marxisme) i les aplicava en els seus objectes d'estudi, encara que aquell concepte no fos adequat o apte per la realitat estudiada (excés de formalisme): *Se ha podido decir, por esta razón, que los historiadores rusos habían dejado el marxismo por el "marxiismo", es decir, por la imitación del lenguaje marxista sin demasiada relación con los métodos de Marx*³³. Tot el contrari del que feia aquell marxisme més creatiu: com els marxistes britànics, els quals van agafar el marxisme com una caixa d'eines, ja que els anava bé com a mètode científic per estudiar la realitat, però si el concepte que tenien no coincidia amb la realitat estudiada, aquest s'havia de reformular. Aquest és l'exemple de Wittfogel, el qual va agafar el concepte de "mode de producció asiàtic" de Marx (un concepte molt incipient, tenint en compte Marx tenia poca informació d'aquestes regions) i el va reformular a partir d'estudis concrets. El va anomenar despotisme hidràulic³⁴. Per altra banda, l'URSS eliminarà el concepte, vist que no s'adaptava al seu model de cinc etapes³⁵.

Thompson formarà part d'aquest marxisme creatiu i reformularà el concepte de classe social, desvinculant la seva interpretació del model base-superestructura, perquè era el pilar principal en el qual es sustentava el determinisme econòmic d'aquell marxisme ortodox. La crítica teòrica de Thompson va acompanyada amb una crítica del projecte polític. Thompson no estava d'acord amb les decisions del partit, que havien transformat aquell projecte polític socialista, en una dictadura personalista. La revolució russa havia servit per acabar amb l'Antic Règim a Rússia, ja que havia acabat amb l'imperi tsarista. Ara bé, tot i que el país va aconseguir industrialitzar-se i desenvolupar-se molt ràpidament, l'URSS no havia aconseguit establir aquell model de societat, pel qual moltes persones havien lluitat. Per aquest motiu, Thompson sempre donarà tanta importància al caràcter autònom de la classe, contraposant-lo al sentit clàssic on la

observant els pagesos russos com un punt clau per desestabilitzar l'imperi tsarista i endegar una revolució que pugui portar cap al comunisme. Teodor Shanin ens mostra com en les cartes i els borradors de l'últim Marx, es pot observar la preocupació de l'intel·lectual front els moviments pagesos del capitalisme perifèric, com és el cas de les comunes pageses de Rússia. Marx havia estudiat durant molts anys la societat capitalista occidental, però desconeixia bastant les realitats asiàtiques i les societats pre-capitalistes. La seva visió de Rússia era negativa en un principi, fins que no va aprendre rus i va començar a estudiar el seu cas en concret. Teodor Shanin, *El Marx tardio y la via rusa: Marx y la periferia del capitalismo* (Madrid: Editorial revolucion, 1990).

³² Josep Fontana, *La historia de los hombres: el siglo XX* (Barcelona: Crítica, 2002), p. 62.

³³ Josep Fontana, *La historia de los hombres...*, p. 64.

³⁴ Son aquelles societats on el nivell de pluviositat és molt baix. Per aquest motiu sorgeixen societats en zones properes als rius. Quan la civilització creix, es necessiten construccions de canals i regs, obres que necessiten molts recursos i una bona organització. Per això sorgeixen models centralitzats, models despòtics. Aquest és el cas d'Egipte, la Xina o la cultura dels Maies. Karl A. Wittfogel, *Despotismo oriental: estudio comparativo del poder totalitario* (Madrid: Guadarrama, 1966).

³⁵ Josep Fontana, *La historia de los hombres...*, p. 63.

classe obrera sempre és dirigida per una elit intel·lectual. Podem dir que Thompson trencarà amb la ventriloquia política de la classe obrera, ell els hi donarà veu pròpia.

2.4. *L'estructuralisme, l'inici d'una nova ciència formal.*

L'estructuralisme marxista sorgeix com un d'aquells marxismes creatius, en contra del marxisme dogmàtic de Stalin. Aquests marxistes tenien molta influència no només de Marx, sinó també de Lévi-Strauss. Com sabem, Lévi-Strauss va organitzar la seva metodologia antropològica a partir de la influència de la lingüística estructural. Lévi Strauss entenia la cultura com un llenguatge, és a dir, com un sistema de signes. El llenguatge, com la cultura en el seu conjunt, està constituït per una sèrie d'unitats mínimes (fonemes, morfemes, lexemes, semantemes) que es combinen seguint les lleis de la combinatòria. L'important és intentar estudiar com es combinen -inconscientment- aquestes unitats, per generar sistemes. Althusser es veuria influenciat per aquest corrent, el qual establia: *la primacia de la estructura sobre la historia, de una perspectiva formal abstracta sobre una concreta*³⁶.

La lectura althusseriana de Marx ens proposa una nova forma de fer història, on s'atorga més importància a la teoria davant l'historicisme (empirisme). Seguint la lògica de l'estructuralisme, Althusser dividirà els modes de producció en tres estructures (infraestructura, estructura, superestructura), que tenen un caràcter "autònom", però la infraestructura és l'estructura que en última instància determina la posició jeràrquica que juguen la resta d'estructures. No obstant, ells no creuen que les societats es regeixin per un mode de producció, sinó per diversos modes de producció. És el que anomenen "formació econòmic-social". Per exemple, ells analitzarien la producció pagesa i la producció industrial com dos modes de producció diferents, que es troben dins d'una formació econòmic-social. El que hauria de fer un marxista estructural doncs, seria establir la jerarquia de les estructures dins de cada mode de producció. Un cop fet això, podríem comprendre l'articulació d'aquests diversos modes de producció. L'estructuralisme marxista el que fa doncs, és estudiar qualsevol aspecte de la societat entès com un llenguatge, el qual és xifrat, i si aconseguim entendre'l, podrem observar quines són les formes d'organització i estructuració de la societat³⁷.

En resum, si l'estructuralisme marxista havia començat com un marxisme creatiu, ben aviat va caure en tot allò que havia criticat: el marxisme ortodox i economicista. L'afirmació de que la infraestructura econòmica determinava en última instància la jerarquia de les altres estructures, denota un determinisme econòmic important. Aquest mètode va acabar convertint la història en una ciència formal, on *las tipologías socio-económicas, modos de producción y otros factores se nos presentan como objeto de un*

³⁶ Josep R. Llobera, "Hacia un nuevo marxismo o una nueva antropología?", *Hacia una historia de las ciencias sociales. El caso del materialismo histórico* (Barcelona: Anagrama, 1980), p. 188.

³⁷ Segurament, una de les autores que ens permet observar millor com l'estructuralisme marxista es va convertir en un excés de teoricisme, és Marta Harnecker. La seva obra ens mostra que la funció de l'historiador és com la d'una persona que vol muntar un ordinador i va seguint el passos del manual d'instruccions per assolir l'objectiu final. Marta Harnecker, *Los conceptos elementales del materialismo histórico* (Madrid: Siglo XXI Editores, 1977), pp. 233.

*análisis específico de formaciones sociales concretas e históricas, mientras que por otra parte dichas formaciones parecen carecer de historia*³⁸. És a dir, no tenen una base empírica. A més, gran part dels conceptes que utilitzen estan extrets de *El Capital*, un llibre que només tracta la crítica a l'economia-política del capitalisme. Per tant, confonen el projecte del materialisme històric amb la crítica a l'economia-política.

En les obres més tardanes de Thompson, podrem trobar una crítica aferrissada contra aquesta teoria d'Althusser. L'obra més famosa on s'exposa tota la crítica de Thompson cap aquesta branca del marxisme, és *Miseria de la Teoría*. Si Thompson posa tant èmfasi en la crítica d'aquesta metodologia, és perquè dóna un predomini molt gran sobre les estructures. És un mètode científic en el que la importància de les persones és nul·la. Com observarem, és un model que entra en contraposició directa amb el pensament de Thompson, on al llarg de la seva obra podem observar que prima l'estudi de *l'experiència* dels homes i les dones. Aquesta experiència serveix per canviar la consciència social, i per tant, per generar transformacions socials. Però per poder observar tot aquest procés, fa falta l'estudi d'una gran base documental, és a dir, proves empíriques.

La diferència entre Althusser i Thompson, és que el primer observa la història com un objecte estàtic i el segon l'observa com un objecte dinàmic:

*La experiencia penetra sin llamar a la puerta, anunciando muertes, crisis de subsistencias, guerras de trincheras, paro, inflación, genocidio. Hay gente que muere de hambre: los supervivientes inquietan sobre nuevas maneras de hacer funcionar el mercado. Otros son encarcelados: en las cárceles meditan sobre nuevas maneras de establecer las leyes. Ante experiencias generales de esta clase, los viejos sistemas conceptuales pueden derrumbarse y nuevas problemáticas pueden llegar a imponer su presencia. Tal presentación imperativa de los efectos cognoscitivos no está autorizada en la epistemología de Althusser, que es la de un receptáculo, como un fabricante que no se preocupa del origen de sus materias primas con tal que lleguen a tiempo a sus manos*³⁹.

Thompson defensarà que els homes i les dones fan la seva pròpia història, tot i que la fan en un context que ja els ve predeterminat quan neixen, i que per tant, els influeix en les seves decisions (marcades per l'experiència). Tanmateix, el paper de l'acció humana és important per entendre l'evolució dels sistemes històrics, que no hem d'oblidar que no són res més que categories històriques. Conceptes que ens permeten estructurar mentalment unes realitats socials, polítiques, econòmiques i culturals complexes. És una abstracció de la realitat, però no és la realitat.

Com deia Marx: *Los hombres hacen su propia historia, pero no la hacen a su voluntad, bajo condiciones elegidas por ellos mismos, sino bajo condiciones directamente existentes, dadas y heredadas*⁴⁰. A Althusser se li va oblidar estudiar la nostra història⁴¹.

³⁸ Josep R. Llobera, "Hacia un nuevo marxismo...", p. 210.

³⁹ Edward P. Thompson, *Miseria de la Teoría* (Barcelona: Crítica, 1981), p. 21.

⁴⁰ Karl Marx, *El dieciocho Brumario de Luis Bonaparte* (Madrid: Alianza Editorial, 2009), p. 33.

⁴¹ Tot i que com hem vist, la metodologia de l'estructuralisme marxista no és la més eficient per analitzar la realitat social, també va aportar aspectes positius. La seva influència dins de l'antropologia va ser important, sobretot per destacar que es podia parlar de sistemes econòmics dins les societats pre-

3. *E.P. Thompson i la formació de la classe obrera*

Edward Palmer Thompson no és un historiador comú, això ho hem de tenir clar abans de començar a analitzar el seu pensament. Si llegim mencions com les de Hobsbawm o Fontana, observem que aquests grans historiadors el defineixen com un geni. Però no em volia referir només a aquest fet quan vull dir que és un historiador poc comú. Thompson era un historiador molt poc relacionat amb el món universitari. És més, estava en contra dels intel·lectuals marxistes que segons ell, vivien en una torre d'ivori, desconnectats de la realitat social. Ell els anomenava *lumpenintelectuales*: *si bien muchos de ellos quisieran ser "revolucionarios", son sin embargo ellos mismos el producto de una particular "coyuntura" que ha roto los circuitos entre la intelectualidad y la experiencia práctica [...] Mientras que sus antecesores intervenían en la política, ellos tienden más a menudo a apartarse de ella, encerrados y aprisionados en su propio drama, o a ser, como se ha dicho, "emigrados interiores"*⁴². Per exemple, Thompson va treballar en la Universitat de Warwick, que en aquells moments era una universitat recent creada. No obstant, al cap de sis anys va deixar el seu càrrec i la universitat, a causa del rumb comercial que s'estava duent a terme⁴³.

Com hem pogut apreciar, Thompson era una persona compromesa amb diferents lluites socials. Crec que la visió que té Thompson sobre la història està molt ben representada en una frase de Raynal: *"la política en la historia es lo que distingue al historiador del mero narrador"*⁴⁴. Part dels seus crítics eren historiadors amb una plaça universitària que es dedicaven a construir discursos legitimadors de la Revolució industrial i com aquesta va aportar riquesa i millorà les condicions de vida⁴⁵. Com observarem en el següent apartat del treball, també trobem autors dins del materialisme històric que critiquen part de les seves idees.

Thompson i una part de la tradició marxista entenen la història com un instrument que ens ha de servir per entendre el passat, per poder comprendre millor el present i poder transformar el futur. Fontana ho sintetitza perfectament: *el marxismo es una teoría para una práctica, y no para la mera práctica de mejorar la enseñanza universitaria o escribir mejores libros, sino para la de una acción en la sociedad. Tras*

capitalistes i que funcionaven amb una lògica diferent a la teoria de l'economia moderna. Josep R. Llobera, "Hacia un nuevo marxismo...", p. 194. Aquest primer pas però, ja va ser iniciat per Malinowsky en el seu estudi. Bronislaw Malinowski, "La economía primitiva de los isleños Trobriand", *Antropología y economía* (Barcelona: Anagrama, 1976), pp. 87-100. De la mateixa forma que els substantivistes, també van demostrar que hi havia elements com el parentiu, que no pertanyien a la infraestructura com a tal, però que també jugaven un paper molt important en l'economia. Una idea que també acceptarà Thompson al descartar la metàfora base-superestructura.

⁴² Aquesta crítica va dirigida sobretot a l'àmbit dels estructuralistes marxistes. Edward P. Thompson, *Miseria de la Teoría* (Barcelona: Crítica, 1981), p. 12.

⁴³ Emma Griffin, "E.P. Thompson: the unconventional historian", *The Guardian*, 6 March 2013. <<http://www.theguardian.com/books/2013/mar/06/ep-thompson-unconventional-historian>>.

⁴⁴ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta y Consciencia de Clase: estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial* (Barcelona: Crítica, 1984), p. 10.

⁴⁵ *A su autor se le despreció como a un extraño que carecía de credenciales, que no tenía ni la capacidad ni el decoro de la profesión. Pero su ejemplo llenó de energía las generaciones más jóvenes. También fue una fuente de inspiración a la hora de revivir el marxismo, central para el desarrollo de la posterior ola de historia social.* Geoff Eley, Keith Nield, *El futuro de la clase en la historia: ¿Qué queda de lo social?* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2010), p. 55.

*las posturas metodológicas de Thompson hay una manera de concebir lo que debe ser el socialismo y, consecuentemente, la estrategia para acceder a él*⁴⁶.

Hi ha un segon factor essencial que s'ha de remarcar abans de començar a desenvolupar el treball. Thompson creu en la científicitat de la història, i per tant, creu que ha de tendir a ser objectiva. Que la seva visió de la història sigui la d'una caixa d'eines que la utilitza per intentar transformar la societat, no significa que utilitzi la història per legitimar una ideologia. Ell està totalment en contra d'això, per això crítica tant la història *liberal* com l'*estalinista*. Thompson és un ferm defensor de l'empirisme i el materialisme, per aquesta raó, a l'hora de defensar la seva concepció de la història utilitza tantes dades empíriques, i les seves obres acostumen a ser bastant complexes i voluminoses. Una prova clara de que no està a favor de la deformació dels fets històrics per legitimar idees preconcebudes -formades des de l'idealisme- és la seva noció de "classe social". Thompson s'adonà que el terme classe social no s'adaptava a la realitat que estudiava -en el sentit que s'havia transformat en un concepte tancat i economicista- i per tant, va haver de reformular el concepte. Aquesta és una idea clau, no hem de deformar una realitat per adaptar-la al concepte, sinó que el concepte és una eina que si no s'adapta s'ha de deixar d'utilitzar o reformular, per poder plasmar el que estem estudiant: *Las categorías o "modelos" derivados de un contexto deben ser probados, refinados y quizás reformados en el curso de la investigación histórica*⁴⁷. El text de Maurice Godelier "El concepto de 'formación económica y social': El ejemplo de los Incas"⁴⁸, creiem que és un clar exemple del que no s'ha de fer, ja que intenta demostrar que un concepte valida la realitat, i no al revés.

En definitiva, podem dir que Thompson estava a favor d'una visió substantiva de la ciència i en contra de la visió formalista tant del *establishment* com del marxisme més ortodox i economicista.

3.1. *La intersecció dels aspectes econòmics i culturals.*

Si haguéssim de buscar un punt en comú entre totes les obres de Thompson, un fil conductor que ens mostrés quina és una de les seves preocupacions principals com a historiador, segurament coincidirem en la seva reivindicació de la dialèctica entre els aspectes culturals i els processos de canvi econòmic: *Lo que yo examino es la dialéctica de la interacción, la dialéctica entre "economía" y "valores"*⁴⁹.

Com diu Thompson, ell observa que en els escrits de Marx hi ha un "silenci". S'adona que el materialisme històric és un mètode historiogràfic que li serveix per analitzar els processos històrics, però que no és un mètode complert. Podríem dir que Marx va posar el primer pilar important, la crítica a l'economia política capitalista. No obstant, la casa encara no estava feta i Marx tampoc va tenir temps d'acabar de

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Edward P. Thompson, "Folklore, antropología e historia social", *Historia Social*, 3 (1989), p. 64.

⁴⁸ Maurice Godelier, "El concepto de 'formación económica y social': El ejemplo de los Incas", *Economía, fetichismo y religión en las sociedades primitivas* (Madrid: Siglo XXI, 1985), pp. 176-184.

⁴⁹ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 317.

desenvolupar tot aquest projecte metodològic. El problema segons Thompson, és que part dels historiadors hagin volgut veure la crítica a l'economia política com l'únic pilar del materialisme històric. Caient d'aquesta forma, en un materialisme economicista, que deixa de banda molts altres factors⁵⁰.

Thompson formarà part del que hem anomenat com "marxisme creatiu": aquells que han intentat millorar i enriquir el mètode científic a partir de la crítica, la contrastació i la reformulació de conceptes desfasats o inadequats. Podríem dir que la importància de la veritable història és què: *no sólo pone a prueba la teoría, sino que también la reconstruye*⁵¹. Anem a observar doncs, alguns exemples de l'aportació de Thompson dins la historiografia.

Segurament, un dels millors exemples de l'autor per entendre aquesta interacció entre cultura i economia es troba en el seu article *La Economía Moral de la Multitud*. En el moment en que ell es dedica a estudiar el segle XVIII en profunditat, s'adona que dins de l'economia pagesa s'estan introduint uns nous valors comercials que entren en conflicte amb el model paternalista que havia perdurat fins el moment. Aquest valors però, són vistos amb mals ulls per part d'aquesta pagesia, ja que no els permet assegurar la seva subsistència en èpoques d'escassetat. És per aquest motiu -ens diu Thompson- que hi ha tota una sèrie de motins en èpoques de subsistència, que són bastant peculiars. L'autor observa que aquests motins (no tots), compleixen més una funció de regular els preus del pa -seguint els vells costums i la tradició-, que no pas el fet de saquejar i aconseguir els aliments per la força⁵².

Això és en el que consisteix l'economia moral: *un modelo de protesta social que se deriva de un consenso con respecto a la economía moral del bienestar público en tiempos de escasez*⁵³. Fins i tot, es donaven casos en que la multitud agafava els sacs de gra d'un pagès especulador, els venien al mercat i es retornaven tots els sacs més els diners que s'havien aconseguit. Si l'especulador posava resistència alhora d'entregar el seu gra, per ser venut a un "preu just", llavors es quan es produïen les situacions més conflictives, com la destrossa dels molins o de maquinària⁵⁴.

El problema principal, és que la gran majoria de les obres dels historiadors només havien considerat aquests motins de subsistència des d'un punt de vista econòmic, entenent que aquests es produïen només a causa de la conjuntura econòmica del moment. Normalment, s'ha considerat que la multitud abans de la Revolució francesa no jugava un paper clau com agent històric⁵⁵. Per exemple, la pagesia durant molt temps,

⁵⁰ El materialisme històric és un mètode historiogràfic que Marx no va poder acabar. Ell creia que en tots els sistemes històrics s'han regit per l'explotació, i per tant, la història s'ha desenvolupat a partir de la lluita de classes. Marx entenia que les relacions d'explotació es desenvolupaven des d'un nivell econòmic i social, però només va tindre temps ha desenvolupar el nivell econòmic, que és el que coneixem com crítica a l'economia política. Thompson intenta desenvolupar aquest segon aspecte, demostrant que l'explotació també es desenvolupa en aspectes polítics, culturals i simbòlics, que són tant importants com l'explotació econòmica.

⁵¹ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 309.

⁵² Edward P. Thompson, *Costumbres en Común* (Barcelona: Crítica, 1995), pp. 254-255.

⁵³ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 279.

⁵⁴ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 263.

⁵⁵ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 211. Un dels historiadors que ha analitzat més la "multitud", és George Rude. Aquest autor ens mostra que les multituds pre-industrials, en un principi, havien estat titllades per tòpics com "desesperats", "xusma", "populaxo", etc. Gent que només es mobilitzava a causa

s'ha considerat com un residu històric, una classe social conservadora⁵⁶. Per aquest motiu, quan hi havia una revolta o un motí, molts cops es considerava que estava marcada per una tendència econòmica temporal (una mala collita per exemple). Gran part dels historiadors han remarcat que aquests motins, molts cops, eren degut a la fam que es produïa en les crisis de subsistència. Per tant, aquestes revoltes es poden explicar fàcilment des d'un punt de vista econòmic. Utilitzeu un gràfic i quan veus que els preus pugen i el nivell d'atur és elevat, hi haurà revoltes de subsistència. Òbviament si ens quedem aquí no farem res. El que és interessant estudiar -ens diu Thompson-, és com aquestes revoltes modifiquen la conducta, les costums, la cultura i la raó del poble⁵⁷.

L'objectiu de Thompson, és mostrar com el sistema de valors de la multitud, xoca davant els nous valors capitalistes, com en el cas de l'acaparament i l'especulació. Observar com s'enfronten dues mentalitats: la vella tradició paternalista -formada sobretot en temps dels Tudor- i la nova economia política que estava sorgint. Pensar que aquests motins de subsistència es deuen només a factors econòmics es caure en un economicisme accentuat. Dins d'aquestes revoltes populars -motivades per qüestions econòmiques com l'alça dels preus-, també hi trobem tot un sistema de valors complex. Òbviament, hem de deixar de banda la idea de que els homes i les dones -que aquestes tenien un paper molt important en aquests motins, sobretot pel paper domèstic que complien- no jugaven un paper important com agents històrics.

Els plebeus d'aquesta època ens poden semblar que tenien una mentalitat conservadora, ja que defensaven part de les regles del sistema paternalista. Podem dir que en certa manera això era així. Era la visió tradicional de la comunitat, segons la qual, hi havia unes obligacions que havien de complir tots els membres de la comunitat. És a dir, cada persona tenia unes funcions socials i econòmiques que havia de complir, tant els patricis com els plebeus: *Un atropello a estos supuestos morales, tanto como la privación en sí, constituía la ocasión habitual para la acción directa*⁵⁸. Dins d'aquest sistema de valors, el fet de no vendre el gra en èpoques d'escassetat per acaparar-lo i vendre'l quan el preu fos més elevat, o vendre'l en una altra zona que no fos el mercat per poder aconseguir més beneficis, eren considerades pràctiques intolerables per la comunitat, tenint en compte que trencaven amb les *common law*. Com que el Govern no feia quasi res per acabar amb aquestes pràctiques, es produïen motins. Per exemple a Oxford el 1757: *"la población se sublevo en Oxford y en pocos minutos se apropió y*

de la fam. No obstant, l'autor també ens diu que alguns cops es considera la "multitud" com si fos el representant del "poble". Per l'autor, tant una com altra definició són abstractes. Rude ens diu que no hem d'oblidar que aquesta multitud també eren persones de carn i os. Així doncs, hem d'analitzar qui componia aquesta multitud, quines preocupacions tenia, qui mobilitzava la multitud i contra qui es mobilitzaven. El que ens ve a dir aquest autor, és que aquests moviments també tenien objectius, motius i idees per mobilitzar-se, i el que hem de fer és estudiar-les com ha fet Thompson. Si aconseguim fer això, *la muchedumbre puede eventualmente aparecer no como una fórmula abstracta sino como un fenómeno histórico vivo y multifacético*. George Rudé, *La multitud en la historia: los disturbios populares en Francia e Inglaterra 1730-1848* (Madrid: Siglo XXI, 1978), p. 24.

⁵⁶ Observar cita 31.

⁵⁷ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 215.

⁵⁸ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, pp. 216-217.

*dividió una carga de trigo que se sospechaba había sido vendida por muestra y traída al mercado solamente para salvar las apariencias*⁵⁹.

Ara bé, quan ens referim a un sistema de valors conservadors, no té el mateix significat que quan parlem de l'Església o la noblesa. Defensaven aquells valors tradicionals que els beneficiaven, com les terres comunals o la regularització de la producció del pa i del seu preu. Defensen part d'aquest sistema de valors perquè els assegura una sèrie de drets. Quan les noves relacions de producció capitalistes incipients van començar a atacar aquests costums, com per exemple, l'encerclament de terres (*enclosures*) o la desregularització a l'hora de fabricar el pa i especular amb el seu preu, la multitud propiciarà actes de resistència. Per això Thompson diu que els plebeus tenen un caràcter rebel, *pero su rebeldía es en defensa de la costumbre*⁶⁰. En relació a aquest fet, podem dir que aquests motins no es produïen només per una qüestió de fam, sinó que dins d'aquesta societat hi havia una mena de "consciència" plebea, però no de classe (horitzontal), sinó vertical (diverses capes socials). Thompson ho anomena *noción legitimadora*: *Con el concepto de legitimación quiero decir que los hombres y las mujeres que constituían la multitud creían estar defendiendo derechos o costumbres tradicionales; y, en general, que estaban apoyados por el amplio consenso de la comunidad*⁶¹.

3.2. Quan el vell món no acaba de morir i el nou no acaba de néixer.

Si abans hem dit que un dels fils conductors de l'obra de Thompson és la reivindicació dels estudis culturals per entendre millor els processos de canvi i conflicte; per Thompson serà molt important entendre com les tradicions, els costums i els valors de la societat anglesa "pre-capitalista"⁶², entren en xoc amb les noves relacions socials de producció capitalistes que es deixaran entreveure a finals del segle XVIII i s'instauraran sobretot al segle XIX. Per tant, Thompson intenta comprendre el millor possible com funciona el sistema de valors de la societat "paternalista" (plebeus i patricis), per poder observar millor el canvi que suposa la instauració del capitalisme.

És en aquells moments en que les velles costums i tradicions -relacionades amb les antigues relacions de producció- no acaben de morir i quan les noves relacions de producció no estan del tot establertes, quan sorgeix el conflicte. El que ens diu Thompson és que: *ciertos sistemas de valores son consonantes con ciertos modos de producción y ciertos modos de producción y relaciones de producción son inconcebibles sin sistemas de valores consonantes [...] lo que hay son dos cosas que constituyen las dos caras de la misma moneda*. Com hem vist en el cas de l'Economia Moral de la Multitud, el sistema de valors que s'havia generat en aquesta societat de plebeus i patricis, entrava directament en xoc amb les noves relacions de producció

⁵⁹ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 226.

⁶⁰ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 22.

⁶¹ Edward P. Thompson, *Costumbres en...*, p. 216.

⁶² Thompson és bastant contrari a aquests conceptes ambigus, com "industrialització". Aquest últim concepte sobretot perquè denota una transició neutra, sense conflictes.

capitalistes, ja que l'acaparament i l'especulació -com dues pràctiques encaminades per extreure el màxim benefici- no eren considerades pràctiques morals⁶³.

Segurament, un dels altres articles interessants per observar la importància que té connectar els factors culturals amb els econòmics, és el de *Tiempo, Disciplina de Trabajo y Capitalismo Industrial*. Aquest article ens permet observar la dificultat que van tenir els primers capitalistes per extreure el màxim benefici d'això que anomenem "temps", i com la nova disciplina de treball necessitava la instauració d'una nova concepció sobre el temps.

Com ens ha demostrat José M. Naredo, el significat de paraules com: treball, productivitat o riquesa -tal i com les entenem avui en dia les societats occidentals- van agafar aquest caràcter sobretot a partir del segle XVIII⁶⁴. Així doncs, Naredo ens mostra que al llarg de gran part de la història, la divisió entre treball productiu i treball improductiu no existia. Aquesta dicotomia entre oci i treball va començar a remarcar-se en l'època moderna, amb la lògica de l'ètica protestant, i es va acabar accentuant amb la instauració del capitalisme. Thompson en aquest article ens mostrarà una part d'aquest procés, la forma en com la noció del temps, va canviar per totes aquelles persones que van viure la transició del segle XVIII.

Abans de que es desenvolupessin els rellotges, la noció del temps era molt relativa. Era molt difícil calcular el moment exacte del dia. Per aquest fet, les societats pre-industrials tendeixen a dividir el dia segons el cicle del treball o les feines domèstiques: *La notación del tiempo que surge de estos contextos ha sido descrita como "orientación al quehacer". Es quizá la orientación más efectiva en las sociedades campesinas, y es importante en las industrias locales pequeñas y domésticas*⁶⁵. Quins són els trets característics del *quehacer*? a) Es regula el treball segons les necessitats del moment; b) En les societats que el funcionament econòmic s'orienta segons aquesta visió, no hi ha una divisió tant clara entre "treball" i "vida"⁶⁶; c) Des de la visió del *quehacer*, no hi ha un sentiment de "sub-aprofitament" de la força de treball. Des de la visió capitalista sí. Un exemple clar d'aquesta economia regida pel *quehacer*, és la unitat familiar de producció pagesa que ens va mostrar Txayanov⁶⁷.

El capitalisme necessitava una visió diferent del temps. Per poder-ne extreure el màxim benefici, el capitalista no podia perdre part del seu temps. Cada minut era or, i

⁶³ El problema principal, és que el descontentament d'aquests moviments -com el metodisme o la consciència plebea- genera unes respostes que pertanyen a una època passada. No saben articular una resposta que afecti en gran mesura al nou sistema capitalista. Com diu Hobsbawm -referint-se a l'estudi dels moviments socials arcaics del segle XIX i XX-: *se trata de gentes prepolíticas que todavía no han dado, o acaban de dar, con un lenguaje específico en el que expresar sus aspiraciones tocantes al mundo. Tot i això: ni carecen de importancia ni son marginales*. Eric Hobsbawm, *Rebeldes Primitivos: Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX* (Barcelona: Crítica, 2014), p. 13.

⁶⁴ José M. Naredo, "Configuración y crisis del mito del trabajo" *Archipiélago. Cuadernos de crítica de la cultura*, n. 48 (2001), p. 13.

⁶⁵ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 245.

⁶⁶ *Las relaciones sociales y el trabajo están entremezclados -la jornada de trabajo se alarga o contrae de acuerdo con las necesarias labores- y no existe mayor sentido de conflicto entre el trabajo y el "pasar el tiempo"*. Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 245.

⁶⁷ Alexander Chayanov, "Medida de la autoexplotación de la fuerza de trabajo en la familia campesina. El concepto de beneficio en la unidad de explotación doméstica", *La organización de la unidad económica campesina* (Buenos Aires: Nueva Visión, 1974), pp. 69- 95.

per tant, necessitaven controlar el temps. Aquest primer factor ho van aconseguir amb el descobriment i la millora del rellotge mecànic. Ara feia falta canviar la concepció dels treballadors.

Mentre el sistema productiu es va mantenir dins d'una indústria manufacturera domèstica o de petit taller, l'economia del *quehacer* va poder sobreviure. Hi havia molts factors que feien que aquesta producció no fos estable, com: l'espera de materials, el clima, el transport, etc. A més, com sabem, el *dommestic system* es beneficiava d'aquells petits pagesos que no podien competir amb els grans *landlords* i havien de treballar en altres sectors, com en el procés de manufactura (pluriactivitat): *De ahí la característica irregularidad de las normas de trabajo anterior al advenimiento de las industrias mecánicas a gran escala*⁶⁸. No obstant, molts mercantilistes i moralistes del segle XVII i XVIII ja criticaven aquestes pràctiques irregulars, ja que no s'aprofitava tot el potencial productiu. Era bastant normal que els treballadors que es trobessin en aquesta situació, treballessin intensivament els últims dies de la setmana i descansessin la resta⁶⁹. Aquest era un dels fets que molestava més als patrons, veure que els seus empleats, tot i entregar les comandes a temps, malgastaven part del teu temps sense fer res. Durant l'establiment de la nova lògica del temps, Thompson ens diferencia dues etapes principals de conflicte: una primera en que hi ha certa resistència, i una segona on ja no es lluita contra la imposició del temps, sinó sobre ell: *Habían aceptado las categorías de sus patronos y aprendido a luchar con ellas. Habían aprendido la lección de que el tiempo es oro demasiado bien*⁷⁰. Durant aquest procés d'imposició, els obrers van trobar noves formes d'organització i d'expressió. Es va acabar acceptant que el temps era or i s'havia d'aprofitar, per això van lluitar contra la jornada de 12 hores. Tot i que això només ho podien fer aquells oficis més ben organitzats.

Des del meu punt de vista, aquest article ens mostra com un mode de producció no es pot establir correctament si no hi ha un sistema de valors corresponent que s'adapti a aquest. Per altra banda, certs sistemes de valors no podran sorgir en determinats modes de producció. Per posar un exemple, molts cops s'ha confós industrialització amb mecanització. Però perquè hi hagi una industrialització no només fa falta la introducció de maquinaria, sinó que proliferi també un sistema de relacions d'intercanvi on t'asseguris que algú et podrà aportar matèries primes i que algú altre et podrà comprar el producte acabat⁷¹. De la mateixa forma doncs, la lògica del treball industrial, no s'hauria pogut aplicar si no s'hagués canviat el sentit comú de la gent sobre el temps.

⁶⁸ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 259.

⁶⁹ *La norma de trabajo era una en que se alternaban los golpes de trabajo intenso con la ociosidad [...] En lunes y martes, según la tradición, los telares manuales repetían lentamente Tiempo de so-bra, Tiempo de so-bra (Plen-ty of Time), en jueves y viernes, Que-da un día, Que-da un día (A day t'lat).* Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 261.

⁷⁰ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, pp. 279-280.

⁷¹ Josep Fontana, *La Formació d'una Identitat: Una Història de Catalunya* (Girona: Eumo Editorial, 2014), p. 251.

3.3. *La història des de baix. L'autoformació de la classe obrera.*

Thompson era una persona que estava en contra de tot aquell pensament característic del marxisme ortodox, que creia que els intel·lectuals eren els únics que no estaven sota el control de la hegemonia burgesa i, que per tant, havien de guiar a les masses. Una idea que ens porta a pensar que la classe treballadora és estúpida i necessita un guia, si no la classe obrera no es podrà emancipar. Si entenem la crítica que fa Thompson a aquesta visió, podem entendre el per què Thompson considera que és la pròpia classe la que es forma a ella mateixa: *su énfasis en la clase como proceso activo y como relación histórica, sin duda fue formulada para reivindicar a la clase frente a los científicos sociales e historiadores que niegan su existencia; pero también pretendía contrarrestar tanto las tradiciones intelectuales como las prácticas políticas que suprimen la actuación humana y en particular niegan la autoactividad de la clase trabajadora en la construcción de la historia*⁷².

Quan Thompson va decidir estudiar la formació de la classe obrera a Anglaterra, molts dels estudis estaven destinats a parlar dels factors positius que va aportar la Revolució industrial⁷³. La importància de Thompson és que ens mostra com van viure realment les persones de baix aquest procés. Aquest procés va ser tant positiu per als pagesos que van perdre les seves terres? També va ser positiu per els artesans que veien que la seva professió es degradava cap cop més? Van millorar els nivells de vida i de descans d'aquelles persones que estaven acostumades al ritme de vida econòmic del *quehacer*, per passar a una jornada laboral de 12 hores diàries? Per observar tots aquests factors, només ho podem fer d'una forma: estudiant les experiències de les pròpies persones que van viure aquest procés.

En un article de Thompson, *El delito del anonimato*, ens mostra clarament quina és la importància d'estudiar fonts històriques com les cartes anònimes: *estas cartas constituyen, en muchos casos -y a lo largo de muchas décadas-, la única expresión literaria de todas las personas con pocas posibilidades de expresión que ha sobrevivido*⁷⁴. Si no tinguéssim aquestes cartes -ens diu Thompson- podríem arribar a pensar que el segle XVIII va ser un segle on l'hegemonia de la *gentry* va ser total, és a dir, que hi havia consens per part de la multitud. No obstant, aquestes cartes ens mostren tot el contrari. Trobem crítiques en contra l'especulació del preu del pa (perquè era una pràctica immoral), molts cops acompanyada per la crítica a la precarietat salarial. A més, gran part dels destinataris d'aquestes cartes eren: la *gentry*, la noblesa, els mestres fabricants, els comerciants i els moliners. Seguit d'aquests vindrien membres que ocupen càrrecs oficials dins les institucions, com els alcaldes⁷⁵.

La importància cabdal d'aquestes cartes anònimes, és que ens desmenteixen part del discursos oficials, on molts cops, les seves fonts mostren una societat estable, conforme i sense confrontacions.

⁷² Ellen M. Wood, "El Concepto de Clase En E.P. Thompson," *Cuadernos Políticos*, 36 (1983), pp. 87-105.

⁷³ Com hem vist en l'apartat de la crítica a la interpretació *whig*, T.S. Ashton seria un exemple clar.

⁷⁴ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 234.

⁷⁵ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 178.

En l'obra de Thompson on podem observar més fàcilment aquesta visió de la història des de baix, és en *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Ens trobem davant un llibre que reivindica l'autoformació de la classe obrera. Quan un observa ràpidament el volum de llibre, podria pensar que l'autor no té capacitat de síntesi, però quan un llegeix les primeres pàgines del prefaci s'adona que és tot el contrari. Només en aquelles poques pàgines Thompson ens exposa el que demostrarà al llarg de tota l'obra:

1. Que entén ell per classe social? Aquell conjunt de persones que viuen unes *experiències* (de lluita i d'explotació) conjuntes o similars amb el pas del temps. Aquesta relació amb altres membres de la societat que viuen experiències conjuntes (influenciades sobretot, per les relacions de producció i la repressió de l'Estat), formaran una consciència horitzontal, que articularà tot un seguit d'interessos comuns, contraris als d'una altra classe, que habitualment té uns interessos antagònics als seus⁷⁶. La classe mai sorgeix d'un dia per l'altre amb la seva consciència, sinó que es forma amb el pas del temps, amb la seva experiència i la seva lluita. És a dir, hi ha un procés de gestació, on primer sorgeix el conflicte i després es forma la classe com a tal, amb la seva consciència.
2. Que pretén mostrar en tot el transcurs de l'obra? Thompson ens mostra que en el procés de formació de la classe obrera, les relacions socials de producció⁷⁷ tenen molta importància. Les relacions de producció són aquelles que faciliten que es produeixin unes experiències davant d'unes altres. No obstant, les relacions de producció no determinen la formació de la classe. Si acceptéssim aquesta idea, també acceptaríem el fet que la història segueix una visió lineal i ascendent, i segurament, totes les societats serien idèntiques. Thompson reivindica la gran varietat de processos històrics que es poden produir dins d'un sistema econòmic determinat com és el capitalisme. Per això, cada procés s'ha d'estudiar en el seu cas concret. Cada un té les seves característiques principals: *La conciencia de clase surge del mismo modo en distintos momentos y lugares, pero nunca surge exactamente de la misma forma*⁷⁸. El que marca aquesta varietat són els sistemes de valors, les tradicions, els costums i l'herència del passat, que influenciarà la lluita, la forma d'expressar-se, d'organitzar-se, i per tant, formarà part del procés de formació de la classe obrera. Així doncs, el que ens mostra Thompson, es que: *la aparición de la clase obrera como agente de la vida pública inglesa no habría sido sólo una consecuencia del desarrollo "económico" del capitalismo*⁷⁹.
3. Contra que lluita? Contra tota aquella visió que intenta desvincular els processos històrics del seu agent històric més important, els homes i les dones. És un llibre

⁷⁶ Edward P. Thompson, *La Formación de la clase obrera en Inglaterra* (Madrid: Capitan Swing, 2012), p. 27.

⁷⁷ Quan ens referim a relacions socials de producció, no ens referim únicament al caràcter econòmic, sinó també social. Potser hauríem de parlar de relacions d'explotació, ja que afecten tant a un àmbit econòmic com polític.

⁷⁸ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 28.

⁷⁹ Jesús Millán, "La Formación de Las Clases Después de Thompson...", p. 65.

que lluita sobretot contra la visió del marxisme ortodox, el qual només dóna importància a l'estructura econòmica, definint la classe com una "cosa" i no com una relació social que sorgeix a causa de la pròpia acció d'aquests homes i dones. A més, lluita contra la interpretació *whig* de la història, donant veu a totes aquelles persones que durant tant temps havien estat silenciades en les obres històriques: els subalterns, demostrant-nos d'aquesta manera, que la industrialització no va ser un procés neutre i sense conflictes, ans el contrari.

La resta del llibre aprofundeix sobre les idees exposades en aquest prefaci. Ens mostra les proves empíriques que sustenten la seva visió. L'obra està dividida en tres parts i cada una té el seu significat.

La primera part de l'obra ja ens mostra com Thompson dóna molta importància als fets simbòlics, polítics, religiosos i culturals, atacant d'aquesta forma, al determinisme econòmic. Thompson està totalment en contra de la concepció de que la classe sorgeix d'un dia per l'altre, juntament amb les seves relacions de producció concretes. A nosaltres ens pot semblar estrany, però hem de tenir en compte que durant bastant temps hi va haver un sector d'historiadors que creien amb aquesta relació binària de Màquina de Vapor + Indústria = Classe Obrera. Fins i tot Engels, un dels pares fundadors del marxisme va fer aquesta relació⁸⁰.

La fábrica de algodones aparece no ya como el agente de la Revolución industrial, sino también de la social; produce no sólo las mercancías, sino también el propio "Movimiento Obrero". La Revolución industrial, que empezó como una descripción, se invoca hoy como una explicación⁸¹.

Era molt fàcil caure en aquest parany, sobretot perquè els propis contemporanis de l'època havien observat que en pocs anys el panorama urbà havia canviat. Va ser la pròpia màquina de vapor la que va accelerar tot aquest canvi. La producció es va començar a concentrar en petits nuclis al voltant de les fàbriques i dins d'aquestes hi treballava una nova classe social: els obrers. A més, el nombre de protestes i revoltes van augmentar considerablement respecte els períodes anteriors.

Per què crítica Thompson aquesta interpretació? Perquè segons aquesta visió, tota categoria històrica neix i mor en dates concretes. Hi ha dues formes d'entendre el procés històric, una dinàmica i una estàtica:

Si detenemos la historia en un punto determinado, entonces no hay clases sino simplemente una multitud de individuos con una multitud de experiencias. Pero si observamos a esos hombres a lo largo de un periodo suficiente de cambio social, observaremos pautas en sus relaciones, sus ideas y sus instituciones. La clase la definen los hombres mientras viven su propia historia y, al fin y al cabo, esta es su única definición⁸².

⁸⁰ "los primeros proletarios estaban relacionados con la manufactura, fueron engendrados por ella [...] los trabajadores fabriles, primogénitos de la Revolución industrial, han formado des de el comienzo hasta el presente núcleo del Movimiento Obrero". Edward P. Thompson, *La Formación...*, p. 217.

⁸¹ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 218.

⁸² Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 29.

Nosaltres, de la mateixa forma que Thompson, pensem que els processos històrics es desenvolupen a llarg termini i s'han d'observar com processos que es desenvolupen no d'un dia per l'altre, sinó al llarg del temps. Interpretem la història amb un caràcter processual.

D'altra banda, Thompson no creu que haguem de buscar l'origen del moviment obrer en la gran indústria, sinó en els oficis i llocs de treball menors, els quals eren hereus de tot un moviment polític i cultural anterior a la revolució industrial. Eren hereus d'una tradició artesana. Són aquestes persones les que entraran directament en xoc amb els nous valors capitalistes, ja que dins seu, encara sobreviu un món que està en descomposició, però que encara no ha acabat de morir. Thompson posa la seva atenció sobre aquelles persones que estan vivint un procés de pauperització i posteriorment un de proletarització (l'àmbit d'estudi de l'obra és de 1780 a 1832). Són aquells artesans que estan observant com es degrada la seva categoria d'oficials o el propi gremi; els pagesos que són desposseïts de les terres comunals; o els teixidors. Totes aquelles persones que viuen directament la degradació dels seus costums i tradicions. La indústria cotonera (la gran indústria anglesa) no va ser majoritària en un primer moment⁸³. Aquesta es va anar establint poc a poc i en punts concrets del país. Per això Thompson en la primera part del llibre es dedica a estudiar totes aquelles tradicions populars que tindran continuïtat i influència a la fi del segle XVIII i principis del XIX, com per exemple les primeres associacions de treballadors com la Societat de Correspondència de Londres⁸⁴ la qual molts cops es reivindica com la primera organització obrera/política d'Anglaterra (que va lluitar pel sufragi universal); la tradició jacobina i l'obra de Thomas Paine⁸⁵; o la influència de la concepció de "l'anglès lliure per naixement". Gran part de les demandes que trobem fins a 1830 van encaminades cap aquest fet, recuperar la llibertat que havien perdut (fins i tot algun cop idealitzant societats passades), i no tant en reclamar uns

⁸³ *Todavía en 1830, el obrero industrial característico no trabajaba en una fábrica o factoría, sino, como artesano o "trabajador manual", en un pequeño taller o en su propia casa, o como peón, en empleos callejeros más o menos eventuales, en solares para edificación, en los muelles.* Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 264.; En aquest període hi ha una forta divisió entre treballs artesanals "honrosos" i "deshonrosos". Els "honrosos" són aquells que poden mantenir les seves eines i un taller, és a dir, el que conservava els seus mitjans de producció. D'altra banda, els "deshonrosos" eren aquells que havien perdut els seus mitjans de producció, l'únic que els quedava era la seva pròpia força de treball. És el que coneixem com *domestic system*, i segons Thompson, seran el veritable motor de la Revolució Industrial. Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 292. El cens de 1831 ens indica que 961.000 famílies de la Gran Bretanya treballaven al camp. Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 239.

⁸⁴ A partir d'aquest moment utilitzarem l'acrònim S.C.L per referir-nos a la Societat de Correspondència de Londres.

⁸⁵ Paine era un pensador britànic (1737-1809) influenciat sobretot pels ideals de la il·lustració. Va participar en la independència de les colònies americanes i durant els primers anys de la Revolució francesa. Ell en certa manera va ser un dels principals importadors del jacobinisme a Anglaterra. Paine va alimentar l'esperit constitucionalista i el dret de "l'anglès lliure per naixement" amb les seves obres, com és el cas de *Los derechos del hombre*. Paine creia que tots els homes tenien dret a decidir com volien ser governats. Per aquest motiu defensava la redacció de noves constitucions si cada generació així ho volia. El que importa és com volen ser governats les persones actuals i no les passades. A més, detestava el fet d'adquirir el poder hereditàriament, com era el cas de la Corona. Per aquesta i altres idees, les obres de Paine van ser prohibides i ell va ser expulsat d'Anglaterra. Tot i que és un pensador important pel moviment obrer, sobretot per les idees de justícia política que defensava, no l'hem de considerar com un pensador crític amb el sistema econòmic. Les seves crítiques anaven més encaminades cap a un redistribució de la renda més equitativa, però tampoc defensava la igualtat econòmica.

salaris més elevats⁸⁶. Òbviament el territori de la Gran Bretanya és molt ampli i plural, i cada zona tenia els seus trets especials, per això Thompson només estudia la classe obrera anglesa, perquè creu que els irlandesos i els escocesos tenen una axiologia substancialment diferent.

La idea amb la que ens hem de quedar és que les relacions socials de producció mai s'estableixen sobre un ens sense història, s'estableixen sobre "l'anglès lliure per naixement". Per això Thompson dóna tanta importància al sistema de valors dels homes i dones d'aquest moment, perquè la forma en que la tradició i els costums de les classes subalternes seran subvertits pel capitalisme, afectarà a la forma en com es desenvoluparà la classe obrera. Per Thompson, la Revolució industrial és una etapa de transició i no una etapa consolidada. En aquesta etapa de transició és on s'observen millor els dos modes de vida, i per tant, on s'identifiquen millor les línies de canvi⁸⁷. Anem a observar doncs, alguns exemples pràctics de com entren en xoc la tradició del segle XVIII i els nous valors capitalistes.

Al llarg de les pàgines de *La Formación*, Thompson ens mostra que les reivindicacions dels homes i les dones de finals del segle XVIII i principis del XIX, tenen molt a veure amb l'herència dels segles anteriors. Per exemple, el cas de la S.C.L que hem anomenat abans, aquesta era una associació que aglutinava diversos oficis com artesans que aspiraven a ser "independents", gent amb tabernes, cafès, gravadors, advocats joves, i per altra banda, obrers, com els teixidors. L'objectiu de la S.C.L era aglutinar els diversos problemes i conflictes de diversos oficis en una causa comuna. Complia aquesta funció d'eix vertebrador. A més, tenia una organització molt propera a les futures organitzacions de classe. Com hem dit, l'objectiu principal pel qual lluitaven aquestes primeres associacions de treballadors, es centrava més en els drets polítics que en els salarials. La S.C.L per exemple, va trobar l'eix comú de reivindicació dels diversos oficis, en la reclama del sufragi universal masculí. Un debat que era hereu de la tradició *leveller*, els quals, van reclamar una igualtat política per tots els ciutadans durant la Revolució anglesa de 1640⁸⁸. La lògica de Cromwell i tots els seus seguidors en aquell moment, era que si es deixava votar a la multitud, aquesta segurament votaria en contra de la propietat privada. Els *levellers* criticaven aquest argument, perquè l'anglès era "lliure per naixement":

⁸⁶ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 229. Un exemple clar és el del pagesos i els dels artesans, els quals reclamaven un retorn al nivell "d'independència" que havien tingut anteriorment. Els pagesos abans de que el procés de *enclosures* els desposseís de les seves terres i els artesans abans de que la fàbrica i la indústria iniciessin el procés de pauperització dels seus oficis, i per tant, el posterior procés de proletarització. Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 294.

⁸⁷ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 456.

⁸⁸ Per aprofundir més en aquest tema, és interessant llegir les obres de Christopher Hill sobre la revolució anglesa, ja que fa una síntesi completa i clara sobre les diferents ideologies que van sorgir durant la revolució anglesa, com els *levellers*, els *diggers*, o els moviments radicals com els *quintamonárquicos*, *seekers*, *ranterers*, etc. Christopher Hill, *La revolución inglesa* (Barcelona: Anagrama, 1977); Christopher Hill, *Los orígenes intelectuales de la Revolución inglesa* (Barcelona: Crítica, 1980). Per analitzar més concretament la ideologia dels *levellers*, llegir: Marco Revelli, *Los debates de Putney: en las raíces de la democracia moderna* (Madrid: Capitan Swing, 2010).

*"Muchos miles de nosotros, soldados, hemos arriesgado nuestras vidas; hemos conseguido una escasa propiedad en el reino por lo que se refiere a hacienda, sin embargo tenemos un derecho por nacimiento. Pero ahora parece que, a no ser que un hombre posea una hacienda determinada, no tiene derecho [...] Me sorprende que nos hayan engañado tanto"*⁸⁹.

L'hegemonia dels oligarques terratinents i dels grans comerciants, no va ser qüestionada en aquests moments. Tot i que, al cap de cent anys, la S.C.L reprendria aquest conflicte, però amb un llenguatge i unes condicions materials diferents: *El viejo debate continúa. Aquí están las mismas aspiraciones, miedos y tensiones; pero surgen en un nuevo contexto, con un lenguaje y unos argumentos nuevos, y un equilibrio de fuerzas distinto. Debemos intentar comprender ambas cosas: las tradiciones que continúan y el contexto que ha cambiado.*

Un dels trets característics i diferenciadors d'aquesta època, és la feblesa de l'Estat anglès. Degut a aquesta falta de poder, les elits angleses es van veure obligades a establir el seu poder hegemònic en la llei. Thompson ho anomenarà *el imperio de la ley*. Encara que les lleis i la justícia garantien bàsicament els drets de propietat, i per tant, una justícia de classe, els pobres també podien trobar un paraigües sota aquesta llei. La falta de poder de l'Estat anglès va provocar aquest fet, que l'hegemonia de les elits s'emparés en la justícia, però perquè la multitud l'acceptés, també havia de semblar justa per a ells. Aquest "imperi de la llei", era defensat pels propis jacobins anglesos, que diferenciaven així el plebeu anglès i el plebeu francès de l'època pre-revolucionaria: *"nuestras personas estaban protegidas por las leyes, mientras que sus vidas estaban a merced de todo individuo noble [...] Nosotros éramos hombres mientras que ellos eran esclavos"*⁹⁰. Aquesta distinció és important, perquè dins de la societat anglesa hi havia certa llibertat d'expressió i associació. En l'àmbit religiós, per exemple, van sorgir tot un seguit de tendències dissidents. Algunes d'aquestes defensaven les llibertats civils i religioses, i part dels seus membres van traduir pensadors de la Il·lustració. El problema principal, és que part d'aquestes sectes religioses no apostaven per l'enfrontament directe. El seu discurs podia atacar l'Estat, però no faria res en contra d'aquest. Seguien apostant per teories mil·lenaristes. Per exemple, Bunyan en la seva obra *El progreso del peregrino*, remarca que l'Estat juga el paper de Llucifer, apuntant que aquest i l'església oficial, han tendit a deixar de banda els valors morals per adoptar mesures avaricioses i de lucre personal. Tanmateix, segueix establert el missatge de que els pecadors seran castigats en l'infern i els màrtirs seran recompensats pel seu patiment. Thompson ens diu que part d'aquests moviments dissidents sembla que tinguin la llavor del radicalisme polític, però mai acaba de germinar⁹¹.

El cas més paradigmàtic és el del metodisme, el qual va aconseguir arribar a les classes més baixes de la societat, atès que el seu missatge de la salvació eterna estava destinat a *los pobres de Cristo*. Els metodistes creien que les ànimes dels pobres eren iguals que les dels rics: *Si los pobres de Cristo llegaban a creer que sus almas eran como las almas de los aristócratas o los burgueses, esto podría llevarles a los*

⁸⁹ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 45.

⁹⁰ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 107.

⁹¹ Com hem remarcat abans, aquestes són formes de protesta amb llenguatges de temps passats, per tant, la seva crítica acaba sent poc pràctica per fer front a l'explotació d'aquest nou sistema.

*argumentos de los derechos del hombre*⁹². El metodisme també va gaudir d'una organització exemplar, la qual no oferien altres sectes dissidents, que optaven per l'autonomia de cada persona. El metodisme va establir les quotes de pagament d'un penic (que es va establir en moltes organitzacions radicals i sindicals) i també tenia una organització eficient i centralitzada. Tots aquests factors van servir com experiència per als treballadors, en la formació de les posteriors organitzacions. Fins i tot, dins del metodisme hi trobem membres jacobins. La contradicció és que aquesta secta es considerava defensora del Rei i la Constitució. A més, el seu model d'organització també va ajudar a establir la nova disciplina de treball, ja que promulgaven la submissió, defensant els valors de la disciplina i l'ordre. Estem davant una secta religiosa que va influenciar el desenvolupament de la classe obrera, però també la instauració de la nova disciplina capitalista⁹³.

Tot i què en un principi aquestes associacions poguessin gaudir de certa llibertat d'expressió i reunió, en el moment en que la Revolució francesa esclatà, les lleis contra els jacobins van ser més dures, i qualsevol tipus de reunió o associació de treballadors era sospitosa. L'Estat actuà d'aquesta forma a causa del nombre elevat de persones desemparades, en situació de pobresa i sense treball. El punt d'inflexió és el moment en que la multitud observà que l'Estat no garantia el seu dret com a "anglesos lliures per naixement".

Que significa el terme "angles lliure per naixement"? Tenia molts significats, com: la protecció de la propietat, llibertat respecte la dominació estrangera, limitació de l'absolutisme com era la monarquia constitucional, impossibilitat de fer arrests arbitraris, igualtat davant la llei, certa llibertat d'expressió, etc. Per això, en el moment en que alguna d'aquestes llibertats es veia trepitjada, l'anglès "lliure per naixement" no ho podia consentir: *la cuestión de los límites más allá de los cuales el inglés no estaba dispuesto a ser "mandado", así como los límites que la autoridad no se atrevía a traspasar, es crucial para entender este período*⁹⁴. Per aquest motiu, el que farà gran part del moviment radical en aquesta època serà reclamar les llibertats de l'anglès lliure per naixement, que estan sent trepitjades o que no s'atorguen a les classes més baixes de la societat, a causa de la "corrupció de la vella Constitució". És per això que Thompson reivindica a Thomas Paine com un dels personatges més importants per la formació del moviment obrer anglès. Sobretot per la seva teoria dels drets dels homes, que reivindicava el dret de cada home a escollir com vol ser governat. Les idees de Paine no és que fossin innovadores, però ell va trencar el tabú a parlar de certes coses i va atorgar una retòrica nova dins del radicalisme polític, que es relacionava molt bé amb la visió de "l'anglès lliure per naixement"⁹⁵.

Com hem observat, es reivindica la història política i cultural alhora d'explicar la formació de la classe obrera, però òbviament, també es dona importància als factors econòmics. Un dels fets de la Revolució industrial que varen incentivar més a

⁹² Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 65.

⁹³ Edward P. Thompson, *La formación...*, pp. 392-393.

⁹⁴ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 104.

⁹⁵ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 119.

augmentar la consciència de la classe obrera van ser les noves formes d'explotació, més intensives i transparents. L'augment demogràfic també va provocar que cada cop el nombre de treballadors fos més elevat, i per tant, perdien cada cop més la por cap al patró⁹⁶. A més, de 1760 a 1820 s'acaba amb totes les propietats comunals i s'instauen les *enclosures*, els empresaris utilitzen la mà d'obra infantil de forma clandestina per enriquir-se, i la repressió política cada cop és més forta. A més, els treballadors no només veien com els empresaris s'enriquien a costa de la seva feina, sinó com ho feien només en una generació. Aquesta transparència del sistema d'explotació va permetre una cohesió social entre els treballadors.

Com hem vist, Thompson lluita contra una visió preestablerta que creu que la Revolució industrial va ser beneficiosa per als homes i dones que van viure aquests canvis. Els historiadors que defensen aquesta tesi, s'han recolzat sobre estadístiques per demostrar les seves hipòtesis. Ara bé, tot i que les estadístiques ens mostren que els salaris van incrementar a nivell nacional, aquestes fan trampa, ja que les zones on es concentrava el 70% de la població treballadora, la mitjana de salaris era inferior a la mitjana nacional⁹⁷. Un dels errors més comuns, es relacionar estadístiques com l'increment dels salaris o el creixement del PIB amb millora de les condicions de vida. L'increment del consum pot augmentar en una societat, mentre que les seves condicions de vida també es poden veure reduïdes. El PIB no ens parla del model de sanitat, d'educació o si la mà d'obra està explotada o és lliure.

*Así es perfectamente posible sostener dos proposiciones que, vistas por encima, parecen ser contradictorias. A lo largo del período 1790-1840, hubo una pequeña mejora en la media de nivel de vida material. A lo largo del mismo período hubo una explotación intensificada, una mayor inseguridad y una miseria humana creciente. Hacia 1840, la mayor parte de la población estaba "más acomodada" de lo que lo habían estado sus predecesores cincuenta años antes, pero había sufrido y seguía sufriendo esa pequeña mejora como una experiencia catastrófica*⁹⁸.

Aquesta experiència catastròfica que ens diu Thompson, és el procés de pauperització i proletarització dels diferents oficis. Els pagesos van perdre les seves terres comunals, es van veure obligats a convertir-se en assalariats o intentar sobreviure en un model econòmic nou, en el qual, no podien competir amb els grans pagesos, a causa de les noves regles de l'economia de mercat. La unitat familiar de producció pagesa només tenia dos opcions, convertir-se en mà d'obra excedent per les noves indústries o en assalariats dels nous pagesos capitalistes. De la mateixa forma que la multitud del segle XVIII no acceptava la nova economia política capitalista perquè no la considerava moral, els pagesos tampoc van acceptar aquest model d'*enclosure*, que atemptava contra la seva tradició⁹⁹. Amb el pas del temps sorgirà un fort sentiment romàntic, que idealitzarà el paternalisme d'abans, davant del nou individualisme instaurat: *Es una ironía histórica que no fuesen los jornaleros rurales, sino los obreros*

⁹⁶ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 224.

⁹⁷ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 233.

⁹⁸ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 238.

⁹⁹ *Los disturbios contra las enclosures, el derribo de los cercados, las cartas amenazadoras, los incendios fueron más comunes de lo que suponen algunos historiadores agrarios.* Edward P. Thompson, *La formación...*, pp. 245-246.

*los que organizaron la mayor agitación coherente a nivel nacional en favor del retorno de la tierra. Algunos de ellos eran hijos y nietos de jornaleros [...] Enfrentado con los tiempos difíciles y el desempleo en los desiertos de ladrillo de las crecientes ciudades, el recuerdo de los derechos perdidos se alzó con la nueva amargura de la privación*¹⁰⁰.

Els artesans també van patir aquest procés de degradació del seu ofici. Al segle XIX, el salari dels artesans especialitzats no estava determinat pel preu de l'oferta i la demanda, sinó per prestigi o per "costum"¹⁰¹. El cas dels artesans però, és difícil de sintetitzar, ja que ocupa una gran varietat d'oficis. El que si que podem dir, és que ens trobem en un moment on el treball estable va desapareixent. A més, els oficis especialitzats es veuen cada cop més amenaçats. Principalment per dos factors: la introducció de la maquinària que permetrà als empresaris prescindir de la mà d'obra especialitzada, i la introducció de la mà d'obra infantil i femenina. Prescindir d'aquests artesans experts -com els oficials- era molt important. Els treballadors especialitzats i amb experiència, eren més difícils de corrompre en la nova lògica del treball capitalista. Per aquest motiu, els capitalistes van fabricar un model de producció que no necessités gent especialitzada, que fins i tot un nen pogués desenvolupar aquella feina¹⁰².

Podem assegurar que els artesans van ser uns dels antics oficis que van notar més els efectes d'aquests nous canvis. Ara ja no servia de res estar uns anys de la teva vida formant-te i aprenent un ofici, la maquinària et permetia fer la mateixa feina ràpidament i sense coneixements. A més, les feines estables ja eren un mite del passat gairebé, ara el que predominava era la feina domèstica i temporal. Thompson ens diu que en aquesta època hi havia una divisió entre treballs artesans "deshonrosos" i "honrosos". Els "honrosos" eren aquells artesans que havien perdut la seva categoria d'artesà tradicional, és a dir, aquell que tenia les seves eines i podia mantenir un taller amb el material necessari, etc. Així doncs, els artesans "deshonrosos" seran aquells que començaran a fer treballs a domicili, com el teixidor. Com ens diu Thompson, si els pagesos volien recuperar les seves terres -perdudes en el procés d'afavoriment de les *enclosures*-, els artesans volien recuperar la independència que havien perdut amb aquest procés de proletarització que s'havia iniciat: *Esta aspiración tiñe gran parte de la historia del radicalismo primitivo de la clase obrera*¹⁰³.

L'últim exemple que ens mostra Thompson és el dels teixidors. Gran part d'aquests artesans havien perdut el seu grau d'independència (la majoria de les seves protestes aniran encaminades cap aquest sentit) i ara formaven part d'una indústria domèstica¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 261.

¹⁰¹ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 265.

¹⁰² Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 397.

¹⁰³ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 294.

¹⁰⁴ Molts dels petits teixidors que tenien un petit taller es van anar veient absorbits per la competència dels nous capitalistes. Només tenia dues opcions: convertir-se en un petit capitalista o anar endeutant-se per poder sobreviure i acabar convertint-se en un simple teixidor manual a sou d'un capitalista. En un primer moment, els teixidors van viure una època daurada, ja que hi havia molta demanda (segons Thompson, aquesta etapa va de 1788-1803). No obstant, els teixidors veuran que cada cop farà menys falta treballadors especialitzats, els capitalistes els oferiran menys salari i les màquines aniran substituint el seu treball. Els teixidors no tenien una consciència de classe "madura" i la seva resposta en molts casos va ser el *luddisme*, la destrossa de màquines. Aquests teixidors van ser els primers en intentar organitzar un sindicat potent: la *Philanthropic Hercules*. Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 312.

Thompson posa molt èmfasi en aquests treballadors, perquè segons ell, són la punta de llança de la Revolució industrial. Són els que viuen directament les noves relacions de producció capitalistes. Aquestes relacions d'explotació entraven tant en contradicció amb les velles costums, que els treballadors observaven clarament com s'estava degradant la seva situació econòmica i social davant del creixement econòmic dels seus patrons. En el moment que els telers mecànics van començar a agafar més importància, els treballadors començaran a agitar-se més, demanant la jornada laboral de deu hores, impostos per les fàbriques amb telers mecànics, i que els homes fossin els que treballessin en aquests telers mecànics. Aquesta última proposta s'ha d'entendre pel fet que el sistema fabril va deixar a l'atur gran part dels homes adults, atès que aquest sistema utilitzava dones i nois joves. No obstant, com hem pogut observar, el sentiment d'explotació ja va sorgir molt abans de que els telers mecànics agafessin força. Els treballadors de l'època destaquen la pèrdua de la seva "independència", l'obligarietat del treball en les hores que estipula el patró, el trencament de les relacions familiars -ja que després de dotze hores treballant poca vida familiar hi havia- i la poca moralitat del treball industrial (accidents, jornades extensives, cap dret laboral, etc.)¹⁰⁵. Les noves relacions de producció van invertir el rol familiar. Si abans era la dona i els fills els que depenien de l'home, ara era al revés¹⁰⁶.

Podem afirmar que la visió de Thompson alhora d'explicar la formació de la classe obrera anglesa, no només es centra en els aspectes econòmics. En aquest treball podem trobar història política, cultural, econòmica i social. La classe obrera es forma ella mateixa a partir de l'experiència que rep de l'explotació econòmica, però també de la repressió de l'Estat. Tanmateix, de la mateixa forma que s'ha format ella mateixa, també rep influències exteriors, com és l'exemple del metodisme, la influència de la nova concepció del temps i la disciplina, i sobretot, l'herència de les tradicions passades. Des del nostre punt de vista, podem afirmar que la classe obrera serà filla de la dialèctica entre economia i cultura: aquestes antigues tradicions i costums que entren en xoc amb les noves relacions de producció capitalistes; l'experiència de l'opressió jurídica i Estatal, que beneficia l'establiment de la nova economia política; i l'establiment d'una nova axiologia que acompanyarà aquest "nou món":

La formación de la clase obrera es un hecho de historia política y cultural tanto como económico. No nació por generación espontánea del sistema fabril. Tampoco debemos pensar en una fuerza externa -la "Revolución industrial"- que opera sobre alguna materia prima de la humanidad, indeterminada y uniforme, y la transforma, finalmente, en una "nueva estirpe de seres". Las relaciones de producción cambiantes y las condiciones de trabajo de la Revolución industrial fueron impuesta, no sobre una materia prima, sino sobre el inglés libre por nacimiento; un inglés libre por nacimiento tal y como Paine lo había legado a los metodistas lo habían moldeado. Y el obrero fabril o el calcetero era también el heredero de Bunyan, de derechos locales no olvidados, de nociones de igualdad ante la ley, de tradiciones artesanas [...] La clase obrera se hizo a sí misma tanto como la hicieron otros¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 340.

¹⁰⁶ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 343.

¹⁰⁷ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 221.

La diferència amb la multitud del segle XVIII, és que a partir d'aquest moment, les revoltes ja no tindran un caràcter tant espontani com en els motins. A més, ara hi haurà una consciència col·lectiva: *En realidad, es esta conciencia colectiva de sí mismos, con su correspondiente teoría, instituciones, disciplina y valores comunitarios, la que distingue a la clase obrera del siglo XIX de la multitud del siglo XVIII*¹⁰⁸. Una consciència que sobretot sorgirà gràcies a l'establiment d'institucions com la S.C.L, les *trade unions* o les societats de socorros mutus, que canalitzaven els diferents descontents de diferents professions en un objectiu comú. A més, tampoc hem d'oblidar la importància dels diaris radicals, que van permetre l'autoformació de tota una generació -que sobretot va haver de lluitar per la llibertat d'expressió-, així com la importància del metodisme i les escoles dominicals que van ajudar a alfabetitzar part de les classes baixes. Observadors de l'època defineixen així el canvi substancial que observen: *"Los pobres, cuando sufren y están insatisfechos, ya no provocan motines, sino que convocan un mitin; en lugar de atacar sus vecinos, acusan al Ministerio"*¹⁰⁹.

3.4. Conclusió

A nivell de síntesi i per estructurar totes les idees argumentades fins el moment, podem dir que la importància de la noció de classe de Thompson és que retorna l'anàlisi dels fets històrics al moment estudiat, en un moment on el marxisme començava a fer un abús del formalisme contra el qual suposadament havia de lluitar¹¹⁰. Thompson està en contra de la visió economicista, no creu que tot es pugui determinar en base a les relacions socials de producció. Si acceptem l'argument de que la "base" és la que determina la història, acceptem la idea de que la història segueix un camí lineal i ascendent, ja que segons aquesta teoria, tot sistema porta intrínsecament dins seu unes contradiccions que acabaran desenvolupant un nou sistema independentment del que succeeixi. Quin és el principal problema d'aquest plantejament historiogràfic? Que coneixem les respostes abans de fer-nos les preguntes. Des del punt de vista liberal, aquesta visió històrica ens porta inevitablement a la situació actual, al capitalisme i la democràcia-liberal. Segons els marxistes ortodoxos, la història ens porta cap a la societat comunista, la societat sense classe. Per aquest motiu, Thompson és un marxista que està en contra de la metàfora base-superestructura¹¹¹. Òbviament, Thompson ataca

¹⁰⁸ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 463.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Estos olvidaron, demasiado a menudo, que el principal pecado del capitalismo era el de definir todas las relaciones en términos exclusivamente económicos*. Edward P. Thompson, "Folklore, antropología...", p. 81.

¹¹¹ *El materialismo histórico se ha aferrado firmemente a un modelo subyacente de la sociedad que, a efectos de análisis, se puede decir que está estructurado horizontalmente por una base y una superestructura. El método marxista ha dirigido su atención, en primer lugar, al modo de producción y a las relaciones de producción que le acompañan, y se ha interpretado comúnmente que esto revela un determinismo "económico" último [...] Una división tan arbitraria entre una base económica y una superestructura se puede hacer en la cabeza y puede que quede bien sobre el papel durante un tiempo. Pero sólo es un argumento en la cabeza. Cuando nos ponemos a examinar cualquier sociedad real, descubrimos rápidamente, o deberíamos descubrir la inutilidad de imponer tal división [...] Por más sofisticada que sea, por más sutilmente que haya sido utilizada, la analogía de base y superestructura es*

aquesta metàfora perquè és el pilar principal en el qual s'ha sustentat el marxisme ortodox.

Thompson ens mostra una sèrie d'exemples per veure que aquest mètode de divisió binària té esquerdes. Per exemple, en l'article que parla del "imperi de la llei" a *Whigs and Hunters*, ens mostra que l'Estat anglès, que en aquells moments era feble, va haver d'establir la seva hegemonia sobre la llei. Thompson es dedica a estudiar la importància que tenia aquesta llei en la societat del moment. Des d'un punt de vista ortodox, pensàriem: "les lleis només són un instrument de poder de la classe dominant, la superestructura que sustenta l'estructura". Thompson es pregunta: fins a quin punt es pot situar la llei dins de la superestructura i separar-la de l'estructura? Thompson creu que aquesta separació és errònia, ja que quan un pagès està duent a terme una activitat productiva en la seva terra, s'està valent de la llei que l'empara, sense aquesta llei no podria endegar l'activitat. Així doncs, sembla que la llei juga un paper fonamental tant en la base com en la superestructura¹¹². De la mateixa manera, en el cas de les societats primitives, el parentiu juga un paper que l'hauríem de col·locar dins de la superestructura, però en veritat el parentiu juga un paper molt important en el sistema econòmic d'aquestes societats. Aquesta és una idea que podem trobar en els antropòlegs substantivistes, però també en l'estructuralisme marxista. Com deia Polanyi, l'economia és un procés institucionalitzat entre l'home i el medi ambient. Però en aquest procés d'institucionalització hi trobem institucions tant econòmiques com no econòmiques: *La inclusión de lo no económico es vital*¹¹³. Per això Thompson utilitza i s'identifica amb l'antropologia (marxista), perquè el permet abandonar aquest dinàmica binària on els sistemes de valors i culturals queden subordinats als comportaments econòmics¹¹⁴. Si acceptéssim que la base determina la superestructura, també estariem acceptant que la classe ve formada amb la seva consciència, la qual vindria determinada per la pròpia base.

La idea que té Thompson sobre les relacions socials de producció (base) em recorda bastant a la idea que té l'ecologia cultural sobre el medi. Segons aquesta branca de l'antropologia, el medi ambient no determina l'organització social ni el sistema de valors d'un grup determinats de persones, només la influència, però sí que marca bastant algunes pautes¹¹⁵, tenint en compte que en zones desèrtiques, per exemple, no es podrà practicar la pesca. De la mateixa manera doncs, un sistema econòmic com el capitalista, permetrà que es desenvolupin més fàcilment unes experiències davant d'unes altres.

radicalmente defectuosa. No tiene arreglo. Al clasificar los atributos y las actividades humanas y colocar algunas de ellas (como las leyes, el arte, la religión, la "moralidad") en una superestructura, otras (como la tecnología, la economía, la ciencias aplicadas) en una base y, por fin, dejar algunas (como la lingüística o la disciplina de trabajo) flotando desconsoladamente en medio, esta analogía tiene la tendencia congénita de conducir nuestra mente hacia el reduccionismo o hacia un vulgar determinismo económico. Edward P. Thompson, "Folklore, antropología...", pp. 79-80.

¹¹² Edward P. Thompson, "El Imperio de la Ley: Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act", *Thompson: Obra esencial*, Dorothy Thompson ed. (Barcelona: Crítica, 2002), p. 497.

¹¹³ Karl Polanyi, "El enfoque substantivista: El sistema económico como proceso institucionalizado", *Antropología y economía*, Maurice Godelier, ed. (Barcelona: Anagrama, 1976), p. 161.

¹¹⁴ Edward P. Thompson, "Folklore, antropología...", p. 78.

¹¹⁵ Julian Steward, "Ecología cultural", *Enciclopedia internacional de las Ciencias Sociales* (Madrid: Aguilar, 1974), vol. 5, pp. 45-46.

Unes experiències que seran viscudes pels propis agents històrics del moment, on la vivència de l'explotació econòmica capitalista i també de l'Estat, viscuda per part d'uns - que s'uniran a l'adonar-se que comparteixen uns mateixos objectius-, i el de dominació per part d'uns altres, generarà el conflicte i la lluita de classe. Els canvis socials no venen determinats pels factors econòmics, sinó pel conflicte, un conflicte que s'experimenta i és viscut. Les relacions d'explotació són les que manifesten aquest conflicte. Com hem vist en l'exemple de la formació de la classe obrera d'Anglaterra, aquesta tenia uns valors (jurídics, de treball, de costums, etc.) que van entrar en conflicte amb les noves relacions de producció capitalista. Això va generar les primeres evidències de que alguna cosa estava canviant i també els primers conflictes socials. Per tant, la base delimita bastant el terreny, però no determina la superestructura:

El cambio en la vida material determina las condiciones de ese conflicto, y algo de su carácter; pero el resultado concreto está determinado por el propio conflicto. Esto quiere decir que el cambio histórico sucede, no porque una "base" determinada deba dar lugar a la "superestructura" correspondiente, sino porque los cambios en las relaciones de producción se experimentan en la vida social y cultural, se retractan en las ideas de los hombres y en sus valores, y son cuestionados en sus acciones y sus creencias [...] Por lo tanto, la clase es una formación "económica" y es también una formación "cultural": es imposible dar prioridad teórica a un aspecto sobre el otro. De lo que se sigue que la determinación "de última instancia" puede abrirse paso tanto a través de la formas culturales como económicas. Lo que cambia, cuando el modo de producción y las relaciones de producción cambian, es la experiencia de los hombres y mujeres vivos. Y esta experiencia se plasma en términos de clase, en la vida social y en la conciencia, en el asentimiento, la resistencia y las elecciones de hombres y mujeres¹¹⁶.

És per aquest motiu, que Thompson en el seu famós índex de *La Formación*, ens diu que: *No veo la clase como una "estructura", ni siquiera como una "categoría", sino como algo que tiene lugar de hecho -y se puede demostrar que ha ocurrido- en las relaciones humanas¹¹⁷*. Per tant, la classe es forma a partir d'una relació horitzontal (treballadors que viuen experiències similars), vertical (entre classes antagòniques) i d'un procés històric¹¹⁸.

Part d'aquestes idees són matisades per Thompson quinze anys més tard (després de la publicació de *La Formación*, en el seu article *La sociedad inglesa del siglo XVIII: ¿Lucha de clases sin clases?*, tot i que manté la seva tesi. Si abans Thompson creia que la classe no era ni una "estructura" ni una "categoría", ara rectificarà i afirmarà que la classe és una categoria històrica. A què es deu aquest canvi? En el fet que observa que la classe -ja "madura"-, ha desenvolupat al llarg de la història i en diverses regions geogràfiques, unes característiques similars i pròpies¹¹⁹. D'aquí però, s'esdevé un problema. Tot el que entenem com a classe, com a categoria històrica, molts cops

¹¹⁶ Edward P. Thompson, "Folklore, antropología...", pp. 81-83 .

¹¹⁷ Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 27.

¹¹⁸ Geoff Eley, Keith Nield, *El futuro de la clase...*, p. 54.

¹¹⁹ *Sabemos que hay clases porque las gentes se han comportado repetidamente de modo clasista; estos sucesos históricos descubren regularidades en las respuestas a situaciones similares, y en un momento dado (la formación "madura" de la clase) observamos la creación de instituciones y de una cultura con notaciones de clase, que admiten comparaciones transnacionales.* Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 34.

només existeix en el nostre cap (com una categoria analítica): *Desde luego no admitimos que esté sólo en nuestras cabezas, aunque gran parte de lo que se argumenta sobre las clases sólo existe de hecho en nuestro pensamiento*¹²⁰. Un dels principals problemes que tenim els historiadors és que utilitzem conceptes per definir realitats abstractes. Molts cops s'utilitza com un concepte analític, però pocs cops els autors que utilitzen el concepte diuen clarament que entenen ells per classe social i això pot portar a confusions. Aquest és el principal problema de no definir obertament que entenem nosaltres quan utilitzem aquests conceptes com: classe, Estat, nació, identitat, etc. Com ens diuen Eley i Nield, aquest va ser un dels punts forts de Thompson i de la seva obra, la qual va ser pionera a l'hora de definir amb claredat el que entenia ell per classe:

*Desde un punto de vista teórico más preciso, en los primeros textos de historia social de los años cincuenta, la "clase" no era un factor significativo especialmente transparente, ni siquiera universalmente aceptado como el concepto en torno al cual organizar el análisis de la estructura y las relaciones sociales bajo el capitalismo. En este sentido, por lo tanto, la famosa definición de la clase de Edward Thompson en el prefacio a The Making of the English Working Class en 1963 se convirtió en el punto de partida fundamental: destacó de entre sus colegas historiadores por su fuerza y la claridad de sus pretensiones explícitas. Sin duda, provocó un período de debate intenso*¹²¹.

Per evitar caure en l'abstracció i l'idealisme, Thompson continua defensant l'estudi empíric i directe de la formació de cada classe social, ja que si ens dediquem a entendre la classe com una categoria estàtica, tornarem a caure en el perill que Thompson ens havia dit que havíem d'evitar, el formalisme i el teoricisme. Si no fem això, segurament estarem pressuposant molts fets que potser no s'evidencien en la realitat estudiada o tenen un paper diferent, per tant, estarem deformant la realitat.

Tornant a la concepció de la classe com una categoria històrica, i per acabar aquest apartat, Thompson creu que hi ha dues formes d'utilitzar la noció de classe: a) com un procés històric real, que pot ser observat empíricament; b) com una categoria heurística i analítica (s'utilitza en els estudis on l'evidència empírica no ens permet parlar de classe, ja que no existeix una classe social com a tal, però l'utilitzem per poder estructurar millor les idees i les evidències d'una realitat observada)¹²². La diferència principal entre aquests dos models és que en el model a) podem observar una organització i una consciència política d'un grup social concret, fins i tot la concepció de classe és cognitiva en la gent de l'època, com per exemple, en les societats industrials. No obstant en el cas b) això no és així, el concepte classe és anacrònic. El problema és que no en tenim cap concepte millor per explicar els processos de conflicte que es mostren en aquestes societats. Un exemple clar seria la consciència plebea del segle XVIII, on trobem una sèrie de conflictes socials representats per un ventall social ampli, sense una organització de classe ni consciència concreta. És el que Thompson anomena *Lucha de clases sin clases*.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Geoff Eley, Keith Nield, *El futuro de la clase...*, p. 41.

¹²² Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 37.

4. Més enllà de Thompson

Quan una aportació científica de pes genera debat -ja siguin opinions a favor o en contra- aquesta acostuma a deixar petjada en les obres d'autors posteriors. Això passa en tots els àmbits científics. En el cas de la historiografia no és menys, i com hem pogut observar en aquest treball, l'aportació de Thompson va ser bastant important. No només va aportar una nova visió sobre la noció de classe social, també va introduir conceptes com l'economia moral de la multitud, matisos sobre el concepte d'hegemonia, i va atorgar veu a les veus silenciades de la història. A més, va tornar a evidenciar la importància de la política i la cultura en l'estudi de la història. Va donar una onada d'aire fresc a un marxisme que s'estava cristal·litzant en un dogma.

Així doncs, no podem menystenir la importància i la influència de Thompson en l'elaboració d'obres posteriors. Tanmateix, també trobem una sèrie de crítiques a la visió o metodologia científica de l'autor. Dins d'aquestes crítiques en trobem algunes que tenen un caràcter constructiu, ofereixen matisos que intenten millorar la seva eficàcia o mostrar aspectes que Thompson no havia tingut en compte.

Aquest serà l'objectiu d'aquest apartat, analitzar el llegat de Thompson. Malgrat que només analitzarem un recull d'autors, ja que és impossible analitzar totes les crítiques o totes les influències amb l'espai i el temps del que dispo. Primer de tot, analitzaré les obres que reben una influència de Thompson. Per últim, acabaré exposant el recull crític sobre l'obra de Thompson.

4.1. *Estats Units, Eugene Genovese i la History Workshop*

Segurament, un dels àmbits on ha tingut més influència Thompson, és als Estats Units. Dins d'aquest país, on el materialisme històric mai s'ha pogut desenvolupar com una teoria històrica potent a diferència d'altres regions com Europa, van sorgir autors com Eugene Genovese o Herbert G. Gutman que apostaven per aquest mètode¹²³. El context dels Estats Units també és una mica especial. La caça de bruixes va limitar molt qualsevol desenvolupament d'una teoria marxista. Alguns corrents com l'antropologia substantivista ens recorden molt a la metodologia del materialisme històric. És possible que part d'aquests autors apostessin pel materialisme històric, però davant del context en que es trobaven, havien "d'amagar" una mica els seus plantejaments sota un altre nom. A més, les consecutives derrotes del marxisme en aquest país no ajudaven a desenvolupar una teoria històrica que apostés per aquesta metodologia. Ara bé, a partir de 1960 sorgeix un moviment universitari radical, que de la mateixa forma que havia succeït a Anglaterra, fundarà una revista: *Studies on the Left*¹²⁴. La formació d'aquest moviment va tenir dues influències clares: la introducció de l'obra de Gramsci als Estats Units i la publicació de *La formación de la clase obrera* de Thompson.

¹²³ Rudi Batzelli, Sven Beckert, Andrew Gordon, Gabriel Winant, "E.P. Thompson...", p. 3.

¹²⁴ Rafael Aracil, Mario García Bonafé, "Marxismo e historia...", p. 38.

Eugene Genovese és un dels deixebles més clars del llegat de Thompson. Ell mateix reconeix que les seves obres estan marcades per les obres de Thompson i de Gramsci¹²⁵. Genovese és un autor que es va dedicar a estudiar l'esclavisme del sud dels Estats Units. En una de les seves obres es dedica a estudiar com s'ha format la classe esclavista (propietaris). Per fer això, aposta per atacar la visió economicista sobre la formació de la classe. Per aquest motiu deixa de banda la metàfora base-superestructura. Com Thompson, creu que els marxistes han de començar a deixar de banda aquesta metàfora, pel simple fet de reconèixer que les idees, els valors, el dret, la cultura i tot el que engloba la superestructura, també juga un rol molt important en la formació i desenvolupament de les societats¹²⁶.

En la seva obra, Genovese vol demostrar que la relació amo-esclau és diferent a la de capitalista-assalariat, així com també ho és la de rentista-pagès. Per tant, encara que el sistema esclavista pugui conviure amb el sistema capitalista, la formació de la classe esclavista és diferent que la dels capitalistes. Aquesta classe va sorgir en època moderna, ja que es va formar a partir de la conquesta d'Amèrica, en el moment en que es va formar el sistema-món capitalista. No obstant, aquest procés es va desenvolupar també en altres regions com Àfrica, Àsia o Nord-Amèrica. Totes les societats esclavistes modernes van estar marcades per aquests dos factors: expansió mundial i relació amo-esclau. Tanmateix, cada una va tenir les seves característiques principals, influenciades per la seva tendència política o religiosa. Per exemple, en l'època moderna trobem nacions catòliques i protestants, autoritàries o liberals. Aquests factors van influenciar a l'hora de dur a terme un tipus d'esclavisme o un altre. Per altra banda, també influència la situació econòmica i geogràfica de la regió, la tecnologia, el tipus de mercat, etc.: *Las relaciones raciales, pues, no determinaron las formas del esclavismo en el Nuevo Mundo; por el contrario, las formas esclavistas, en tanto que condicionadas por el pasado y el presente, la historia y la ecología, y manifestadas en formas particulares de dominación de clase, determinaron las relaciones raciales*¹²⁷.

El plantejament de Genovese doncs, és que no podem entendre la formació d'una classe només per la posició i relació que juga amb el mitjans de producció. També hem de tenir en compte el context polític, cultural, simbòlic i la relació que té amb les altres classes socials.

¹²⁵ Quan anomea els autors que l'han influenciat historiogràficament (entre els quals trobem Hobsbawm, Christopher Hill i el propi Thompson) fa una crítica a l'estructuralisme marxista, ja que ens diu: *Los trabajos más relevantes hoy podemos encontrarlos en investigaciones históricas concretas y particulares y no en los grandes pronunciamientos teóricos*. Eugene Genovese, *Esclavitud y capitalismo* (Barcelona: Ariel, 1971), p. 10.

¹²⁶ Eugne Genovese, *Esclavitud...*, p. 10.

¹²⁷ Eugne Genovese, *Esclavitud...*, p. 16. Per posar un exemple, l'Imperi espanyol es va veure legitimat a l'hora d'esclavitzar la població negra perquè les escriptures cristianes deien que eren els successors del fill maleït de Noé (maledicció de Cam). En canvi, quan van arribar al "Nou Món", primer van esclavitzar a la població autòctona, però més tard la moral cristiana va dictaminar que no se'ls podia esclavitzar, ja que les escriptures no deien res sobre ells, i per tant, se'ls havia de cristianitzar. Genovese també estableix una diferència entre els esclaus de les diferents regions. Normalment, s'ha tendit a homogeneïtzar-los pel simple fet de ser esclaus. Per una banda, trobem que al sud de l'Amèrica llatina gran part dels esclaus eren criolls. Per altra banda, en regions com Santo Domingo la gran majoria eren africans importats per companyies d'esclaus. Podem trobar una gran varietat d'esclaus, amb diferents cultures, llengües, sistemes de valors, antecedents polítics i socials molt diferents.

De la mateixa forma que Thompson, Genovese no vol parlar de classes esclavistes o classes esclavitzades. No parlaran en plural, sinó en singular, perquè creuen que cada formació social té unes característiques diferents i especials en cada nació, que la fan única¹²⁸. Parlar de classes simplifica el discurs històric, ens acaba portant cap a l'idealisme, ja que no partim de les proves empíriques, sinó que pressuposem tot un procés (que és mental) i que ens porta cap a una divisió de classes, però que no sabem com s'han format. Aquesta pràctica formalista som capaços de fer-la perquè extrapolem un procés que s'ha donat en una situació i creiem que també passa en una altra regió, però no és així, tenint en compte que no hi ha dos nacions ni dos processos històrics idèntics¹²⁹.

En la Gran Bretanya trobem una altra revista influenciada pel llegat de Thompson: la *History Workshop*. Pròpiament, la *History Workshop* va sorgir el 1966, concretament al Runkin College de Oxford. Raphael Samuel -que també formava part del grup d'historiadors del partit comunista britànic- va ser l'historiador que va impulsar aquesta revista. La revista va sorgir a causa de la gran militància en les *trade unions*, el moviment estudiantil i la nova esquerra, que buscaven un nou tipus d'història. El seu objectiu era democratitzar la ciència històrica. La revista no tenia un caràcter específicament marxista, hi havia diverses tendències polítiques, però totes dins de l'esquerra. Tot i això, hi havia una influència molt important de la ideologia marxista. Els *workshops* havien sorgit sobretot de la lluita que s'havia iniciat dins d'Oxford, que es reclamava que s'instaurés un tipus d'avaluació diferent als exàmens, per estimular als estudiants adults a la pràctica de la investigació històrica¹³⁰.

La importància d'aquesta revista va fer que la seva influència no es quedés només a la Gran Bretanya, sinó que també es desenvolupés en altres regions com Alemanya, Itàlia, Sudàfrica i els Estats Units¹³¹. Aquesta revista optava per estudis com la vida

¹²⁸ Aquesta declaració d'intencions la podem trobar en el pròleg de *La formación* de Thompson, el qual s'expressa així: "*Clases*" es un término descriptivo, que elude tanto como define. Pone en el mismo saco de manera imprecisa un conjunto de fenómenos distintos. Edward P. Thompson, *La formación...*, p. 27. Genovese també seguirà aquesta lògica: *Toda clase social, y por consiguiente toda clase propietaria de esclavos, es única. Los términos "burguesía", "proletariado", "esclavocracia", o "clase esclava" son esenciales en las investigaciones históricas, pues proporcionan un punto de partida y subrayan características comunes que nos llevan de la mano, directamente, a los aspectos principales del cambio social. Pero el veneno de la interpretación marxista ha sido la transformación de ese punto de partida en un producto acabado a causa de la promiscua aplicación de etiquetas de clase a modo de sustituto de la especificidad histórica. En el mundo moderno, la singularidad de las clases sociales tiene que entenderse, normalmente, en un contexto nacional; tocante al problema que nos ocupa, no hubo ni pudo haber dos clases esclavistas nacionales exactamente iguales. Presentaron rasgos comunes y manifestaron tendencias que las hicieron aparecer como un mismo fenómeno, pero, simultáneamente, manifestaron también otras tendencias que las diferenciaron y que dieron lugar a formaciones históricas diferentes.* Eugne Genovese, *Esclavitud...*, pp. 40-41.

¹²⁹ Per mostrar-nos com d'important és estudiar cada societat a partir del seu context i les seves condicions concretes, Genovese ens explica el desenvolupament de diferents imperis colonials com l'anglès, l'holandès, el francès o l'espanyol. Aquest últim és al que li dona més espai, per la seva transcendència històrica i per la gran varietat d'aspectes que s'han de tenir en compte.

¹³⁰ Rafael Aracil, Mario García Bonafé, "Marxismo e historia...", pp. 45-46.

¹³¹ History Workshop, "History of History Workshop", *History Workshop Online*. <<http://www.historyworkshop.org.uk/the-history-of-history-workshop/#comments>>.

quotidiana, la història oral o la història de les dones. Perspectives que fins aquell moment no s'havien tingut en compte o s'havien deixat de banda del discurs històric.

4.2. *James C. Scott i la continuïtat de l'economia moral*

Com hem pogut observar, dins del marxisme hi havia una branca que creia que la pagesia era una classe conservadora, incapaç de dur a terme una revolució pel seu caràcter conservador (petit-burgès). En els moments que es revoltava, ho feia gràcies al recolzament d'altres grups socials. Des d'aquest punt de vista però, no feia falta tenir en compte la pagesia, ja que és un residu històric, una classe destinada a desaparèixer a causa de la pròpia lògica capitalista cap a la concentració de la producció en monopolis. Aquesta visió estava marcada sobretot per una visió economicista. Thompson es desvincula d'aquesta tesi i dona un paper polític important a la pagesia.

El que va fer Thompson, és posar la qüestió cultural en mig del debat. Entendre com el sistema de valors de la pagesia era trastocat per la transició cap a un model econòmic capitalista. Alberto G. Floréz ens diu que aquesta visió no va ser iniciada per Thompson, sinó per antropòlegs com Polanyi o Moore, que ja havien intentat iniciar aquest projecte. Polanyi és un dels primers que trenca amb la dicotomia base-superestructura i posa en el centre d'atenció del seu estudi, el problema de la cultura per entendre la transició cap al capitalisme. El que no fa Polanyi però, és estudiar la resistència de les societats pageses davant d'aquest canvi. Moore intenta interrelacionar les forces materials amb les culturals per entendre el procés de transició, i s'adona de que és a través de l'experiència que viuen els pagesos, davant els riscos de patir crisis de subsistència, la que genera els valors morals dels pagesos, i és a través d'aquests valors que jutgen a la resta de classes socials¹³². Segons Moore, les revoltes es produirien un cop aquests valors morals fossin atacats.

El treball de Thompson va servir per donar consistència a tot aquest ventall teòric. Va donar forma al concepte d'economia moral, que li permetia entendre com les societats pageses es revoltaven en veure que el seu sistema de valors estava sent suplantat per una nova ideologia i una nova política econòmica. L'economia moral consisteix en la reciprocitat entre les classes dirigents i la pagesia, una reciprocitat que atorga drets i deures a cada una de les dues classes. Aquest sistema permet a la pagesia assegurar-se uns recursos mínims per la subsistència i crea un patró de conducta que regularan quines accions són morals i quines no. Per tant, economia i moral van unides. En el moment en que aquest "consens" no es compleixi, els pagesos es revoltaran. És per això que Thompson diu que és en el segle XVIII -quan es comença a desenvolupar la nova política econòmica del capitalisme-, el moment en que la cultura plebea i de la gentry es distancien cada cop més i entren en conflicte, ja que els nous valors que es desenvolupen amb la lògica capitalista no els permeten assegurar la seva subsistència.

¹³² Si Polanyi hace una crítica del determinismo material, Moore lo hace para el determinismo cultural y, en ese punto de encuentro, surge un análisis de procesos históricos concretos en los cuales fuerzas globales de desarrollo capitalista, especialmente el mercado y el estado, alteraron el tipo y alcance de los servicios y obligaciones con que las élites y los campesinos contribuían a la reproducción social de los grupos rurales. Alberto G. Floréz, "La escuela de la economía moral. Algunas de sus limitaciones para el análisis de lo político en lo campesino", *Cuadernos de Agroindustria y Economía Rural*, 26 (1991), p. 137.

El que intenta fer James C. Scott és millorar la teoria de Thompson, estudiant les societats del sud-est asiàtic, sobretot Vietnam i Birmània. Intenta entendre els patrons de conducta de la pagesia, dins d'aquesta lògica de la subsistència. És el que ell anomena com "ètica de la subsistència"¹³³. Scott comença el seu llibre amb la metàfora de R.H.Tawney¹³⁴, la qual ens ve a dir que la pagesia és com una persona enterrada fins al cap prop del mar. En el moment que vingui una simple onada petita, aquesta pot ofegar la pagesia. Per això fa falta "l'ètica de la subsistència".

L'economia de la pagesia pre-capitalista es caracteritza sobretot per minimitzar els riscos, ja que sap que qualsevol variació del clima pot acabar amb la seva collita. Per tant, no pensa en la lògica capitalista de maximitzar la seva producció (*homo aeconomicus*), pensa en assegurar-se un mínim de recursos per la subsistència¹³⁵. És el que Scott anomena com *safety-first*¹³⁶. Aquesta pagesia desenvolupa unes tècniques i

¹³³ Una mala collita no només significa tenir poc menjar i estar al límit de la subsistència, sinó tenir menys recursos per poder obtenir altres productes com la roba. Per aquest motiu s'intenten aplicar tècniques per evitar el mínim de riscos possibles. Per exemple, disposar d'una plantació de policultiu i no de monocultiu, tècniques de plantació, etc. Aquestes tècniques però s'aprenen a partir de l'assaig i l'error de moltes generacions i la transmissió d'aquestes tècniques. Apart de les precaucions tècniques que es puguin adoptar, també hi ha una ajuda social que permet rebaixar el grau de fatalitat d'aquestes crisi de subsistència. Algunes d'aquestes mesures socials són la reciprocitat, les terres comunals, el treball compartit, etc. James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: rebellion and subsistence in Southeast Asia* (New Haven - London: Yale University Press, 1976), pp. 2-3.

¹³⁴ *There are districts in which the position of the rural population is that of a man standing permanently up to the neck in water, so that even a ripple is sufficient to drown him.* Richard H. Tawney, *Land and Labor in China* (Boston: Beacon Press, 1966), p. 77.

¹³⁵ Scott està bastant influenciat per la teoria de Txayanov sobre les "unitats familiars de producció pageses". Aquest autor rus -durant molt temps silenciada a causa de l'estalinisme- deia que els pagesos que no funcionen dins d'una lògica capitalista, tendeixen a no utilitzar tota la seva capacitat de treball. Per què? Perquè no pensen en una lògica d'acumulació de capital, sinó de subsistència. Txayanov ens diu que hi ha un punt natural en que el pagès decideix no produir més, ja que a partir d'aquest punt natural (si la família ja ha satisfet les necessitats de subsistència), el productor ha d'invertir més esforç en la terra que no pas beneficis en rep d'ella. Segons Txayanov, el nivell de productivitat de la unitat familiar de producció pagesa depèn de dos factors: la productivitat de la terra, determinada pel clima, la fertilitat del sòl, etc; i el grau d'intensitat dels treballadors. El que es dedica a estudiar l'autor en aquest treball és el grau d'intensitat o també anomenat: *medida de la autoexplotación de la fuerza de trabajo campesina*. Així la regla que estableix Txayanov és que totes les unitats domèstiques de producció pagesa tenen un límit natural. Aquest límit s'estableix un cop les necessitats de subsistència de la família han estat assegurades i quan l'augment de la productivitat comporta més costos energètics que beneficis.

Només hi ha dues formes viables de superar aquest límit: 1) Que no s'hagin satisfet les necessitats de subsistència familiars, i que per tant s'hagin d'emprendre activitats poc beneficioses energèticament parlant. 2) Que l'augment de la intensitat del treball augmenti d'una forma considerable la productivitat de la terra. Alexander Chayanov, "Medida de la autoexplotación de la fuerza de trabajo en la familia campesina. El concepto de beneficio en la unidad de explotación doméstica", *La organización de la unidad económica campesina* (Buenos Aires: Nueva Visión, 1974), pp. 69- 95. Marshall Shalins matisa l'estudi de Txayanov portant-lo a casos concrets i confirma que les economies precapitalistes acostumaven a ser subproductives, però també s'adona de la tragèdia d'aquests unitats familiars de producció pagesa: algunes d'elles no arriben a aquests nivell mínim de subsistència. Quan aquestes unitats de producció pageses no poden assegurar la seva subsistència es veuen obligats a endeutar-se i vendre les seves propietats o els seus ramats. Aquest procés de pauperització molts cops va acompanyat d'un procés de proletartització, ja que es transformen de productors en assalariats, un cop han perdut els seus mitjans de producció. Marshall Shalins, "El modo de producción doméstico: la estructura de la subproducción", *Economía de la Edad de Piedra* (Madrid: Akal, 1983), pp. 55-115.

¹³⁶ James C. Scott, *The Moral Economy...*, p. 5.

unes ajudes socials que serveixen per assegurar un mínim de recursos per la subsistència dels hàbitats¹³⁷. Tot i que tampoc hem d'idealitzar aquestes mesures¹³⁸.

En qualsevol cas, la violació d'algun d'aquests trets que la pagesia consideri que és essencial per mantenir el seu nivell de subsistència, pot produir ressentiment en la població, i per tant, resistència. Scott ens diu que durant l'època colonial hi van haver dos canvis fonamentals que van acabar amb l'economia moral i l'ètica de la subsistència de la pagesia: 1) La implantació d'un sistema cultural típic del capitalisme de l'Atlàntic Nord; 2) El desenvolupament d'un Estat modern amb la conseqüent transformació de la propietat de la terra i del treball. La terra va passar de mans dels habitants a una elit colonial. Els pagesos van perdre els seus mitjans de producció per convertir-se en treballadors agraris assalariats. A més, el valor de la seva producció va començar a fluctuar segons les lleis del mercat¹³⁹. A més, els pagesos consideraven que era immoral que l'Estat els carregués d'impostos en moments en que la seva subsistència perillava; així com també que no hi hagués una distribució equitativa dels excedents agrícoles.

Tant Thompson com Scott, coincideixen en el fet de que és el mercat capitalista el que canvia i destrueix els valors morals i econòmics d'aquesta pagesia. Scott però, defineix la pagesia com una classe conservadora, ja que el seu estudi es desenvolupa en un període on el mercat mundial està canviant, però la pagesia es nega a canviar el seu model "tradicional" que li permet assegurar un nivell mínim de subsistència. Alguns cops es jutja negativament aquesta pagesia com "tradicionalistes" o "conservadors". Hem d'entendre però, que la pagesia depèn del seu mitjà de producció per sobreviure (la terra), i que un simple any de males collites pot acabar amb la seva vida. Els pagesos de les societats pre-capitalistes són productors i consumidors al mateix moment, per tant, s'ha d'entendre que siguin tant reticents a aplicar innovacions¹⁴⁰.

¹³⁷ En les societats precapitalistes i durant el procés de transformació cap a un model capitalista, el principal problema d'aquestes societats és aconseguir uns ingressos mínims. Per aquest motiu desenvoluparan aquesta xarxa d'ajuda social i de tècniques preventives, ja que eren molt dependents de les condicions climàtiques. Avui en dia, l'Estat és el que s'encarrega d'intentar assegurar aquests ingressos mínims, ja sigui amb polítiques fiscals, creant llocs de treball, polítiques de benestar, etc. No obstant, durant el període colonial del sud-est asiàtic, no va existir cap d'aquestes ajudes per part de l'Estat per assegurar un ingrés mínim. A més, l'economia de mercat va acabar amb totes les costums i tradicions de la pagesia que intentaven establir una seguretat social. James C. Scott, *The Moral Economy...*, pp. 9-10.

¹³⁸ *we must guard against the impulse to idealize these arrangements. Where they worked, and they did not always work, they were not so much a product of altruism as of necessity. Where land was abundant and labor scarce, subsistence insurance was virtually the only way to attach a labor force.* James C. Scott, *The Moral Economy...*, p. 6.

¹³⁹ James C. Scott, *The Moral Economy...*, p. 7.

¹⁴⁰ Aquesta visió molts cops ha servit per legitimar el pas dels *open fields* a les *enclosures*, ja que durant molt de temps havia predominat la noció de que els *open fields* eren reticents a innovar, i per tant, estancaven l'economia. No obstant, Robert C. Allen ens ha demostrat que en els *open fields* anglesos hi havia una petita porció de la terra que es dedicava a provar innovacions, els *inclosings*. La tesi d'Allen demostra que els *open fields* van desenvolupar gran part de les millores de la revolució agrícola anglesa, com: el cultiu de llegum, l'augment productiu de la ramaderia i la millora selectiva de les llavors. L'única millora que no haurien introduït seria el sistema Norfolk, que es va desenvolupar en les *enclosures*. A més, les figures més importants d'aquesta revolució serien els *yeoman* (que al segle XVII encara es trobaven en els *open fields*) i no els *landlords*. Robert C. Allen, "Revolución en los campos: La reinterpretación de la Revolución Agrícola inglesa", *Historia Agraria*, 26 (2002), pp. 13-32.

Alguns autors com Popkin han criticat aquest concepte d'economia moral, perquè des del seu punt de vista, la pagesia utilitza el mercat capitalista per aconseguir beneficis en major o menor mesura, i aquest mercat -ens diu ell-, és beneficiós per la pròpia pagesia: *De esta manera los mecanismos políticos, económicos y culturales que regularían la economía moral no funciona aquí y los vestigios de la "tradición" son reemplazados por una decisión de aprovechar las oportunidades y asumir los riesgos del mercado*¹⁴¹. Seguint la lògica de Txayanov però, podem dir que les unitats familiars de producció pagesa van al mercat per necessitat. I com diu Bhaduri¹⁴², en el moment en que aquestes van al mercat inicien un procés de pauperització, tenint en compte en èpoques de bonança podran anar al mercat i vendre, però en èpoques de crisi no només no podran comprar, sinó que necessitaran el mercat per bastir-se d'aliments suficients. Per exemple, en una època de mala collita el pagès perdrà valor monetari, i per tant, capacitat de consum. Per aquest motiu el pagès haurà de demanar préstecs de consum, que s'atorgarà en època de preus alts, ja que hi ha males collites. No obstant, quan el pagès hagi de retornar el crèdit (si és que el pot tornar), el tornarà en època de preus baixos. Poc a poc la petita pagesia anirà vivint un procés de pauperització, primer venent part dels seus fruits (*us de fruit*) o de la seva terra (*carta de gràcia*) i finalment convertint-se en assalariats directes (procés de proletarització).

4.3. Ranahit Guha i els estudis subalterns

Les obres de Guha van tindre bastanta importància en la historiografia Índia, perquè desmentien part dels tòpics reduccionistes de la història colonial. En la seva obra *A Rule of property for Bengal: and essay on the idea of Permanent Settlement*, va observar que els anglesos van intentar extrapolar les idees fisiocràtiques que havien ajudat al territori anglès a combatre el feudalisme i establir la revolució industrial. Amb tot, el context de la Índia no era el mateix que el d'Anglaterra. A més, la instauració del capitalisme a Anglaterra no va seguir un model "revolucionari", sinó progressiu. Aquest intent de crear una còpia falsa, no va instaurar el capitalisme, sinó que va ajudar a construir una organització neo-feudal.

Aquest règim colonial va crear una classe mitja de propietaris absentistes, formada per habitants indis com la família de Guha. Aquesta classe mitja -que en el seu moment va ser col·laboracionista- és la que més endavant crearia un moviment nacionalista i culpària als anglesos de tot aquell règim colonial. Per poder fer això, van reinterpretar la història del colonialisme anglès, per fer veure que aquesta elit índia que en un principi havia estat col·laboracionista, era la que havia enderrocat els abusos de l'imperialisme¹⁴³.

Posteriorment, en els volums dels estudis subalterns, Guha volia demostrar que la història del nacionalisme indi havia deixat de banda tota la contribució que havia fet el poble indi per la independència del seu país. El discurs establert mostrava una visió en

¹⁴¹ Alberto G. Floréz, "La escuela de la economía moral...", p. 144.

¹⁴² Amit Bhaduri, "El comercio forzado en el mercado de productos agrícolas", *La estructura económica de la agricultura atrasada* (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1987), p. 37.

¹⁴³ Ranahit Guha, *Las voces de la historia y otros estudios subalternos* (Barcelona: Crítica, 2002), p. 9.

que el poble no era autònom, sinó que depenia de les elits. En la seva obra, Guha ens mostra aquesta política autònoma dels subalterns i la diferència amb la política elitista. Òbviament aquesta interpretació no va ser ben acceptada en el seu país, ja que trencava amb tot el discurs de les noves elits del país.

En el moment en que Guha es disposa a analitzar aquests moviments subalterns, s'adona que troba tres discursos diferents: un colonial fabricat pels anglesos, el de les elits índies, i un últim fet per grups d'esquerra. Els anglesos ens mostren els subalterns com fanàtics o bàrbars; les elits índies s'apropien d'aquests moviments per legitimar la seva causa¹⁴⁴; i el discurs de l'esquerra relaciona aquests moviments amb les lluites anti-imperialistes, la lluita per la llibertat i el socialisme. El problema és que aquests discursos deformen la realitat. No intenten comprendre el moviment, sinó que l'utilitzen com un instrument. En canvi, Guha que està molt influenciat per Gramsci, intenta comprendre aquest moviment com si tinguessin consciència¹⁴⁵, tot i que molts cops se'ls hi ha negat aquest aspecte als moviments precapitalistes. Com podem observar, parteix d'una lògica bastant semblant a la de Thompson quan estudia els moviments plebeus del segle XVIII.

És per aquest motiu que Guha opta per desenvolupar una nova branca dels estudis indis, ja que s'adona que la història colonial no qüestiona el discurs colonial dels anglesos. A nivell indi, Guha defineix una branca de la historiografia semblant al que aquí anomenem interpretació *whig* de la història. Ell en canvi, ho anomena *estatismo* (perquè es centra en l'estudi de les qüestions polítiques a nivell institucional). L'*estatismo* és aquella ideologia que assumeix la funció d'escollir i eliminar aquells fets històrics que ella creu convenients: *como dignos de ocupar un lugar central en el trabajo de investigación de los historiadores*¹⁴⁶. L'estatisme s'ha encarregat de silenciar unes veus molts importants, que sense elles no es poden entendre els fets històrics. Com diu l'autor, s'ha deixat de banda la *política del pueblo* i només s'ha parlat de la política de les elits¹⁴⁷. Guha intenta salvar de l'anonimat aquestes veus.

Guha ens posa un exemple interessant. Durant l'època colonial, es va intentar establir un discurs sobre l'imperi del progrés científic. S'havia de demostrar que occident era racional i podia oferir molts avantatges a aquell país endarrerit. Aquest era el missatge que volien llançar els imperis colonials. No obstant, si observem les fonts que ens parlen de la població índia que estava malalta, observem que utilitzaven més la religió que no pas la medicina racional, atès que aquesta no s'havia convertit en hegemònica. La població índia continuava creient que les malalties es devien a una impuresa de l'ànima i un càstig diví, per això era més important contactar amb sacerdots que no pas amb un metge. El fet de tenir una malaltia tampoc es considerava com un fet individual, sinó

¹⁴⁴ No només li treuen el caràcter autònom del moviment, sinó que l'intenten comprendre per intentar trobar formules de fre a aquests moviments. És el que l'autor anomena com *Mente oficial*. Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, p. 97.

¹⁴⁵ No considera que tinguin una consciència política madura, però entén que els moviments pagesos tenen una forma d'entendre el món que hem de comprendre si volem estudiar els moviments insurgents. És a dir, s'ha d'entendre l'experiència d'aquests, la forma que tenen de pensar el món i com el volen canviar. Guha transforma els oblidats en un subjecte històric.

¹⁴⁶ Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, p. 14.

¹⁴⁷ Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, pp. 36-37.

que la infecció de l'anima podia afectar a la comunitat. Així doncs, amb malalties com la lepra -que es considerava molt contaminant per l'ànima-, la purificació era una urgència, ja que era una preocupació comunitària¹⁴⁸. Aquests exemples ens mostren que l'hegemonia colonial estava molt lluny d'establir-se, però els discursos oficials havien silenciats aquestes pràctiques¹⁴⁹.

Un dels principals problemes dels estudis subalterns, és trobar suficients fonts. Gran part de les fonts estan redactades per les elits i en el cas de la Índia, una de les úniques fonts que queda són el *folklore*. Guha s'ha trobat que part d'aquestes *folklore*, com les cançons populars, tenen un caràcter molt populista o també estan redactades per les elits. Així doncs, un dels elements d'estudi que proposa ell, és l'anàlisi del discurs. Si ens centrem en el que diuen els missatges contrainsurgents, podrem entendre part del pensament de les elits, però també del revoltats¹⁵⁰.

Els estudis de Thompson van tenir molta importància en la Índia, i sobretot en l'àmbit de l'antropologia. Aquest fet és deu a la metodologia que va seguir Thompson en els seus estudis, on donava molta importància a l'experiència que vivien els propis coetanis del moment, com pensaven, quin era el seu sistema de valors, etc. Aquest fet va obrir el camí a molts àmbits d'estudi oblidats fins aquell moment, com: els estudis subalterns, estudis de gènere o l'anàlisi del discurs. Tots aquests elements servien per complementar i millorar part de la investigació històrica que fins aquell moment no havia donat importància a aquests elements. Tot i això, part d'aquests estudis van

¹⁴⁸ Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, pp. 22-23.

¹⁴⁹ Un altre exemple que ens posa Guha és l'exposició que fa Sundarayya de la revolta pagesa de Telangana, encapçalada pel partit comunista (Sundarayya era el cap principal de la insurrecció). Aquesta revolta armada, en un primer moment, estava dirigida contra l'Estat principesc de Nizam, després contra el govern de l'Índia. Segons Sundarayya, l'objectiu principal de la revolta era lluitar per la propietat de la terra i per uns sous més equitatius. Guha es pregunta: en veritat això era l'únic que va moure el moviment? Guha s'adona que dins del moviment hi ha una acció molt important del col·lectiu femení. Això es va poder demostrar gràcies al fet que Vasantha Kannabiran i K. Lalita, van escoltar les veus de les dones que havien participat en aquest moviment. Unes veus que havien estat callades fins el moment. El que mostraven les dones en aquestes entrevistes, és un sentiment de dolor doble. Per una banda, el fet de no millorar les seves condicions de vida, ja que no s'havia concedit terra i tampoc un salari més digne. Aquesta desil·lusió la compartien amb els homes. Per altra banda, tampoc havien aconseguit la seva alliberació com a dones. Gran part d'aquestes dones, s'havien unit al moviment perquè els líders els havien promès l'emancipació de la dona, un cop s'hagués aconseguit el poder i s'establissin reformes. La política de l'Índia estava limitada a les dones, només hi havia homes. Aquest és un fet que ja coneixien aquestes dones. No obstant, també van descobrir que en aquest moviment revolucionari, hi havia un control establert dels homes. El moviment pagès va utilitzar les dones com un mer instrument i en el moment en que es va produir una crisi, els homes van establir el seu poder a partir del discurs de la disciplina de partit i de "l'opinió de la majoria". Tot i això, Sundaraya no parla en cap moment del relat sobre el paper actiu de les dones.

Per aquest motiu, Guha donarà molta importància al fet d'escoltar, perquè és quan escoltes que pots sentir aquestes veus silenciades: "*Escuchar*", como sabemos, "*es una parte constitutiva del discurso*". *Escuchar significa estar abierto a algo y existencialmente predispuesto: uno se inclina ligeramente a un lado para escuchar [...]* Mientras la solidaridad corresponde al escuchar e inclinarse, la crítica de Kanabiran y Lalita se dirige a algunos de los problemas que surgen de determinados modos de no-escuchar, de hacer oídos sordos y volverse a otro lado. La voz que habla en un tono bajo, como dolorida, se enfrenta, en este caso, contra el modo peculiar del discurso estatista, un ruido de mando característicamente machista en su "incapacidad de escuchar lo que las mujeres estaban diciendo". Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, p. 27.

¹⁵⁰ Ranahit Guha, *Las voces de la historia...*, p. 111.

derivar cap a una pràctica postmoderna, perdent tot el seu caràcter d'anàlisi crític. Per exemple, els estudis subalterns actuals han derivat cap a uns estudis post-colonials que no tenen res a veure amb el mètode que ens havia ensenyat Guha.

4.4. *William Roseberry, revisant concepte d'hegemonia*

William Roseberry forma part del que hem anomenat com marxisme creatiu. En aquest cas, ell vol analitzar i matissar el concepte d'hegemonia encunyat per Gramsci i utilitzat d'una forma molt simplista algunes vegades. L'autor vol portar el concepte d'hegemonia a qüestions concretes i particulars on sembla que aquest no s'adapta a la realitat, no per mostrar que el concepte és erroni, sinó per demostrar que aquest existeix, però que no és tan senzill com s'ha volgut mostrar alguns cops.

Roseberry ens ve a dir que normalment quan es parla d'hegemonia, és fa referència a una societat dominada per un marc discursiu comú, el qual ha estat format per les elits dirigents. Des d'aquest punt de vista s'entén que el marc discursiu és estàtic i és acceptat per tots els àmbits de la societat. En el moment que aquest marc discursiu es comenci a qüestionar, l'hegemonia de les elits dirigents perillará. L'autor ens planteja una forma diferent d'entendre aquest concepte. Ell no creu que l'hegemonia sigui estàtica ni que existeixi un consens general per part de la societat. L'hegemonia està en continua transformació, principalment perquè no aconsegueix establir un marc discursiu comú.

Per poder reformular aquest concepte, Roseberry utilitzarà conceptes de Thompson com: l'economia moral, "camp de força" i "el gran arc". Com que el primer concepte ja ha estat explicat anteriorment, farà una breu exposició del significat dels dos altres conceptes, que més que conceptes són metàfores utilitzades per Thompson.

Thompson utilitza la metàfora del "camp de força" per definir la contraposició d'interessos entre plebeus i *gentry*, i la diferència cultural que hi havia entre aquests dos grups durant el segle XVIII. Ell diu que si poséssim en pràctica l'experiment de fer passar corrent elèctrica per magnetitzar una placa plena de llimadures de ferro, unes llimadures tendrien cap a un costat i la resta cap al sentit contrari. Tanmateix, també hi haurà una part de les llimadures que es quedarien en la part central, tendint cap a un o altre costat. Per Thompson, aquest experiment ens permet visualitzar metafòricament la societat anglesa del segle XVIII, on la *gentry* estaria en una banda, els plebeus en una altra, i les classes mitges s'adaptarien a un o altre costat depenent del context:

Así es prácticamente como veo yo la sociedad del siglo XVIII, con la multitud en un polo, la aristocracia y la gentry en otro, y en muchas cuestiones, y hasta finales del siglo, los grupos profesionales y comerciantes vinculados por líneas de dependencia magnética a los poderosos o, en ocasiones, escondiendo sus rostros en una acción común con la multitud. Esta metáfora permite entender no sólo la frecuencia de situaciones de amotinamiento (y su dirección), sino también gran parte de lo que era posible y los límites de lo posible más allá de los cuales no se atrevía a ir el poder¹⁵¹.

¹⁵¹ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 41.

Per altra banda, la metàfora del gran arc fa referència al procés evolutiu de creació d'un Estat, i especialment, el procés de creació de l'hegemonia d'aquest Estat. Thompson utilitza aquesta expressió per criticar el concepte de "revolució", com és el cas de la noció del marxisme ortodox sobre "revolució burgesa". Thompson no creu que les bases del capitalisme sorgissin d'un dia per l'altre, sinó que va ser un procés evolutiu. Anglaterra al segle XVII ja havia iniciat el procés d'*enclsoures*. La revolució de 1640 va permetre que el govern de Cromwell establís una legislació en favor de la propietat privada. Al segle XVIII com vam observar es va començar a introduir la lògica de l'economia política liberal. És a dir, no podem dir que el capitalisme va començar en un moment determinat, així com tampoc la dominació d'una elit. La metàfora del "gran arc" vindria a representar aquesta construcció de l'Estat burgès com a eina de dominació, però que es va construint amb el temps i és el propi temps qui la va dotant de forma.

Roseberry utilitza aquest tres conceptes, però veu tres problemes en la metàfora del "camp de força": 1) El camp magnètic és bipolar, però l'estructura i els conflictes socials acostumen a ser més complexos, amb diversos tipus de dominació o diverses formes d'organització popular; 2) Si el camp magnètic és bipolar, les relacions social seran simètriques quan això no és mai així; 3) La metàfora dóna una imatge estàtica de la realitat. Tot i que la metàfora de Thompson ens pot servir per clarificar i veure d'una forma simple els elements de "dominació" i els elements "populars", el model no ens serveix per explicar el funcionament d'una societat: *su claridad propia se convierte en un problema cuando nos movemos de un modo de dos dimensiones al mundo multidimensional de los social, lo político y lo cultural*¹⁵².

El que ens vol mostrar Roseberry, és que el concepte d'hegemonia no és un sinònim de consens. L'hegemonia no és un bloc estàtic, sinó que està en permanent conflicte i construcció. En conflicte perquè no estableix un marc discursiu comú en depèn de quins sectors socials. A més, entren en conflicte els valors que volen imposar les elits amb els valors de les classes populars. Amb tot, molts cops les elits tampoc tenen un consens ideològic sobre el model de societat que volen imposar, també hi ha conflictes dins d'elles. No estableixen comú, fet que ens evidencia que "el camp de força" és més complex del que creia Thompson.

Diem que l'hegemonia està en continua construcció perquè els sectors socials que no l'accepten poden portar a terme situacions contrahegemòniques, com és el cas que va estudiar Thompson en els motins del segle XVIII; o per exemple en el cas de "l'imperi de la llei", on les elits angleses intenten establir la seva hegemonia sobre la llei, però no hi ha consens, les classes populars no es deixen trepitjar, ja que tenen drets com "anglesos lliures per naixement". Per tant, el que entenem com hegemonia és un procés d'estira i arronsa, on en una banda i trobem les elits intentant establir una ideologia dominant; i per altra banda, trobem un sector social contraposant-se a aquesta ideologia que intenta acabar amb el seu sistema de valors.

¹⁵² William Roseberry, "Hegemonia y el lenguaje de la contienda", *Everyday Forms of State Formation. Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico*, Joseph Gilbert, Daniel Nugent, eds. (Durham-London: Duke University Press, 1994), pp. 355-366.

En definitiva, si concebem l'hegemonia com un bloc monolític i unificat sense fissures i amb consens per totes les parts, arribem a aquest problema, que molts cops el concepte no es pot aplicar a la realitat: *¿De qué sirven, entonces, los análisis de la hegemonía o, como yo prefiero, del "proceso hegemónico"? [...] Si concebimos, no obstante un proceso hegemónico y un marco discursivo común como proyectos (desarticulados pero necesarios) del Estado más que como logros del Estado, podemos avanzar en nuestra comprensión de la "cultura popular" y de la "formación del Estado" en relación entre sí*¹⁵³.

4.5. Crítiques

En aquest últim apartat del treball, ens dedicarem a desenvolupar alguna de les crítiques que va rebre l'obra de Thompson. Com que desenvoluparé pocs autors, he escollit aquells que tracten aspectes diferents i des de diferents punts de vista, per poder mostrar així, un ventall més ampli. La crítica d'aquests autors, ja ens mostra que l'obra de Thompson va donar per un debat historiogràfic molt ampli i important, ja que part dels seus estudis encara ens influencien a dia d'avui.

Primer de tot, començaré desenvolupant la crítica de l'estructuralisme marxista, representat per l'historiador Richard Jhonson. Segons aquest autor, el que vol demostrar ell, és que en els últims anys han existit dues tendències marxistes, que s'han contraposat, però que en veritat tenen coses en comú i que es necessiten una a l'altra: el "culturalisme marxista"¹⁵⁴ i "l'estructuralisme". En veritat però, només ens trobem davant una crítica althusseriana del que ell anomena com "culturalisme marxista", que vindria a ser la renovació del marxisme britànic.

El problema del culturalisme segons Jhonson, és que es fomenta en tres pilars principals: 1) el rebuig a la teoria tot i que en les seves obres hi ha certa teoria; 2) La preocupació per l'experiència i la cultura, allò "econòmic" només sorgeix dins d'allò cultural; 3) L'error "humanista" redueix la formació social de les classes a una relació de grup, és a dir, dóna prioritat a la política i la cultura, i no als factors econòmics. Segons Jhonson, estem davant una història "superestructural"¹⁵⁵. Els autors que representen millor aquesta tendència "culturalista" -per Jhonson- són Thompson i Genovese. Tot i que en algunes qüestions puguin diferir, Jhonson considera que són dos autors molt semblants, per això els anomena mig en broma "*gemelos teóricos*"¹⁵⁶. Des del meu punt de vista, no crec que aquests dos autors deixin de banda els aspectes econòmics, sinó

¹⁵³ William Roseberry, "Hegemonia y el lenguaje...", pp. 356-366.

¹⁵⁴ Per ell, el culturalisme són aquells estudis que reivindiquen l'estudi des de baix, dels homes i les dones que han viscut directament el procés històric. Aquesta tendència aposta per estar "escoltant" tota l'estona les veus d'aquella època. Per Johnson això suposa un problema, ja que tendeix a la desconfiança de la teoria i del discurs abstracte. Johnson representa perfectament el que entenem per historiadors formalistes i idealistes.

¹⁵⁵ Richard Johnson, "Edward Thompson, Eugene Genovese, y la historia socialista-humanista", *Hacia Una Historia Socialista*, Richard Johnson, Keith McClelland, Gavins Williams, Tim Putnam, Robert Shenton, Simon Clarke, and others, eds. (Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983), p. 78.

¹⁵⁶ Richard Johnson, "Edward Thompson, Eugene Genovese...", p. 58.

que els interrelacionen amb els aspectes culturals i polítics. El problema de l'estructuralisme marxista es que va tornar a caure en el parany de l'ortodoxia marxista, el determinisme econòmic. Com diu Gavin William, no crec que el procés de producció de béns materials i la reproducció de les relacions socials siguin dues qüestions que es puguin aïllar¹⁵⁷. Són dos aspectes que van interconnectats un i altre, i són necessaris per entendre el funcionament de la societat. Si no els estudiem junts, caiem en el mateix error que els economistes clàssic, que creuen que el mercat funciona a partir d'unes lleis universals i desconectades de les relacions socials.

Les crítiques de l'autor van tota l'estona enfocades en els aspectes de la teoria i l'experiència. Ell no està d'acord amb el fet que de l'abstracció no puguin sorgir evidències reals. Per argumentar la seva tesi, diu que es sustenta en l'obra de Marx. L'autor ens diu que els historiadors, normalment només s'han fixat en el relat de l'acumulació primitiva del capital. No obstant, aquesta teoria -segons Johnson- s'ha creat amb conceptes anteriors, que han estat formulats a partir de l'abstracció. És veritat que part de les categories que crea Marx es formulen a partir de l'abstracció, però no és indeterminada, sinó determinada. Abans de formular categories, Marx analitza les proves empíriques. Per diferenciar la concepció de Jhonson amb la de Marx, podem dir que l'estructuralisme marxista parteix directament d'un estudi idealista, crea teories i generalitzacions abans d'observar les dades empíriques. En canvi, Marx parteix d'una teoria materialista, primer analitza les proves empíriques per poder generar categories històriques¹⁵⁸. Com diu Kaplan, per poder formular generalitzacions (formalisme), primer hem de fer un anàlisi empíric (substantivisme):

Lo que hace falta, por supuesto, es una aproximación que se esfuerce en conseguir la generalidad de los "formalistas" sin perder al mismo tiempo un firme apoyo en el mundo empírico, una aproximación que con espíritu ecuménico podría llamarse el "formalismo substantivo" o el "substantivo formal" [...] Metodológicamente, el análisis formal es útil porque puede revelar relaciones significativas entre variables de un sistema que podríamos haber ignorado completamente. Pero lo formalmente posible no es lo empíricamente probable, y si lo que deseamos desarrollar es una teoría científica, lo primero sólo es útil en la medida en que nos conduce a lo segundo. Hasta que el análisis formal se haga substantivo dotándolo de una interpretación empírica, se queda sólo en un interesante ejercicio lógico¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Gavin Williams, "En defensa de la historia", *Hacia Una Historia Socialista*, Richard Johnson, Keith McClelland, Gavins Williams, Tim Putnam, Robert Shenton, Simon Clarke, and others, eds. (Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983), p. 114.

¹⁵⁸ Marx no va de la mercaderia a las "relaciones económicas sociales" en general, sino a formas específicamente capitalistas, a relaciones que fueron históricamente específicas, como en el capitalismo británico de principios del siglo XIX. Es decir, que rechazó la idea de que todas las formas y todas las relaciones eran comunes a todas las formas de la sociedad, y este punto es un aspecto importante de su crítica de los economistas clásicos. Keith McClelland, "Algunos comentarios sobre 'Edward Thompson, Eugene Genovese y la historia socialista-humanista' de Richard Johnson", *Hacia Una Historia Socialista*, Richard Johnson, Keith McClelland, Gavins Williams, Tim Putnam, Robert Shenton, Simon Clarke, and others, eds. (Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983), p. 97.

¹⁵⁹ David Kaplan, "La Controversia Formalistas-Substantivistas de La Antropología Económica: Reflexiones Sobre Sus Amplias Implicaciones," *Antropología y economía*, Maurice Godelier, ed. (Barcelona: Anagrama, 1976), p. 227.

La segona crítica que desenvoluparem és la de Perry Anderson. L'autor agafa el llibre de *Miseria de la Teoria* per analitzar les idees de Thompson, perquè opina que aquest llibre no és només una crítica a Althusser, sinó que allà hi trobem tot el corpus teòrics i ideològic de Thompson¹⁶⁰.

Una de les primeres crítiques que li farà Anderson, és la reticència a crear categories històriques. Anderson no es considera un defensor de les tesis d'Althusser, però creu que la història necessita crear conceptes clars i exactes per explicar fets concrets, encara que el seu objecte d'estudi canviï. Anderson opta per anar ampliant la conceptualització d'aquests conceptes amb el pas del temps, a partir de les noves investigacions: *En otras palabras, las realidades de la diversidad social y del flujo histórico obligan al historiador a ser más exigente y a producir más conceptos, no menos*¹⁶¹.

La segona crítica important d'Anderson recau sobre el concepte "experiència". L'autor considera que Thompson utilitza aquest concepte d'una forma molt ambigua. Per una banda, el concepte experiència simbolitza aquells esdeveniments viscuts directament per persones concretes. Per altra banda, també remet a un procés d'aprenentatge, aquests esdeveniments objectius que es viuen subjectivament (cadascú ho viu d'una forma diferent), poden afectar a accions objectives posteriors (a causa de l'aprenentatge de l'experiència)¹⁶². Anderson, creu que Thompson molts cops relaciona la simple experiència amb coneixement, i amb un coneixement que es considera que serà correcte, és a dir, que durà a una resposta moral correcta. Anderson però, no creu que això sigui així, sinó que hi poden haver diverses interpretacions a partir de l'experiència viscuda. Anderson posa l'exemple de la Primera Guerra Mundial. Després d'aquells terribles quatre anys, el model d'Estat nació no va canviar. El nacionalisme que havia alimentat la guerra encara seguia vigent. L'experiència de la guerra va fer reflexionar a algunes persones per intentar crear un model diferent, com era la Internacional, però no van ser el cas de la gran majoria ni molt menys. En moltes zones -com ja sabem- va triomfar el feixisme: *La experiencia masiva de la muerte y la destrucción no trajo consigo, precisamente, la claridad. En los campos de batalla desiertos creció un bosque de interpretaciones*¹⁶³.

Finalment, Perry Anderson analitza el pilar principal de l'obra de Thompson, *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Segons ell, en aquest llibre trobem tres tesis principals, que ell anomena com: "codeterminació", "consciència" i "conclusió". La primera tesi vindria a parlar sobre el fet que els homes i les dones fan la seva història, però no en les condicions que ells volen. La crítica d'Anderson ens ve a dir que no hi ha prou proves empíriques en l'obra de Thompson com per demostrar aquesta tesi:

para justificar el principio de codeterminación de la acción y la necesidad, necesitaríamos contar, al menos, con un examen conjunto de la reunión y transformación objetivas de una fuerza de trabajo llevada a cabo por la Revolución industrial, y de la génesis subjetiva de una cultura de clase como respuesta a ello [...] se ocupa casi exclusivamente de la experiencia inmediata de los productores,

¹⁶⁰ Perry Anderson, *Teoría, política e historia: Un debate con E.P. Thompson* (Madrid: Siglo XXI, 1985), p. 3.

¹⁶¹ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 11.

¹⁶² Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 28.

¹⁶³ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 31.

*más que del modo de producción como tal. El advenimiento del capitalismo industrial en Inglaterra es un telón de fondo fatal para el libro más que un objeto directo de análisis por derecho propio. El resultado es una desconcertante falta de coordenadas objetivas a medida que se desarrolla la narración de la formación de la clase. No deja de sorprender que al cabo de novecientas páginas el lector no haya podido enterarse siquiera de un dato tan elemental como el de la envergadura aproximada de la clase obrera inglesa, o su proporción con respecto al resto de la población, en ningún momento de su "formación"*¹⁶⁴.

Vindria a ser una crítica semblant a la de Jhonson, que ens deia que els factors econòmics quedaven molt supeditats a les qüestions polítiques i culturals. És a dir, que hi ha poc èmfasi en l'estudi dels factors econòmics. En una entrevista, Thompson diu que ell no es va dedicar gaire a l'estudi dels factors econòmics perquè considerava que companys de treball com Saville o Hobsbawm, analitzaven aquest àmbit molt millor que ell¹⁶⁵. Seguint la crítica d'Anderson, jo afegiria que en tot el relat de Thompson, dóna la sensació de que no hi ha una classe obrera, sinó diversos moviments radicals. Dóna la sensació de que l'experiència d'aquells anys va formar una classe obrera molt atomitzada. Un altre fet que troba a faltar Anderson, és una explicació sobre com s'inicia aquest procés de pauperització i de proletarització. És a dir, Thompson explica com viuen aquest procés els individus, però no explica com es forma estructuralment. Anderson tampoc està d'acord amb el fet que Thompson deixi de banda una exposició dels treballadors del cotó, el ferro i el carbó. És possible que els teixidors s'anticipessin molt abans a les noves relacions de producció capitalistes que els propis obrers industrials, però Anderson creu que això no legitima deixar de banda l'estudi del pilar principal de la primera Revolució industrial¹⁶⁶.

La segona tesi, la "consciència", tracta sobre com a partir d'unes experiències compartides per una multitud d'homes i dones, aquests articulen una identitat, uns interessos que són antagònics als d'un altre grup social. Anderson crítica que Thompson equipari classe amb consciència de classe. Segons ell, el més comú històricament, és que la gran majoria dels membres d'una classe, no hagin "identificat els seus interessos antagònics" respecte una altra classe¹⁶⁷. Anderson aposta per la idea de que els individus pertanyen a una classe o altra depenent de la posició objectiva que juguen en la red de relacions de propietat¹⁶⁸. És a dir, la diferència entre aquestes dues visions és que Thompson considera que primer sorgeix la lluita a causa d'interessos antagònics entre els diferents membres de la societat, posteriorment sorgeix la classe i la seva consciència; per altra banda, Anderson creu que primer sorgeix la classe (determinada per la posició que juguen els individus a nivell estructural) i després sorgeix la lluita i la consciència.

L'última tesi que crítica Anderson és el fet que Thompson consideri que al 1830 la classe obrera ja estava formada. La crítica d'Anderson es sustenta en la idea de que no pot ser que la classe obrera estigues formada als anys 30, quan deu anys després sorgiria

¹⁶⁴ Perry Anderson, *Teoría, política...*, pp. 35-36.

¹⁶⁵ Edward P. Thompson, *Tradición, Revuelta...*, p. 318.

¹⁶⁶ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 38.

¹⁶⁷ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 43.

¹⁶⁸ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 44.

el moviment cartista, i poc temps després, aquest derivaria en un moviment polític laborista: *si la misma clase pudo formarse en la década de 1830, deformarse en la de 1840 y reformarse en la de 1880, ¿hasta qué punto es satisfactorio hablar de formación?*¹⁶⁹. També ens diu que en aquells anys, el treball industrial encara no era hegemònic. A més, la gran majoria de moviments radicals que sorgiran en aquest moment, estaran liderats per liberals, gent acomodada, periodistes, etc. Segons Anderson, l'únic que s'anticipa a les idees socialistes és l'owenisme.

Fins ara hem mostrat dues crítiques que pertanyen dins d'una branca del materialisme històric. Ara mostrarem dues crítiques més influenciades per la nova òptica dels estudis culturals. No mostrarem autors pròpiament postmoderns, d'aquells que només ofereixen crítiques però no mostren alternatives, sinó que són autors que han integrat part de les crítiques del *gir cultural*. Aquests autors -Gareth Stedman Jones i Joan W. Scott- integren temes que fins al moment s'havien deixat de banda dins de la ciència històrica, com són l'anàlisi del llenguatge o l'estudi de gènere.

Primer de tot començarem analitzant la crítica de Stedman Jones, atès que hi ha certa continuïtat amb la d'Anderson, tenint en compte que aquest autor tampoc considera que al 1830 la classe obrera estigui formada.

L'objectiu de Stedman Jones, és demostrar que els factors socials i els lingüístics no estan separats com s'ha volgut demostrar molts cops. El seu treball és una crítica a tots els estudis que creuen que els aspectes socials determinen tota l'estructura política, cultural, lingüística, etc. L'autor creu que Thompson va ser el primer en iniciar un camí per retornar la importància de la història política dins de l'anàlisi històric¹⁷⁰. Tanmateix, l'autor no està d'acord amb alguns dels plantejaments de Thompson, com és el cas de la formació de la consciència de classe. De la mateixa forma que Anderson, Stedman Jones no acaba de comprendre perquè Thompson acaba el seu relat en el 1830. L'autor es fa una sèrie de preguntes com: per què no explica el moviment cartista, màxim exponent d'aquesta consciència de classe? A més, per què decau aquesta consciència a partir dels anys 50 amb la transformació del laborisme? Quan parlem de consciència de classe de quina classe parlem: dels obrers industrials, dels assalariats, dels treballadors a domicili en procés de proletarització?

Stedman Jones dóna tanta importància al llenguatge perquè creu que és la forma en que s'articulen i expressen els interessos antagònics entre un grup social i un altre¹⁷¹. Per mostrar la importància del llenguatge a l'hora d'estudiar els moviments polítics, Stedman Jones analitza el cartisme, comprovant d'aquesta manera, si la classe obrera que deia Thompson estava formada o no.

El cartisme és un moviment obrer de caire polític que es desenvolupa durant la dècada de 1838-1848. Aquest moviment defensava el sufragi universal; el vot secret; un sou anual pels polítics perquè d'aquesta manera poguessin participar en política els obrers; l'abolició del requisit de propietat per poder participar en política; les eleccions

¹⁶⁹ Perry Anderson, *Teoría, política...*, p. 51.

¹⁷⁰ Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase: Estudio sobre la historia de la clase obrera inglesa* (Madrid: Siglo XXI, 1989), pp. 96-97.

¹⁷¹ Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase...*, p. 21.

anuals per evitar la corrupció; i que la representativitat política fos acord amb el nombre de votants.

Stedman Jones creu que hi ha un problema clau alhora d'estudiar el moviment cartista. Gran part dels historiadors consideren que és una reacció de classe a causa dels nivells de vida, l'explotació industrial o les hostilitats entre les dues classes socials. No obstant, creu s'ha deixat de banda l'anàlisi de com es va formar políticament i ideològicament aquest moviment. Que defensaven? Com ho defensaven? Quin era el seu llenguatge? En comptes d'analitzar aquests factors, ràpidament es va caracteritzar el moviment amb conceptes sociològics o marxistes de consciència de classe¹⁷². El que vol analitzar Stedman Jones, és si el llenguatge polític del moviment cartista es correspon amb una idea de consciència de classe¹⁷³. Com podem observar doncs, l'autor aposta per "escoltar" directament el que diuen els seus interlocutors.

Per l'autor, el problema de molts historiadors es que no han escoltat directament el que deien els agents històrics d'aquest moviment. Aquests historiadors havien pressuposat que el cartisme era un moviment que havia sorgit del descontentament social, a causa de les desigualtats econòmiques. Per tant, creien que era un moviment de classe que apostava per l'abolició de la propietat. En canvi, el cartisme no volia l'abolició de la propietat, sinó que la propietat no fos un obstacle per participar en política. L'autor afirma que l'error d'aquests historiadors que creuen que la "Carta del Poble" té incoherències o que el moviment estava molt dividit en propostes econòmiques, és deu a la seva presumpció de que el moviment cartista es veu motivat per les desigualtats econòmiques. És a dir, aquests historiadors consideren que els cartistes veuen que el poder econòmic és la causa del seu problema i el poder polític l'efecte. L'autor ens planteja tot el contrari. La "Carta del Poble" planteja totes aquestes propostes perquè ells observen que els polítics viuen en l'opulència, en canvi, els obrers -que no poden participar en la política- viuen en la misèria. Ergo el problema és la participació política. Si aconseguim la igualtat política aconseguirem la igualtat social¹⁷⁴. Observaven que totes les polítiques portades a cap per l'Estat només beneficiaven a una classe. Des del seu punt de vista, la redacció de les lleis permetia que una minoria acaparés més propietats i ingressos front a una majoria que vivia en la misèria.

Si fos al contrari, si els cartistes haguessin posat en el centre d'atenció els problemes econòmics com el control dels mitjans de producció, per què durant els anys quaranta del segle XIX, el cartisme va desaparèixer o va deixar de tenir la importància que tenia? Les desigualtats econòmiques seguien latents i no havien desaparegut. El problema és que les elits polítiques del moment s'adonen del poder d'aquest moviment i

¹⁷² Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase...*, pp. 89-90.

¹⁷³ El que ens vol dir Stedman Jones, és que les bases materials importen, ja que aquestes en permeten observar les condicions de vida de les persones, els nivells d'explotació, etc., però això no vol dir necessàriament que hagi de sorgir un moviment obrer amb consciència. Perquè sorgeixi fan falta altres factors. Pot ser que de la misèria sorgeixi un moviment obrer que prediqui l'abolició del capitalisme; no obstant, també pot sorgir un moviment que pregoni només algunes reformes; altres fins i tot, poden prendre una versió totalment oposada, com els feixismes del segle XX. Per veure quins són els objectius d'aquests moviments, s'ha d'analitzar el llenguatge amb el que parlen i quines són les idees que volen transmetre.

¹⁷⁴ Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase...*, p. 96.

inicien unes reformes polítiques que beneficien en certa manera aquesta classe obrera. Els cartistes a l'observar que no totes les lleis tenen un sentit classista, el seu missatge comença a perdre força i també comencen a adonar-se que el problema de la seva situació recau més per la posició que juguen en les relacions de producció que no tant per la seva posició política¹⁷⁵.

Podem dir que Stedman Jones més que fer una crítica al concepte de classe de Thompson, el matisa. Per ell el problema no es troba tant en el concepte de classe com en el de consciència de classe:

*El concepto de conciencia de clase de Thompson supone aún una relación relativamente directa entre "ser social" y "conciencia social" que deja poco espacio al contexto ideológico en el que se pueda reconstruir la coherencia de un determinado lenguaje de clase. La simple dialéctica entre conciencia y experiencia no puede explicar la forma precisa que asumió la ideología cartista [...] No era una simple experiencia, sino más bien una determinada ordenación lingüística de la experiencia, lo que podía llevar a las masas a creer que "su exclusión del poder político es la causa de nuestras anomalías sociales" y que el "poder político" era la causa de la "opulencia"*¹⁷⁶.

L'autor ens ve a dir que no va ser l'experiència el que va mobilitzar el moviment obrer, sinó la construcció d'un discurs -que part dels obrers se'l van fer seu- el que va generar la mobilització. Jo trobo coherent l'argument de Stedman Jones, però perquè algú articuli aquest discurs, primer cal que aquest algú tingui consciència, i aquesta consciència s'ha generat a partir de les experiències que ha viscut. A més, si els altres obrers es fan seu aquest discurs, segurament és perquè han viscut unes experiències semblants i es veuen identificats en les demandes d'aquest discurs. Així doncs, no crec que aquest argument invalidi el concepte de consciència de classe de Thompson, sinó que el complementa. Stedman Jones ens mostra que faltava un pont que connectes l'experiència amb la consciència i aquest pont era el llenguatge. Aquesta experiència pot ser articulada lingüísticament de diferents formes. Hi pot haver diversos llenguatges de classe. D'aquí que puguin sorgir diferents ideologies.

L'última autora que analitzarem és Joan W. Scott. La crítica de Scott es centra en el concepte d'experiència. Scott no nega aquest concepte, però creu que s'ha de complementar amb l'estudi de la formació de les subjectivitats.

La història està formada per tota una sèrie de conceptes abstractes, els quals molts cops no s'explica del tot que volen dir. Scott anomena aquestes categories com: *discurso fundacionista*. Són conceptes, premisses, categories històriques sota les quals es recolza el discurs històric i que no són qüestionades ni qüestionables: *se consideran permanentes y trascendentes [...] es más, el análisis parece no poder proceder sin ellos*¹⁷⁷. Algunes d'aquestes categories històriques s'han qüestionat i reformulat per part d'alguns historiadors, com va fer Thompson amb el concepte de classe social. Scott diu que amb el terme "experiència" també s'ha desenvolupat un procés semblant. Per això,

¹⁷⁵ Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase...*, p. 174.

¹⁷⁶ Gareth Stedman Jones, *Lenguajes de clase...*, p. 97.

¹⁷⁷ Joan W. Scott, "Experiencia", *La Ventana*, 13 (2001), p. 50.

Scott repassa els diversos usos que se li ha donat al terme "experiència". La crítica que ens interessa a nosaltres és la que fa a l'ús del terme experiència de Thompson.

Scott creu que "l'experiència" ens permet obtenir proves de l'explotació, l'opressió i com aquestes són viscudes per les pròpies persones. El problema és que no va prou enllà. Continuem sense saber com es creen les subjectivitats, les quals, són les que legitimen els discursos, i per tant, les pràctiques d'explotació per part dels opressors. Scott ens diu que és el discurs i la construcció de les subjectivitats, les que converteixen els individus en subjectes, i per tant, són aquests subjectes -creats discursivament- els que viuen unes experiències. És a dir, Scott no nega l'experiència, sinó que considera que no és el punt de partida de l'estudi.

Utilitzarem un exemple d'un autor que ja hem mostrat. Eugene Genovese ens demostra que per entendre els sistemes de dominació esclavistes, primer hem d'entendre com s'ha format la noció d'esclau en cada cas concret. Si no entenem com es forma subjectivament la noció de "negre" o de "indi" en l'Imperi espanyol, no podrem entendre l'economia política esclavista que es porta a terme i com es legitima. A més, si no fem un estudi sobre l'origen de les subjectivitats, es naturalitzen categories com home, dona, negre, blanc, homosexual i heterosexual¹⁷⁸. Per Scott, el primer que hem de fer, és entendre com s'han format discursivament aquests subjectes o no entendrem part de les relacions de dominació -com són les relacions de gènere-, i per tant, no podrem dotar d'historicitat el concepte d'experiència:

En el uso que Thompson le da al término, la experiencia es el principio de un proceso que culmina en la realización y articulación de la conciencia social, en este caso una identidad común de clase. Tiene una función integradora, uniendo lo individual y lo estructural y reuniendo diversas personas en ese todo coherente (totalizante) que es un sentido distintivo de clase [...] Cuando la clase se convierte en una identidad por encima de las demás, otras posiciones del sujeto se someten a ella como, por ejemplo, las de género [...] En la descripción de Thompson, la clase es finalmente una identidad con raíces en relaciones estructurales que preexisten a la política. Lo que esto oscurece es el contradictorio y cuestionado proceso por el cual la clase misma fue conceptualizada, y por el cual diferentes tipos de posiciones del sujeto fueron asignadas, sentidas, cuestionadas o aceptadas. Como resultado, la brillante historia de Thompson de la clase trabajadora inglesa, que iba dirigida a la categoría de clase, termina por esencializarla [...] La "experiencia" de la clase trabajadora es ahora el fundamento ontológico de la identidad, la política y la historia de la clase trabajadora¹⁷⁹.

En definitiva, Scott creu que l'experiència es viscuda per subjectes històrics i els subjectes es creen a partir del discurs. Per tant, l'anàlisi del discurs és una condició *sine qua non* de l'estudi de l'experiència. Scott vol demostrar "*la importancia de lo 'literario' para el proyecto histórico*"¹⁸⁰.

Com podem observar, l'obra de Thompson ha generat un debat historiogràfic important. Òbviament l'obra de Thompson no és una obra perfecta com cap obra de caràcter científic. En l'obra de Thompson hi falta un anàlisi profund de les relacions de gènere en les formes patriarcals de la cultura i la política, així com l'absència d'un estudi

¹⁷⁸ Joan W. Scott, "Experiencia...", p. 53.

¹⁷⁹ Joan W. Scott, "Experiencia...", pp. 56-58.

¹⁸⁰ Joan W. Scott, "Experiencia...", p. 67.

de l'imperi colonial britànic i l'esclavitud, i un anàlisi més profund sobre la formació de l'Estat i les elits britàniques¹⁸¹. Thompson tampoc era un home que ho volgués abraçar tot amb el seu estudi, sinó que era un home que creia que les seves obres s'havien de complementar amb la d'altres autors. L'important en la ciència, no és tant crear una teoria perfecta, com desenvolupar teories que ens permetin debatre, millorar i avançar en la construcció de la ciència. Aquesta és la importància real de Thompson.

5. Conclusions

Després d'aquest llarg viatge acaba el meu pas per la carrera universitària. Aquest treball ha estat enfocat com el punt culminant del que he après durant aquests quatre anys. No només he intentat desenvolupar el concepte de classe social de Thompson, també he intentat aprofitar tot el coneixement que he anat adquirint en les assignatures del grau. Durant aquests quatre anys he viscut un canvi substancial, la meua visió sobre la història ha canviat completament. En un primer moment no coneixia el materialisme històric. Poc a poc vaig anar interessant-me per aquest mètode científic però vaig assolir una visió determinista, on donava molta importància als aspectes econòmics i gairebé supeditava tots els altres factors que estructuren la societat a aquesta estructura econòmica. Amb el pas del temps, he pogut anar comprovant que entendre com s'estructura i es desenvolupen les societats, és molt més difícil que aplicar una visió binària simplista entre base-superestructura (si l'apliquem des d'un punt de vista on no hi ha una dialèctica entre economia i cultura). Aquesta visió crec que ha quedat desfasada.

Thompson és l'autor que m'ha aportat més alhora d'adonar-me que el sistema de valors, les lleis, la cultura i la política són un factor tant important com l'estructura econòmica. Gramsci ens va ajudar a entendre que els factors culturals i simbòlics tenen una importància cabdal en la dominació. Thompson ens va mostrar que les protestes populars i la formació de la classe obrera, no es podia entendre només a partir de factors econòmics, sinó també polítics. La política va tornar a entrar dins de la història social.

Thompson va obrir un camí que encara no ha estat del tot explorat. Tenim noves formes d'analitzar les societats passades gràcies a l'aportació dels estudis subalterns, que ens permeten observar moviments que en un principi s'havien observat com protestes aïllades d'una "massa" abstracta, descontextualitzada, sense consciència; ha estudiar aquestes revoltes populars a partir del que diuen els integrants d'aquestes: contra que lluiten? per què lluiten? i com lluiten?. És a dir, podem donar historicitat a aquestes masses. A més, crec que la visió de Stedman Jones i el seu estudi sobre el llenguatge de classe és un camí poc explorat i interessant per poder complementar i millorar els estudis sobre la formació de protestes de classe. L'anàlisi de Joan Scott també és un factor essencial que hem de vincular dins la història social, ja que si no entenem com es formen les subjectivitats, el nostre coneixement de com es sustenta la dominació també pot quedar coix.

¹⁸¹ Rudi Batzelli, Sven Beckert, Andrew Gordon, Gabriel Winant, "E.P. Thompson...", p. 3.

Tanmateix, en un moment de crisi com l'actual, crec que és bastant obvi que encara hem de continuar parlant de classes socials. Aquesta crisi ha accentuat les desigualtats socials, on un sectors minse de la població s'ha enriquit a costa de l'empobriment de la majoria. A més, podem observar que una part de la població està reclamant una nova forma de fer política; estan incrementant el nombre de cooperatives, apostant per un model productiu diferent; o també podem observar la mobilització de moviments socials potents com és el cas de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca. Tots aquests factors ens demostren que no hi ha consens dins de la nostra societat.

Els temps de crisis també són moments en que es redefeixen conceptes historiogràfics. Nosaltres com a historiadors, hem d'intentar millorar la nostra ciència per poder respondre a les qüestions que preocupen a la societat del nostre moment, ja que com totes les ciències, la nostra també té un contingut social. Com diu Fontana, "si el nostre treball no servia per entendre millor el món en el qual vivíem, no servia per a res"¹⁸². Per aquest motiu estudiem el passat, per poder comprendre com hem arribat fins aquí. El problema és que durant els últims anys, s'ha establert models d'anàlisi que no compleixen cap funció social. El postmodernisme va atomitzar la realitat social de la nostra ciència. Des d'aquest punt de vista s'estudien diverses qüestions, però totes desconnectades les unes amb les altres, impeding d'aquesta forma, una cohesió que en permeti entendre l'evolució històrica. Per exemple, el multiculturalisme ens mostra una societat on no hi ha classes, sinó individus; els neopositivistes poden fer una narració empírica perfecta dels esdeveniments, però no expliquen com s'estructura la societat, per què ho fa així, i com funciona. El materialisme històric a dia d'avui, continua sent un dels mètodes científics que ens permet respondre aquestes preguntes.

Thompson és un punt de referència important per reprendre el nostre camí per millorar el materialisme històric com a mètode científic. Òbviament, hem de continuar i anar més endavant. Utilitzar aquella crítica postmoderna constructiva, que ens va mostrar que havíem deixat de banda aspectes importants de l'anàlisi històric i incorporar-los en els nostres estudis. En definitiva el que hem de fer, es deixar enrere la fosca nit que va caure sobre les ciències socials amb la instauració del neoliberalisme. Els historiadors i les historiadores necessitem tornar a pensar i reflexionar sobre el nostre mètode científic per deixar enrere *la larga sombra de Karl Popper*¹⁸³.

¹⁸² Josep Fontana, *L'ofici d'historiador...*, p. 20.

¹⁸³ Enric Tello, "La Transformación de los Paisajes Agrarios Mediterráneos", *La sombras del progreso: Las huellas de la historia agraria*, Ramon Garrabou, ed. (Barcelona: Crítica, 2010), p. 355.

Bibliografía

Bibliografía emprada en l'anàlisi de l'obra de Thompson

- THOMPSON, E.P. *Costumbres en Común* (Barcelona: Crítica, 1995).
- THOMPSON, E.P. "'El Imperio de la Ley': Whigs and Huntres: The Origin of the Black Act", *Thompson: Obra esencial*, Dorothy Thompson, ed. (Barcelona: Crítica, 2002), pp. 494-506.
- THOMPSON, E.P. "Folklore, antropología e historia social", *Historia Social*, 3 (1989), pp. 63-86
- THOMPSON, E.P. *La Formación de La Clase Obrera En Inglaterra* (Madrid: Capitan Swing, 2012).
- THOMPSON, E.P. *Más allá de la frontera. La política de una misión fracasada: Bulgaria, 1944* (Barcelona: El Viejo Topo, 2012).
- THOMPSON, E.P. *Miseria de la Teoría* (Barcelona: Crítica, 1981).
- THOMPSON, E.P. *Tradición, Revuelta y Consciencia de Clase: estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial* (Barcelona: Crítica, 1984).

Bibliografía complementaria

- ALLEN, R.C. "Revolución en los campos: La reinterpretación de la Revolución Agrícola inglesa", *Historia Agraria*, 26 (2002), pp. 13-32.
- ANDERSON, P. *Teoría, política e historia: Un debate con E.P. Thompson* (Madrid: Siglo XXI, 1985).
- ASHTON, T.S. *La revolucion industrial* (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1996).
- BATZELLI, R., BECKERT, S., GORDON, A., WINANT, G. "E.P. Thompson, Politics and History: Writing social history fifty years after *The Making of the English Workinkg Class*", *Journal of Social History. Special Issue: E.P. Thomspon after Fifty Years* (2015), pp. 1-6.
- BHADURI, A. "El comercio forzado en el mercado de productos agrícolas", *La estructura económica de la agricultura atrasada* (Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1987), pp. 35-65.
- BOSERUP, E. "El impacto de la escasez y la abundancia en el desarrollo", *El hambre en el mundo* (Siglo XXI: España, 1998), pp. 205-231.
- BRETÓN, V. "¿Saturno devora a sus hijos? De hegemonía(s), desarrollo(s) y posdesarrollo(s)", *Saturno devora a sus hijos: Miradas críticas sobre el desarrollo y sus promesas*, Victor Bretón, ed. (Barcelona: Icaria editorial, 2013).
- BUTTERFIELD, H. *Butterfield y la razón histórica: La interpretación Whig de la historia*, Rocío Orsi, ed. (Madrid: Plaza y Valdes, 2013).
- CHAYANOV, A. "Medida de la autoexplotación de la fuerza de trabajo en la familia campesina. El concepto de beneficio en la unidad de explotación

- doméstica", *La organización de la unidad económica campesina* (Buenos Aires: Nueva Visión, 1974), pp. 69- 95.
- ELEY, G. *Una línea torcida. De la historia cultural a la historia de la sociedad* (València: Publicacions Universitat de València, 2008).
 - ELEY G., NIELD, K. *El futuro de la clase en la historia: ¿Qué queda de lo social?* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2010).
 - FONTANA, J. "La formación de E.P. Thompson", *História e Perspectivas*, 1 (2014), pp. 17-32.
 - FONTANA, J. *La Formació d'una Identitat: Una Història de Catalunya* (Girona: Eumo Editorial, 2014).
 - FONTANA, J. *La historia de los hombres: el siglo XX* (Barcelona: Crítica, 2002).
 - FONTANA, J. *L'ofici d'historiador* (Girona: Documenta Universitaria, 2010).
 - FINE, B. "The social capital of the World Bank", *Development Policy in the Twenty-first Century. Beyond the Post-Washington Consensus*, Ben Fine, Costas Lapavistas, Jonathan Pincus, eds. (Londres: Routledge, 2001), pp. 136-154.
 - FLORÉZ, A. "La escuela de la economía moral. Algunas de sus limitaciones para el analisis de lo politico en lo campesino", *Cuadernos de Agroindustria y Economía Rural*, 26 (1991), pp. 133-150.
 - GENOVESE, E. *Esclavitud y capitalismo* (Barcelona: Ariel, 1971).
 - GODELIER, M. "El concepto de 'formación económica y social': El ejemplo de los Incas", *Economía, fetichismo y religión en las sociedades primitivas* (Madrid: Siglo XXI, 1985), pp. 176-184.
 - GRIFFIN, E. "E.P. Thompson: the unconventional historian", *The Guardian*, 6 March 2013. < <http://www.theguardian.com/books/2013/mar/06/ep-thompson-unconventional-historian>>.
 - GUHA, R. *Las voces de la historia y otros estudios subalternos* (Barcelona: Crítica, 2002).
 - GUIZOT, F. *Historia de la civilización en Europa: desde la caída del Imperio Romano hasta la Revolución Francesa* (Madrid: Aliana, 1972).
 - HOBSBAWM, E. *Rebeldes Primitivos: Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX* (Barcelona: Crítica, 2014).
 - HILL, C. *La revolución inglesa* (Barcelona: Anagrama, 1977).
 - HILL, C. *Los orígenes intelectuales de la Revolución inglesa* (Barcelona: Crítica, 1980).
 - MATTHEWS, W. "Escolas de experiència: 1956, a New Left e a formação da classe operária inglesa", *História e Perspectivas*, 1 (2014), pp. 115-158.
 - JOHNSON, R., McCLELLAND, K., WILLIAMS, G., PUTNAM, T., SHENTON, R., CLARKE, S., and others. *Hacia Una Historia Socialista* (Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983).

- KAPLAN, D. "La Controversia Formalistas-Substantivistas de La Antropología Económica: Reflexiones Sobre Sus Amplias Implicaciones," *Antropología y economía*, Maurice Godelier, ed. (Barcelona: Anagrama, 1976), pp. 208–232.
- LLOBERA, J.R., "Hacia un nuevo marxismo o una nueva antropología?", *Hacia una historia de las ciencias sociales. El caso del materialismo histórico* (Barcelona: Anagrama, 1980), pp. 181-237.
- MAESTRO, P. "El modelo de las historias generales y la enseñanza de la historia", *Usos públicos de la historia*, Juan J. Carreras, Carlos Forcadell, eds. (Madrid: Marcial Pons, 2003), pp. 173-221.
- MACAULAY, T. *The history of England* (London: Penguin Classics, 1979).
- MEIKSINS WOOD, E. "El Concepto de Clase En E.P. Thompson," *Cuadernos Políticos*, 36 (1983), pp.87-105 .
- NAREDO, J.M. "Configuración y crisis del mito del trabajo" *Archipiélago. Cuadernos de crítica de la cultura*, 48 (2001), pp. 13-23.
- PALMER, B.D. *E.P. Thompson: objeciones y oposiciones* (València: Universitat de València, 2004).
- POLANYI, K. "El enfoque substantivista: El sistema económico como proceso institucionalizado", *Antropología y economía*, Maurice Godelier, ed. (Barcelona: Anagrama, 1976), pp. 155-178.
- REVELLI, M. *Los debates de Putney: en las raíces de la democracia moderna* (Madrid: Capitan Swing, 2010).
- ROSEBERRY, W. "Hegemonía y el lenguaje de la contienda", *Everyday Forms of State Formation. Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico*, Joseph Gilbert, Daniel Nugent, eds. (Durham-London: Duke University Press, 1994), pp. 355-366.
- ROSTOW, W.W. *Las Etapas del crecimiento económico : un manifiesto no comunista* (México: Fondo de Cultura Económica, 1961).
- RUDÉ, G. *La multitud en la historia: los disturbios populares en Francia e Inglaterra 1730-1848* (Madrid: Siglo XXI, 1978).
- RUIZ, J.A. "Orgullo de inglés nacido libre. El compromiso rebelde de E.P. Thompson contra el exterminismo", *História e Perspectivas*, 1 (2014), pp. 159-191.
- SCOTT, J.C. *The Moral Economy of the Peasant: rebellion and subsistence in Southeast Asia* (New Haven - London: Yale University Press, 1976).
- SCOTT, J.W. "Experiencia", *La Ventana*, 13 (2001), pp. 43-73.
- SHALINS, M. "El modo de producción doméstico: la estructura de la subproducción", *Economía de la Edad de Piedra* (Madrid: Akal, 1983), pp. 55-115.
- SHANIN, T. *El Marx tardío y la vía rusa: Marx y la periferia del capitalismo* (Madrid: Editorial revolución, 1990).
- STEDMAN JONES, G. *Lenguajes de clase: Estudio sobre la historia de la clase obrera inglesa* (Madrid: Siglo XXI, 1989).

- STEWARD, J. "Ecologia cultural", *Enciclopedia internacional de las Ciencias Sociales* (Madrid: Aguilar, 1974), vol, 5, pp. 45-51.
- DE TOCQUEVILLE, A. *L'Antic Règim i la Revolució: seguit de estat social i polític de França abans i després de 1789* (Barcelona: Edicions 62, 1983).
- WALLERSTEIN, I. *El capitalismo histórico* (Madrid: Siglo XXI de España Editores, 2012).
- WILLIAMSON, J. G. *Comercio y pobreza: Cuándo y cómo comenzó el atraso del Tercer Mundo* (Barcelona: Crítica, 2012).
- WITTFOGEL, K.A. *Despotismo oriental: estudio comparativo del poder totalitario* (Madrid: Guadarrama, 1966).

Webgrafia

- History Workshop, "History of History Workshop", *History Workshop Online*. <<http://www.historyworkshop.org.uk/the-history-of-history-workshop/#comments>>.